

Nekrolog

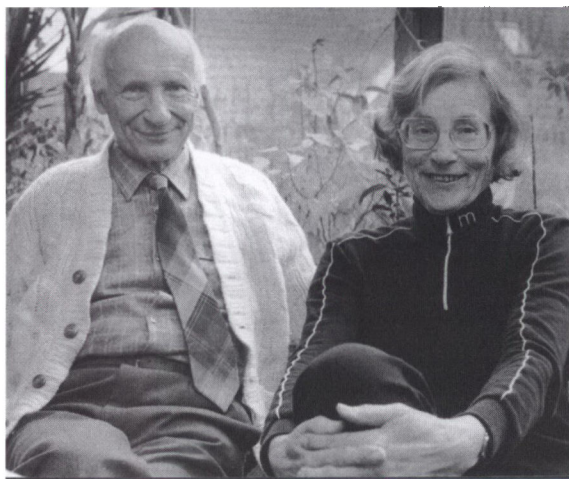
Inger Bjørn Svensson, Haderslev, 1911-2003

Den 2. september 2003 døde Inger Bjørn Svensson, Haderslev, mangeårig redaktør af *Sønderjysk Månedsskrift* og æresmedlem af Historisk Samfund.

Inger Bjørn Svensson, f. Hagemann, var københavner af fødsel. Faderen var civilingeniør, og efter matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen tog hun 1936 eksamen som cand.polit., en dengang ikke helt almindelig uddannelse for en kvinde. Studiet blev hendes skæbne, for her traf hun sin Bjørn. I eksamensåret blev de gift i Gammel Haderslev Kirke i Bjørn Svenssons hjemby, hvor de fik deres bopæl fra 1950. Som nyt medlem af redaktørfamilien Svensson levede IBS sig snart ind i det sønderjyske. Skønt københavner af fødsel følte hun sig nu hjemme i Haderslev og fremmed i hovedstaden. Fem børn voksede op i hjemmet, der var meget at gøre i hus og have, men energien rakte videre.

Fra krigens år skrev IBS indlæg til dagspressen, om praktisk indretning af gøremålene i den moderne familie, om god familieøkonomi og lettelser til den moderne husmoder, hun gav gode råd som »den kloge kone«, og holdt aftenskole i familiekundskab. Hun skrev talrige boganmeldelser i dagspressen, og da ægtemanden var arbejdsløs sidst i 1950'erne, blev den journalistiske virksomhed øget til gavn for familiens økonomi. Det blev til mange biografiske interviewartikler og artikler om sønderjyske emner.

IBS engagerede sig også direkte i socialt arbejde, særlig med henblik på børnene og kvindernes kår. Hun blev formand for Red Barnets lokalkomite i Haderslev og var medinspirator til oprettelse af vuggestuer og fritidshjem, blandt andet etablering af Fritidshjemmet Ryeshave og institutionen Rosen-

*Bjørn og Inger Bjørn
Svensson fotograferet i
hjemmet i Haderslev i
marts 1986.*

Foto: Olav B. Hansen.

gården på Thrigesvej i Haderslev med vuggestue og børnehave, som toges i brug i 1969. Sidstnævnte er i dag kommunens største integrerede børneinstitution. Engagementet blev i 1968 påskønnet af byens socialdemokratiske borgmester Peter Olesen ved at tildele hende »optimistpokalen«. Med energi gik hun ind i arbejdet som formand for institutionernes bestyrelse, med klare synspunkter for hvad der var godt for børnene. Det førte en tid i 1970-71 til nogen blæst om institutionerne og en kortvarig blokade fra børne- og ungdomsforsorgens personaleforbund og megen presseomtale.

I de mange avisartikler, som IBS skrev i 1950'erne, sporedes en tydelig interesse for sønderjysk historie og sønderjyske personligheder. I 1959 dukkede der også en artikel op i *Sønderjysk Månedsskrift*, om Anne Helene Michelsen og det lille museum på Kolstrupgård i Aabenraa. Det fik følger. I 1963 blev IBS indvalgt i Historisk Samfunds styrelse og sagde ja til at indtræde i redaktionen af dette landets eneste lokalhistoriske tidsskrift på månedsplan. Hun havde medredaktører, Werner Christiansen og Christian Stenz, i de sidste år Jørn Buch, men som redaktionssekretær fik Inger Bjørn Svensson fra første færd hovedarbejdet. Hurtigt kunne man spore den nye redaktørs indsats. *Sønderjysk Månedsskrifts* omfang voksede fra omkring 260 sider til 450-500 sider årligt efter 1971. Layout blev ændret, der kom et nyt og flottere omslag fra 1968, den gamle énspaltede opsætning blev ændret til to spalter, der kom flere billeder, der kom flere artikler om aktuelle nationale og kulturelle forhold og emner af dagsaktuel, politisk og økonomisk-kulturel art, og museumsstoffet blev styrket. Der kom også flere anmeldelser. Selv skrev Inger Bjørn Svensson en del artikler, ofte om emner med tilknytning til museernes arbejde, eller hun leverede interviews med markante sønderjyder. Ægtemanden Bjørn Svensson satte også sit aftryk på *Sønderjysk Månedsskrift* i disse år med mange artikler og anmeldelser.

Succesen udeblev ikke. Fra omkring 750 abonnenter omkring 1960 steg tallet til over 1.500 fra sidst i 1960'erne. I 1986 kunne den alsidige redaktør aflevere et velkørende og tungtvejende månedsskrift til et nyt team. Samtidig valgte hun at udtræde af Historisk Samfunds styrelse. Det var med fuld ret, at Historisk Samfund for Sønderjylland i 1989 udnævnte IBS til æresmedlem.

Inger Bjørn Svensson engagerede sig ikke blot med liv og sjæl i månedsskriftets sag. Hun skrev også Grænseforeningens Årbog 1974 om »Dansk kvindehverdag i Sydslesvig«, redigerede (sammen med Knud Fanø) *Bogen om Det unge Grænseværn* (1983), og skrev biografier til *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*. Interessen for mennesker, for børn og familiernes vilkår var hele tiden nærværende. Bag den store indsats lå det gode samliv med ægtefællen og et varmt familieliv. Om virksomheden for *Sønderjysk Månedsskrift* kan man med fuld ret bruge de ord, som stod på Haderslev-optimistpokalen fra 1968: IBS virkede med »initiativ, dygtighed og sund optimisme«.

Lars N. Henningsen

Forfatterliste

Lars H. Bak, stud.mag., Damagervej 12A st. lejl. 4, 8260 Viby J,
e-mail: lars.holmgaard.bak@gmx.net

Lars N. Henningsen, arkivar, dr.phil., Studieafdelingen ved Dansk
Centralbibliotek for Sydslesvig, postboks 528, 6330 Padborg,
e-mail: lh@dcbib.dk

Axel Johnsen, stipendiat, cand.mag., Studieafdelingen ved Dansk
Centralbibliotek for Sydslesvig, postboks 528, 6330 Padborg,
e-mail: adj@dcbib.dk

Bert Kelm, J. Tagholms Vej 9, Kromose, 6792 Rømø,
e-mail: bertkelm@aol.com

Martin Klatt, ph.d., Institut for grænseregionsforskning, Persillegade
6, 6200 Aabenraa, e-mail: mk@ifg.dk

Niels H. Kragh-Nielsen, Havneparken 8B, 2.tv., 7100 Vejle,
e-mail: nhkn@post12.tele.dk

Laust Kristensen, Virksundvej 69, 8831 Løgstrup

Frank Lubowitz, arkiv- og forskningsleder, M.A., Archiv/Historische
Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe in Dänemark, Vester-
gade 30, 6200 Aabenraa, e-mail: lubowitz.archiv@hagn.dk

Anders Monrad Møller, lektor, dr.phil., Syddansk Universitet, Cam-
pusvej 55, 5230 Odense M, e-mail: forlagetfalcon@post.tele.dk

Mikkel Venborg Pedersen, museumsinspektør, forsker,
Frilandsmuseet, Kongevejen 100, 2800 Kongens Lyngby,
e-mail: venborg@natmus.dk

René Rasmussen, arkivar, cand.mag., Studieafdelingen ved Dansk
Centralbibliotek for Sydslesvig, postboks 528, 6330 Padborg,
e-mail: rr@dcbib.dk

Gerret Liebing Schlaber, stipendiat, ph.d. Landsarkivet for Sønderjyl-
land, Ærholm 29, 6200 Aabenraa, e-mail: gls@laa.sa.dk

Dr. Broder Schwensen, arkivar, Stadtarchiv Flensburg, Rathausplatz
1, D-24937 Flensburg

H.E. Sørensen, forfatter, cand.mag., Melbyvej 27, 6780 Skærbæk.

Kaj Sørensen, fhv. organist, Vindebyvej 1, 2.tv., 2730 Herlev,
e-mail: kajsoer@mail.dk

Peter Thaler, lektor, dr.jur., Institut for Historie, Kultur og Samfunds-
beskrivelse, Syddansk Universitet, Niels Bohrs Vej 9-10, 6700 Es-
bjerg, e-mail: thaler@hist.sdu.dk

Uffe Barsballe Thyssen, arkivar, cand.mag., Haderslev Byhistoriske
Arkiv, Bispebroen 36100 Haderslev, uxuth@haderslev.dk
Günter Weitling, dr.theol., Ringgade 27, 6330 Padborg

Anmeldelser

19 myter i Sønderjyllands historie

Red.: Axel Johnsen og Birgitte Thomsen. Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2002, 256 s., ill.

I indledningen er det lige ved, at Inge Adriansen gør én forskrækket ved sin understregning af myterne som udtryk for et behov for at »skabe orden og sammenhæng i tilværelsen«, som jo må være en god ting. Og derfor betyder myterne meget, siger hun, de diskuteres, de revideres og udskiftes med nye forklaringer, som så vel at mærke kan være nye myter! Uha, vi bliver aldrig for alvor klogere, men afsluttende slås det dog fast, at erkendelsen af myters funktion og betydning ikke fritager historikere for at optræde nøgternt og vederhæftigt. Så man kan altså stadig godt tillade sig at spidse blyanten, når man ærgrer sig over de mest tossede af de mange uudryddelige myter i historien. Så meget som introduktion til udgivelsen af 19 foredrag under ovenstående fællestitel afholdt i januar-februar 2002 af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Carsten Porskrog Rasmussen beskæftiger sig med de nationalliberales Ejderpolitik og den grænse, som jo altså ikke var identisk med den mindst lige så symboladede linie Sli-Dannevirke. Fremstillingen giver kun på et enkelt punkt anledning til modsigelse. Faktisk blev de nationalliberale allerede i 1848 temmelig nøgterne, for det passer da ikke, at følere om en deling af Slesvig pure blev afvist. Tværtimod var den væsentligste årsag til, at martsministeriet rekonstrueredes til et novemberministerium, at Frederik VII absolut *ikke* ville følge sine ministre i forslaget om at gå videre med delingstanken. »Det skal ej ske!«, havde kongeordene jo lydt på Lerbæk Mark.

Hans Schultz Hansens bidrag gælder betegnelserne Sønderjylland og Slesvig, engang synonyme for det samme landområde, siden unægtelig tillagt mytiske funktioner på anden vis fra henholdsvis dansk og tysk side – senest med voldsom ballade, da en Euroregion skulle navngives.

Inge Adriansen står for endnu en aflivning af myten om Christian II og det runde marmorbord på Sønderborg Slot med tilhørende fure. Tænke sig, at selveste A. D. Jørgensen imod bedre vidende ikke næn-

nede at gøre kål på den historie i *Fyrretyve Fortællinger*! Ikke så vederhæftigt.

Jesper Thomassen piller dristigt ved antagelsen af, at Reformationen skulle have favoriseret tysk fremfor dansk sprog i landsdelen. Lars N. Henningsen gør med rette op med forestillingen om den vestindiske roms afgørende betydning for Flensborgs søfart – der var godt nok rom om bord, men også så meget andet. Samme forfatter tager ligeledes fat på den udbredte fejltagelse, at søfarten med kaptajnsgårde og så videre helt dominerede på halvøen Løjt – de var der, men derfor var der nu alligevel fundamentalt set tale om et landbrugsområde. Johannes Jensen får grundigt nuanceret synet på Uwe Jens Lornsen, som ikke var martyr og efter sin død blev misbrugt politisk, og parallelt hermed får Jørgen Buch placeret Peter Hiort Lorenzen som i første række en radikal demokrat – og ikke som det, han mest huskes for. De nationalliberale er igen i fokus i Claus Møller Jørgensens indlæg, hvor C.F. Allens uhyre centrale rolle i den danske historieskrivning med rette betones. Den moderate Niels Neergaard skrev siden bindstærkt og forgæves, for det var Allen, der blev læst i udgave efter udgave til et stykke ind i det tyvende århundrede.

Og så er man fremme ved én af de rigtig gode gamle traverser, hvis man tillader så uhøvisk et udtryk om Jomfru Fanny – om hun nu var datter af tronfølger prins Christian Frederik og prinsesse Charlotte Frederikke? Alt er muligt, men dog ikke derfor særlig sandsynligt. Dette er en af de myter om maternitet og paternitet, som af en eller anden grund ender med at »de troende« fordrer omvendt bevisbyrde, således at en arme stakkel forventes at kunne føre bevis for, at disse eller hine *ikke* var forældrene. Det absurde ligger i, at der dog trods alt må være grænser for, hvor mange faderskaber, den senere Christian VIII kan tillægges, især når kronologien som her er så genstridig, hvilket Hanne Christensen jo ikke vil benægte. Ville det ikke være nok så interessant at kigge nærmere på kredsen omkring Jomfru Fannys fadder, kammerjunker von Qualen, og den lokale amtmand von Blücher-Altona? Hvis faderen nu absolut skal være højt på strå.

Historien om bagladegeværerne og 1864, der jo nærmest har givet anledning til en dolkestødslegende, tages kyndigt under behandling af Bjørn Østergaard med gode tekniske forklaringer. Immo Doege skriver om den tyske soldat, Carl Klinke, som faldt den 18. april ved Dybbøl og som siden fik en heltestatus, som nærmer sig det uforklarlige – men som nok alligevel kan begrundes.

Christian Bo Bojesen kan ikke med sin bedste vilje sandsynliggøre, at en vis Bruno Topff i fire novemberdage i 1918 skulle have været præsident over republikken Als. Mens Axel Johnsen om afstemningen den 14. marts 1920 i Zone II får givet en god forklaring på de dansksindede taberes argumentation for det uretfærdige i netop deres situation. Broder Schwensen tager emnet op i sit indlæg – var afgrænsningen af stemmeretten retfærdig? Fulgte grænsen afstemningsresultatet? Og kan man overhovedet rent logisk bruge betegnelsen »genforening«? Det begreb bliver det nu nok svært at udrydde, og det samme bliver fortællingen om Christian X's hest, som altså *var* hvid, hvad Uffe Barsballe Thyssen kan bekræfte, uanset hvad Arveprins Knud i sin tid måtte have hævdet.

Axel Johnsen har en meget finurlig forklaring på den mærkelige bog af Claus Eskildsen, som udkom i 1936 under titlen: *Dansk Grænselære*. Eskildsen gjorde i virkeligheden tykt nar af nazisterne, hvilket beroliger den, der af vanvare engang kom til at bladre lidt i omtalte publikation med nogen forbløffelse til følge. Satiren har også gode dage hos René Rasmussen, der behandler Rostock-myten om forspillet til den 9. april, som kun få kan tage alvorligt – men så meget desto værre for dem, der har gjort det. Endelig slutter Henrik Skov Kristensen af med en gennemgang af jernbanesabotagen i Sønderjylland, hvor afmytologiseringen af fortællingen om de store militære resultater pænt foretages, notabene med den overraskende lille pointe, at de allierede i interne aktstykker faktisk i april 1945 formulerede en anderledes positiv vurdering – den kan så naturligvis være resultat af en fejlagtig analyse.

De 19 foredrag spænder vidt, de er meget forskellige, nogle diskret provokatoriske, men flere tillige gode introduktioner, som en og anden nok skal vide at gøre sig nyttige.

Anders Monrad Møller

Billeder af Sønderjyllands historie; billedsalen på Folkehjem

Produktion Kim Furdal og bidrag af Katrine Kampe. CD-rom udgivet af Den selvejende Institution Folkehjem. Aabenraa 2003. Cirka 50 minutter.

Det må siges med det samme: Man bør hilse velkommen, når der betrædes nye veje i formidlingen af historien. Det gælder også den foreliggende CD-rom om det nationale billedgalleri på det danske

forsamlingshus Folkehjem i Aabenraa. CD-rommen består af to dele: en database med fotografiske gengivelser af og forklaringer til samtlige malerier i denne sønderjyske »Hall of Fame« samt et multimedie-show, bygget op omkring en lydoptagelse af et foredrag af dr. phil. Troels Fink om Folkehjem og personerne i galleriet.

Hvis man tror, at man bare kan sætte CD-rommen i maskinen og nyde et audiovisuelt show i ro og mag, tager man fejl. Som regel kan shows af denne type og datamængde afvikles direkte fra CD-rommen, men i det foreliggende tilfælde skal man først igennem en længere installationsproces, hvor hele indholdet på 328 MB først kopieres over på harddisken og dernæst »pakkes ud«. Det tager lang tid, og det optager plads: Når maskinen er færdig, er der lagt beslag på hele 503 MB.

Nuvel, er man først kommet igennem den lidt tunge installationsproces, går det til gengæld stærkt. For stærkt, vil mange nok mene. Showet begynder nemlig ret hektisk: Troels Finks tale kommer ud af højttalerne, samtidig med at der vises billeder på skærmen. Billederne afløser hinanden i en sådan fart, at man ikke når at få et ordentligt kig på dem. Flere gange forsvinder billedet, inden man er færdig med at læse billedteksten. Dertil kommer, at billedernes tilsynekomst og forsvinden på computerskærmen varierer fra billede til billede. Man overraskes hver gang: Det ene øjeblik kommer billedet glidende ind fra venstre og fader dernæst ud i baggrunden. Det næste øjeblik vokser billedet frem af en lille roterende prik, indtil det fylder hele skærmen, hvorefter det pludselig rulles op under skærmens overkant som et gammeldags rullegardin. Eller også kommer det til syne som en mosaik, der gradvist bygges op af firkantede billedudsnit. Nogle få gange splintres billedet ligefrem som en glastrude! Det ser allsammen smart ud, og det virker fint – teknisk set i hvert fald. Men det forvirrer og afleder opmærksomheden fra indholdet.

Som sagt: Det er først og fremmest begyndelsen, der er hektisk. Heldigvis kommer der cirka 5 minutter inde i foredraget mere ro over billedvisningen, selvom det ind i mellem også her går for stærkt til, at man kan nå at læse billedteksterne. Men fra dette tidspunkt bliver det faktisk muligt at få et rimeligt udbytte af Troels Finks inspirerende foredrag, samtidig med at man ser de fine billeder. Men spørgsmålet er, om ikke mange brugere taber pusten i de første fem minutter og trykker på »afslut«-knappen? Undertegnede følte sig flere gange fristet til det.

Ideen med at udgive et godt foredrag på CD-rom og ledsage det med billeder er god. Derfor fortjener initiativet også anerkendelse. Det gør CD-rommens forskellige elementer også: Databaserne, Troels Finks foredrag, udvalget af billeder og billedteksterne er hver i sær oplysende og gode. Problemet er, at CD-rommen viser det hele på én gang og i et tempo, der – i hvert fald i begyndelsen – gør det umuligt at følge med. Skal man have fuldt udbytte af den foreliggende CD-roms kvaliteter, bør man afspille den tre gange: Første gang skal man høre Troels Finks foredrag med slukket skærm. Anden gang skal man i stedet slukke for højtalerne og se billeder. Og tredje gang kan man gå på opdagelse i databaserne. Hvis man lader det hele køre på en gang, får man kun en brøkdel med.

Axel Johnsen

En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1945-2000

Red.: Jørgen Kühl. Institut for Grænseregionsforskning og Institut für Schleswig-Holsteinische Zeit- und Regionalgeschichte. Aabenraa. 2002. 599 sider.

Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa har i mange år indtaget en central placering i forskningen i det dansk-tyske grænseland. Med deres nye bog, som er udgivet i samarbejde med Institut für Schleswig-Holsteinische Zeit und Regionalgeschichte, fortsætter forskerne i Aabenraa en veletableret tradition for grænseoverskridende regional- og mindretalsforskning.

En europæisk model?, som fylder hele 599 sider, indeholder 17 bidrag af forskere og politiske aktører fra Danmark og Tyskland. Bogen fokuserer på efterkrigstiden og undersøger både de udenrigspolitiske relationer mellem Danmark og Tyskland og mindretallene i det dansk-tyske grænseland. Forfatterne nøjes ikke med at beskrive de specielle slesvigske forhold, men sætter dem også ind i en international sammenhæng. Dette gælder især de juridiske forhold, som anskues ud fra en europæisk synsvinkel og tages som udgangspunkt for en diskussion af det slesvigske eksempel.

En europæisk model? forsøger ikke at fortælle hele historien, men fokuserer på udvalgte emner, som afspejler bidragsydernes fag- og interesseområder. Endvidere bærer bogens artikler præg af oprindeligt at have været indlæg på en konference. Udover bidrag, der be-

handler sparsomt beskrevne emner, som Gösta Tofts essay om Slesvigske Parti, er der også nogle, som refererer almen viden. Enkelte steder kunne man ønske sig lidt mere dokumentation og lidt færre påstande. Derimod er det i en antologi umuligt at undgå, at der er nogle gentagelser i de forskellige bidrag.

Udover de refererende oversigtsartikler er der også grundige analyser. Det er især Jørgen Kühls centrale artikel, som hæver bogen ud over den mere begrænsede ramme, som præger nogle af de kortere indlæg. På mere end 100 sider sætter Jørgen Kühl den slesvigske model ind i en større europæisk sammenhæng og vurderer dens mulige anvendelighed for andre mindretalsordninger. Han besidder stor viden om mindretallene i andre europæiske lande og magter at perspektivere erfaringerne fra det dansk-tyske grænseland.

Bogen indeholder også en stor kildesamling over dokumenter, kort og tabeller om de slesvigske mindretal. Alene afsnittet om danske, tyske og internationale traktater, hvoraf nogle ikke tidligere har været offentliggjort på dansk, fylder 52 sider. Også bogens 16 kort og 43 tabeller gør den til en guldgrube for alle, der interesserer sig for grænselandets historie.

I en så omfattende og varieret bog vil der altid være detaljer, der kan sættes spørgsmålstegn ved. Når det eftertrykkeligt understreges (side 354), at den danske befrielsesregering og alle efterfølgende regeringer fastholdt, at »grænsen ligger fast«, kan man spørge, om holdningen i Knud Kristensens regering (1945-1947) ikke var mere nuanceret. Sendte man ikke fra rigsdansk side klare signaler om, at man var villig til at modtage hele eller dele af Sydslesvig, hvis et flertal af den hjemmehørende befolkning udtrykte ønske om det? Når retsopgøret efter 1945 flere gange bliver beskrevet som et positivt element i grænselandets historie, kunne man for eksempel diskutere, om eksproprieringen af de tyske skoler og den dermed forbundne flerårige afbrydelse af en reel tysk skolegang i Sønderjylland er forenelig med denne tolkning. Og når der på side 224 konstateres, at SSW ikke er noget enestående fænomen, fordi mange andre europæiske mindretal også råder over egne partier, er det sikkert korrekt. Men der forspildes en god lejlighed til at belyse det virkelig enestående ved SSW. Partiet er nemlig i stand til at tiltrække vælgere, som ellers ikke har nogen tilknytning til mindretallet. På det punkt adskiller SSW sig fra de fleste mindretalspartier.

Vigtigere end enkeltaspekter er imidlertid selve det grundlæggende

de spørgsmål, som bliver behandlet. Hvori består den slesvigske erfaring, og kan den udgøre et forbillede for andre mindretal?

Med rette bliver sindelagsprincippet anført som værende en meget vigtig del af den slesvigske erfaring. Når man imidlertid studerer forfatternes argumenter nærmere, får man det indtryk, at der sættes lighedstegn mellem selve sindelagsprincippet og dets specifikt slesvigske udformning. Det fastslås gentagne gange, at sindelag ikke kan efterprøves, og flere steder nævnes det tilmed, at man ikke bør spørge om sindelag i for eksempel folketællinger.

Men sindelagsprincippet indebærer bare, at den enkelte selv bestemmer, om han eller hun tilhører mindretallet, og at det ikke er kriterier som afstamning eller modersmål, som er afgørende. Sindelagsprincippet forudsætter ikke, at staten ikke må få at vide, hvilket sindelag folk har. Tværtimod er det ofte netop sindelagsprincippet, der kræver en offentlig tilkendegivelse af den enkeltes sindelag.

Debatten om det slesvigske sindelagsprincip fører os videre til et andet centralt tema, som forfatterne berører. Hvor store er mindretallene, og hvem tilhører dem? Bogens diskussion om frisere kan belyse en problemstilling, som også er til stede i det tyske mindretal i Nord- og det danske mindretal i Sydslesvig. Jørgen Kühl taler om 10-60.000 frisere, og der er jo uægtelig forskel på de to tal.

Tallet 60.000 baserer sig på et skøn over, hvor mange sydslesvigere på en eller anden måde identificerer sig som frisere. Men det er alment kendt, at mange af disse mennesker opfatter denne identitet som en regional identitet. De taler ikke frisisk og har ikke nødvendigvis frisiske rødder. Denne frisiske identitet adskiller sig ikke på afgørende vis fra den regionale identitet i for eksempel Ditmarsken, som ligger lige syd for Ejderen. På denne baggrund virker antagelsen af et reelt frisisk mindretal på 60.000 ikke helt uproblematisk.

Siden det heller ikke kan være frisiske sprogkundskaber, der bestemmer størrelsen på det frisiske mindretal, må kriteriet være den bevidste selvopfattelse af at være friser i *modsætning* til tysker. Men findes der undersøgelser, som belyser denne problematik? Forskere nævner gerne officielle standardtal og tøver med at anvende analytiske målemetoder, som måske kunne give et mindre opmuntrende situationsbillede.

Endelig kommer vi til spørgsmålet, om den slesvigske model egner sig som forbillede for resten af Europa. Utvivlsomt kan Slesvig yde et bidrag. Forholdene er fredelige. Mindretallene har solide

finansielle vilkår og gode muligheder for at udforme deres egen kulturelle sfære.

Men dette harmoniske billede skal perspektiveres. I mange grænse-regioner udspringer konflikter fra rettigheder, som ikke bliver holdt i hævd i Slesvig. Det drejer sig især om en offentlig markering af, at landsdelen er flerkulturel: Rendsburg er ikke en tysk by, men en dansk-tysk by; Sønderborg er ikke en dansk by, men en dansk-tysk by. Hvis den type spørgsmål blev stillet, ville det utvivlsomt medføre et større konfliktpotentiale. Hvad mindretallene foretager sig i deres egen skjulte lilleverden, berører næsten ikke flertallet. Men når det drejer sig om offentlige markeringer, berører det også flertallets identitet.

Det er privatiseringen af mindretallene, som er grundstenen for den uformelle tilknytning til mindretallene, der i dag er et kendetegn for det dansk-tyske grænseland. Mindretal, som ønsker at indtage en synlig plads i samfundet, må i modsætning hertil demonstrere og dokumentere sin styrke. Sydtyrolere og finlandssvenskere er villige til at betale denne pris. Den slesvigske model har vist sig at være den rigtige for Slesvig. Det er derimod tvivlsomt, om man kan overføre modellens strukturer til områder, hvor mindretals offentlige fremtoning og politiske stilling også er en del af konflikten.

Forfatterne til *En europæisk model?* fremsætter ikke epokegørende nye forskningsresultater eller tolkninger. I stedet gøres der status over forskningen. Læseren præsenteres for eksisterende tolkninger og kilder til grænselandets historie siden 1945. Denne tilgang er legitim, men den minder os samtidig om, at forskningen om Slesvig har opnået et konsensusstadium, som ikke længere frembringer mange nye impulser. Historikerne har også udviklet en særlig slesvigsk model, som beskriver, hvordan man med København-Bonn erklæringerne i 1955 som det store vendepunkt overvandt gamle modsætninger og etablerede trygge og uproblematisk mindretalsforhold. Ved at sammenfatte eksisterende forskning lever *En europæisk model?* op til sin egen målsætning, men denne målsætning betyder også, at bogen i højere grad er et resumé end et stort nybrud.

Peter Thaler

Hansen, Gynther: Det var så det; barndomserindringer fra grænselandet

Hovedland, Højbjerg 2002, 198 s., ill.

Gynther Hansen er født i 1930 og voksede op i Varnæs hos plejeforældre, i bogen kaldet mama og papa. Begge kom fra Aabenraa og var omkring 40 år gamle, da de tog den spæde dreng til sig. I en række korte afsnit skildrer Gynther Hansen sin barndom i landsbyen med fokus på moderen og faderen samt en meget ældre halvbroder. Familien var hjemmetysk, men deltog ikke aktivt i denne sammenhæng, Gynther kom således i dansk skole. Faderen var slagter, en tid med egen forretning. Senere arbejdede han på slagteri i Aabenraa og Flensborg.

Et gennemgående træk i bogen er »æ kri«, 1. verdenskrig, der trak lange spor ind i sønderjyders dagligliv i mellemkrigstiden. I lighed med mange andre overlevende krigsdeltagere havde faderen fået psykiske mén som følge af de traumatiske oplevelser. Det kunne give sig udslag i pludselige og for drengen uforståelige vredesudbrud.

Vi får glimt af landsbylivet med figurer som den livlige købmand Rasmus Jensen, Thomas Vildand og Pe Slaude, men det er ikke det, som fylder mest i bogen. Et kapitel handler om Fritz Clausen, som skildres med en vis sympati, men hans lægelige færdigheder har Gynther Hansen ikke meget til overs for og leverer klare eksempler på Clausens inkompetence. Efterfølgeren doktor Horst er også omtalt.

Fra skolegangen i Varnæs fortælles blandt andet om en af de første dage, hvor frøken Voss læste *Den grimme ælling* op for børnene, og »jeg sad som stivnet, så længe det stod på og husker det, som jeg i al den tid ikke trak vejret«. I anden klasse var lærerindens bror en dag på besøg og fortalte om Jesu lidelseshistorie. Da timen var forbi, vendte Gynther sig om til Frede og sagde, at hvis det passede, så var det vel nok synd. »Jamen, det passer«, sagde Frede. »Jeg har selv hørt andre snakke om det«. Gynther lærte sent at læse, men da skellet faldt fra hans øjne, måtte moderen drive ham ud i frisk luft, for det kunne umuligt være sundt evig og altid at hænge der med næsen i en bog. Varnæs-lærerne Petersen, Kristensen og Krogsgaard portrætteres ret udførligt, og der er glimt fra Gynther Hansens mellemkole-tid på Aabenraa Statsskole og Brørup Realskole.

Besættelsen kom til at spille en særlig rolle i familiens liv – med alvorlige konsekvenser til følge. Broderen Lorentz Thaysen af mode-

rens første ægteskab arbejdede med kostforplejning i tyske forlægninger, og faderens dårlige helbred betød, at han i 1944 lod sig ansætte i en sådan stilling ved Brørup og senere i Varde. »Da hørte min barndom op,« skriver Gynther Hansen og fortæller i bogens sidste del om sine oplevelser hos de tyske soldater ved ammunitionsdepotet i Langeskov. Efter befrielsen kom familien tilbage til Varnæs, og her går det en sommerdag i 1945 pludselig op for Gynther, at fra nu af vil han være dansk.

Først og fremmest handler bogen dog om forældrene, og den virker som sønnens forsøg på at få udredt sit forhold til faderen og moderen. Et sted skriver han, at han på grund af faderens sygdom og tidlige død (i 1947), som ramte hårdt, aldrig fik gennemført et generationsopgør. Men erindringsbogen er en stor afprøvning af relationen mellem far og søn, hvor Gynther Hansen stedse gengiver situationer de to imellem og reflekterer over dem. Det fremgår klart, at faderen har betydet særlig meget for drengen, »det var jo ham, jeg holdt mest af« (side 161). Der var ikke altid så mange ord imellem dem. Da faderen vender hjem til Varnæs i maj 1945, ser Gynther ham komme cyklende. Han stormer hen til ham og farer ham om halsen. De går det sidste stykke, faderen med armen om drengens skuldre: »Det var det lykkeligste øjeblik i mit liv«. Sønnen tegner et smukt portræt af sin far og viser noget af det, der rørte sig i den tavse og lukkede mand.

Moderen skildres som en resolut og beslutsom kvinde med stærke følelser, men også en kvinde, som forventede, at hendes familie tydeligt viste, at de holdt af hende. Hun lagde stor vægt på at holde facaden, også under de vanskelige økonomiske kår under faderens sygdom, hvor hun måtte gå den svære gang til kommunekontoret.

Den velbegavede broder, der ikke fik de muligheder, som hans evner rakte til, får sin plads i bogen med en indfølt, men ikke ukritisk skildring. Bogen slutter med Gynther og moderens besøg hos ham i Fårhuslejren og hans dom ved retten i Aabenraa.

Erindringerne kan hist og her forekomme lidt skitseagtige og springende. At forfatteren ikke holder sig til det strikte forløb, men foretager små rejser frem og tilbage i tiden, er dog med til at skabe rum i skildringen. En særlig kvalitet ved bogen er, at Gynther Hansen kan fortælle, så læseren oplever tingene fra drengehøjde. *Det var så det* hører til de bøger, som man gerne vender tilbage til, og en fortsættelse skal hilses velkommen.

Bogen fremtræder i pænt tryk, men illustrationerne er med enkelte

undtagelser for små, og en del kunne uden skade have været udeladt.

Niels H. Kragh-Nielsen

Harmonisering eller særordning; Sønderjylland som administrativ forsøgsmark efter Genforeningen i 1920

Red.: Erik Nørr og Hans Schultz Hansen. Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa 2002, 587 s.

Allerede inden krigsåret 1918 var omme, begyndte danske forberedende organer og lovudvalg at arbejde på at finde ud af, hvordan Sønderjylland rent administrativt skulle optages i Danmark. Der var rigeligt at fat på. Der skulle træffes hundredvis, ja, tusindvis af store og små beslutninger. Det kunne naturligvis ikke klares fra den ene dag til den anden, og derfor havde man kun nået at ordne de aller mest presserende spørgsmål, da genforeningsfestlighederne begyndte den 10. juli 1920. Der var stadig lang vej hjem, før man med rimelighed kunne sige, at Sønderjylland i administrativ henseende var smeltet sammen med Kongeriget. Det tog årtier at komme ud i alle krogene, og på enkelte områder kom man aldrig derud. Derfor er der den dag i dag reminiscenser fra preussisk tid i den sønderjyske forvaltning. Det mest kendte levn vil formentlig være, at børn der fødes i Sønderjylland, registreres i et civilt register, mens børn der fødes i Kongeriget, bliver ført i kirkebogen – uanset om barnets forældre er muslimer, ateister eller tilhører Jehovas Vidner. I den foreliggende bog beskrives denne vel nok mest prominente af de sønderjyske særordninger af forhenværende landsarkivar, Hans H. Worsøe.

Det er det lange, seje og endnu uafsluttede træk frem mod den totale ensartethed i forvaltningen i Sønderjylland og Kongeriget, som seks forskere har sat sig for at beskrive i den foreliggende bog. I princippet er der vel stof nok til de første ti bind, og derfor har forfatterne sorteret alle de områder fra, hvor overgangen fra tysk til dansk forvaltning blev klaret fra den ene dag til den anden. Det skete typisk på områder, hvor det var praktisk med en strikt gennemført standardisering, som for eksempel inden for jernbane-, post- og telefonvæsenene, men det skete også på andre områder, for eksempel dér hvor staten ønskede klart at demonstrere over for borgerne, hvem der nu bestemte.

Efter denne afgrænsning er der kun de områder tilbage, hvor der

ikke med det samme blev gennemført en standardisering. Det kunne der ifølge indledningen være tre grunde til: 1) Fordi det ikke var praktisk muligt uden at bringe borgerne i klemme. Her måtte der overgangsordninger til. 2) Fordi den preussiske forvaltning ganske enkelt var bedre end den danske, altså fordi det ville have været idiotisk at afskaffe den. 3) Fordi man kunne afprøve nye ideer i offentlig forvaltning – altså bruge Sønderjylland som en administrativ forsøgsmark. Ifølge bogens indledning er det de sidste to områder, der har haft forfatterens særlige interesse.

I et optaktskapitel gør Hans Schultz Hansen rede for de lange linjer i den retslige og administrative sammensmeltning af Sønderjylland og Kongeriget. For at gøre det hele mere overskueligt blev det i 1920 besluttet at lade alle regler og ordninger fra preussisk tid beholde deres gyldighed *indtil* der var indført nye danske. På den måde undgik man mange tvivlsspørgsmål: Hvis der siden Genforeningen ikke var indført dansk praksis på et givent område, var de gamle preussiske regler stadig gældende. Et vigtigt skifte indtraf godt og vel ti år efter Genforeningen. Nu blev forholdet vendt om, således at dansk forvaltning over én kam blev gældende *på nær* på de områder, hvor der var indført særordninger.

I det efterfølgende kapitel beskriver Hans Schultz Hansen forholdene omkring ordningen af amterne. Det var et diskussionspunkt, om man skulle bibeholde de gamle preussiske kredse (én for hver købstad) som amter, hvorved de sønderjyske amter både i geografisk og befolkningsmæssig henseende ville blive mindre end amterne i Kongeriget. Her gjorde der sig også nationale argumenter gældende: Hvis hver købstad blev amtsby, ville det betyde, at der i alle købstæder ville være højt placerede danske embedsmænd. Det kunne gavne det danske kulturliv i byerne og påvirke det højere borgerskab, som overvejende var tysksindet, i positiv retning. Et andet vigtigt spørgsmål var, om man som noget helt nyt skulle bryde juristernes monopol på stillingerne som amtmænd. Det var især daværende indenrigsminister Ove Rode, der i 1919 pressede på for at gøre dette forsøg, men ideen løb ud i sandet, blandt andet på grund af Zahle-ministeriets fald i 1920. Det eneste »særlige« ved Sønderjylland på det amtslige område blev således amternes lidenhed. Og den blev udlignet ved sammenlægningerne i 1970 og 1972.

Et kapitel er forfattet af Peter Fransen og omhandler politivæsenet. En af de vigtigste forskelle mellem Sønderjylland og Kongeriget var,

at ordenspolitiet, som indtil 1938 var et kommunalt anliggende nord for Kongeåen, blev statsligt i Sønderjylland. Det enhedspoliti, som vi kender i dag, blev altså i Sønderjylland indført 18 år før det skete i resten af landet. Men der var ikke tale om nogen forsøgsordning. Den sønderjyske model skyldtes dansk usikkerhed over for det tyske mindretal. Et statsligt politi var ganske enkelt et mere effektivt – og frem for alt et mere loyalt – redskab for statsmagten til at overvåge hjemmetyskerne med. Det gjaldt også en anden sønderjysk særordning på politiområdet, nemlig oprettelsen politiadjutant-stillingen. Efter at den tyske mindretalsbevægelse i Sønderjylland i 1933 havde sluttet sig til nazismen og krævet at komme »Heim ins Reich«, skulle politiadjudanten koordinere hele landsdelens politiindsats og rapportere om mindretallets bevægelser til København.

Leif Hansen Nielsens emne er tinglysningen. På dette område var problemet et andet. Det tyske grundbogssystem var ganske enkelt bedre end det danske system med skøde- og panteprotokoller. Det ville det altså have været et tilbageskridt, hvis man havde gennemtvunget dansk praksis i den nye landsdel. Derfor lod man det tyske grundbogssystem i Sønderjylland fortsætte, indtil der i 1926 kunne gennemføres en landsdækkende reform netop med det tyske system som forbillede.

Kim Furdal tager i sit bidrag de sønderjyske flækkekommuner under behandling. Flækkekommunerne var en slags mellemting mellem sogne- og købstadskommuner, og i det område, som blev indlemmet i Danmark i 1920, var der fem byer med flækkestatus, nemlig Augustenborg, Christiansfeld, Højer, Løgumkloster og Nordborg. Spørgsmålet var nu, hvordan disse flækker fik tilgodeset deres hævdvundne rettigheder under et dansk styre, som ikke kendte til flækkebegrebet. I Danmark var der ikke politisk vilje til at indføre en særordning på området, og derfor kom flækkerne i stedet ind under den såkaldte »Marstalordning«, som nogenlunde gav samme fordele som den gamle flækkestatus. Kim Furdal peger med rette på det paradoksale i, at Marstal, som jo havde erhvervet sine særrettigheder, mens Ærø hørte til Sønderjylland, nu kom til at lægge navn til den »nye« ordning i det genforenede Sønderjylland. Forfatteren mener, at dette paradoks skyldes historisk uvidenhed hos beslutningstagerne – en uvidenhed, som tilsyneladende også gjorde sig gældende i diskussionen om kommunalreformen i 1950'erne og 1960'erne. Her glemte man ganske enkelt at tage de sønderjyske flækkekommuner med i betragt-

ning. Forsøgsmarken havde været der siden 1920, men erfaringerne fra den blev aldrig høstet.

I bogens sidste kapitel gør Annette Østergaard Schultz rede for forholdene omkring de sociale forsikringer i Sønderjylland. Her var der to overordnede spørgsmål at tage stilling til: På den ene side var der spørgsmålet om, hvem der skulle betale støtte til de mange krigsinvalidere fra Første Verdenskrig. Dette spørgsmål løste sig selv, da den tyske stat på trods af danske protester indstillede betalingerne i juni 1920. Fra nu af var det den danske stats ansvar. På krigsinvalidområdet var der altså tale om én stor særordning, al den stund man i Kongeriget ikke havde en tilsvarende befolkningsgruppe. Det andet spørgsmål var ikke mindre kompliceret. Her skulle der foretages et skift fra det private sociale forsikringssystem, der var gældende i Tyskland, til det offentlige danske system. Det gik ikke helt gnidningsfrit for sig, blandt andet fordi de sønderjyske forsikringstagere, som udgjorde en stærk pressionsgruppe, betragtede deres indbetalinger fra tysk tid som deres personlige tilgodehavender. Det sociale område blev således præget af et utal af særordninger, der blandt andet betød, at enkelte sønderjyder vedblev at indbetale til private tyske forsikringer helt op i 1940'erne.

Sammenfattende må det siges, at bogen ikke giver det helhedsbillede af den administrative genforening, som man kunne have håbet på. Dertil er spredningen i artiklerne for stor. Det gælder både form og indhold. Af bogens syv artikler er de fem på mellem 19 og 54 sider. Annette Østergaard Schultz's og Peter Fransens artikler skiller sig stærkt ud fra mængden med henholdsvis 166 og 171 sider. Dertil skal retfærdigvis siges, at nævnte forfattere har fået langt de tungeste emner at tumle. Men de er også gået dybere ned i kildematerialet end deres kolleger. Det skal hverken de eller kollegerne klandres for. Men det svækker helhedsindtrykket af bogen, fordi det bliver svært for læseren at sammenligne problemstillingerne og udviklingerne på tværs af de beskrevne emner.

Et andet problem er den tese, som forfatterne forsøger at binde artiklerne sammen med. Dels er den ikke vævet nok ind i enkeltbidragene, dels virker den ikke gennemarbejdet nok i sig selv. Det mest iøjnefaldende problem er, at Peter Fransen næsten kommer til at bugser sit bidrag om politivæsenet ud over den formelle afgrænsning, der gives i indledningen. Her får læseren som nævnt stillet tre kasser til rådighed, som begrundelserne for de forskellige sønderjyske sær-

ordninger skal fordeles i: En kasse til særordninger, der blev indført af praktiske hensyn; en kasse til områder, hvor det preussiske system var overlegen; samt en kasse til områder, hvor man fra dansk side ønskede at afprøve nye forvaltningsformer. Disse tre kasser er dejligt klart definerede, og man kan derfor ikke fortænke læseren i at klamre sig til dem, når han eller hun skal igennem 587 siders administrationshistorie. Politivæsenet passer ikke ind i nogen af disse tre kasser, konkluderer Peter Fransen i sit bidrag: »Sammenfattende må det siges, at det var de specielle nationale forhold i grænselandet, der gav Sønderjylland en særstilling på politiområdet.« (Side 239). Hm! Bogens længste bidrag er altså en undtagelse fra de regler, man troede udgjorde bogens ramme? Først i den samlende konklusion allerbagest i bogen bliver der i hast hentet en fjerde kasse frem, nemlig en kasse til særordninger med nationale og politiske begrundelser: »Et fjerde hensyn havde et endnu stærkere politisk udgangspunkt. Det var det *mindretalspolitiske* hensyn.« (Side 552).

Denne manøvre svækker ikke Peter Fransens fortrinlige artikel. Men den svækker bogen som helhed. Forfatterne har leveret en række fine og bundsolide enkeltbidrag til den sønderjyske historie og den danske rigshistorie, og man vil for fremtiden ikke kunne komme uden om denne bog, når man skal vide noget om den sønderjyske administrations udvikling inden for de her behandlede områder. Der-til skal siges, at forfatterne har gjort sig umage for at få forklaret tunge administrationstekniske problemstillinger i et sprog, der er til at forstå. Det er i sig selv en præstation.

Axel Johnsen

Helleberg, Maria: Kærlighedsbarn

Roman. Samleren, København 2002, 2 bind, 889 s.

Den historiske roman har min sympati. Walter Scotts middelalderfortællinger var næppe præget af den store historiske korrekthed, men vi kan stadigvæk le og græde over den episke *Ivanhoe* – og vi synes også, at vi lærer lidt om et andet samfund end vort. B.S. Ingemanns store fortællinger ligger generelt i baghovedet på de fleste, ligesom den første introduktion til Slesvigs betydning i Danmarkshistorien for mange er kommet netop gennem hans bøger. Et slægtled senere indtog H.F. Ewalds historiske romaner, sammen med Ingemann, tronen.

De tre nævnte forfatterskaber er forskellige i både kvalitet, sprog-

kyndighed og evne til at »dreje en historie«. Men de delte alle det træk, at de ville fortælle. Og de fortalte i romantikkens lys og med sigte på at opbygge forståelsen af deres lands folks historie. Den historiske roman vil underholde, men den har også en hensigt.

Også den historiske biografi har i de senere år genvundet sin plads. I Danmark er der grund til at nævne Birgitte Possings disputats om skolegrundlæggeren Natalie Zahle, der her til lands blev banebrydende. Det enkelte menneske, dets verdensforståelse er blevet interessant igen både i sig selv og som indgang til kulturhistoriske emnestudier.

I *Kærlighedsbarn* har den skønlitterære forfatter Maria Helleberg udnyttet den dramatiske fortælling om hertug Frederik Christian II af Augustenborg og kongelige prinsesse Louise Augusta. Det er en intensiv, rigt facetteret historie, der rummer alle muligheder for at fortælle kulturhistorie, danmarkshistorie, politisk historie og så videre. Når man sidder med kilderne, som jeg selv har haft mulighed for, så vokser denne fantastiske sammenhæng op for øjnene af én. Men jeg må sige det klart: Den sammenhæng, som jeg kender, er en anden end den, der præsenteres i *Kærlighedsbarn*.

Der er der ikke noget galt! Jeg arbejder som kulturhistoriker. *Kærlighedsbarn* er en roman, og jeg skal ikke bedømme dens skønlitterære kvaliteter. Men der er grund til at tage romanen op til kort overvejelse her i *Sønderjyske Årbøger*. Bogen kalder sig nok roman, men omtalen af den og forfatteren, og hendes medvirken ved bogens lancering, har nærmere lovet, at man i *Kærlighedsbarn* frem for en roman køber en biografi over vigtige personer i Sønderjyllands og Danmarks historie. I romanen understreges billedet af, at man utallige gange læser kursiverede afsnit, som fremtræder som gengivelser af brevvexlinger.

Kærlighedsbarn er i mine øjne ikke en biografi. Jeg har ikke alene vanskeligt ved at forlige mig med det billede af personerne, der er tegnet i bogen, men også med det billede af den sene oplysningstid og tidlige romantik, som bogen fremstiller. Den særlige romantiske brevstils for os i dag ofte noget svulmende tone synes konsekvent af Maria Helleberg at blive læst som bogstavelige kærlighedsbeskrivelser – hvilket for eksempel har den følge, at hun næppe kan støde på et brev mellem to unge mænd uden at mene, at de har et homoseksuelt forhold. Tidens dyrkelse af det dybe mandevenskab synes slet ikke at være indenfor Maria Hellebergs horisont. Romantisk, javist. Men ikke dermed seksuelt.

I samme tone skildres ægteparrets forhold. Ikke alene synes det

nødvendigt at skildre det ægteskabelige samliv i ofte gentagede scener, men hele hertugens varetagelse af sine offentlige hverv og, bliver det hurtigt klart, såmænd også Danmarks udenrigspolitik i de vanskelige år før og under Napoleon, bliver i grunden bestemt af, hvorledes det ægteskabelige forhold mellem hertugen og hertuginde forløber. Hvis det ikke bestemmes af, om hertuginde har danset skoene i stykker eller fået den forkerte kjole på.

Det er ikke helt til at sige, om brevvekslingerne er fra kilderne eller skrevet af Maria Helleberg selv – om end jeg synes at genkende enkelte af særligt hertugens typiske formuleringer. Men der er til gengæld besynderligheder i detaljerne. Det hedder for eksempel om det nye Augustenborg Slot, at det står nærmest umøbleret – men det nye slot var dog lige til at møblere med det gedigne arvegods ikke blot fra det gamle slot, men også fra det nedbrændte og kun mådeligt genopbyggede Gråsten. Det hedder for eksempel, at lille prins Fritz (Frederik af Nør) har en barneviolin, lavet til ham af den musikkyndige lakaj Ebeling – det er sandt, men et andet sted nævnes, at man må pines med at høre de umusikalske børn underholde. Men faktisk fik prinsen på grund af sin store musikalitet i sine store drengeår ændret latintimer til musiktimer.

Alt dette kunne være ligegyldigt. En forfatter har fundet et inspirerende historisk emne og arbejder videre derfra i kunstnerisk frihed. Det vil jeg til enhver tid støtte. Men så havde det klædt *Kærlighedsbarn* at holde fast ved sin romankarakter og ikke fremføre kursiverede brevcitater. Det havde klædt i forbindelse med bogens lancering at slå fast, at det er en roman og ikke en biografi eller historisk værk – herunder ikke styrke forfatteren (som historiker) ved et udstillingssamarbejde med Museet Rosenborg Slot. Jeg kan, vil ikke bedømme *Kærlighedsbarn* som roman. Men som historisk biografi kan den ikke optræde.

Mikkel Venborg Pedersen

Interaktiver Historischer Atlas Schleswig-Holstein 1867-2000

Frank Schwedler, Ulrike Schwedler, Jürgen H. Ibs og Björn Ahrens. CD-rom udgivet af Eckart Dege, Ulrich Lange og Ingwer Ernst Mommensen. Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Neumünster 2002.

Historischer Atlas er uden tvivl et af de største og mest ambitiøse projekter i slesvig-holstensk historieforskning og -skrivning nogensinde.

I 1999 og i 2001 udkom der to meget imponerende bind (se *Sønderjyske Årbøger* 2000, side 317-319, og 2002, side 259-261), og bind tre om tiden før 1864 er trods den meget vanskelige kildesituation godt på vej. I mellemtiden lykkedes det projektets medarbejdere at udgive endnu et betydeligt værk, som ligeledes er en vigtig nyhed for tilgængeliggørelsen af historien i Slesvig, Holsten og Lauenborg.

Det foreliggende værk er en interaktiv elektronisk udgave af de to første bind om tiden 1864-1945 og efter 1945. Elektroniske medier brugtes hidtil kun til selve forskningen og forberedelsen af trykkevarer. Men det er noget nyt, at de aktivt og direkte benyttes til formidling af historie. Det foreliggende værk på CD-rom er dermed i endnu højere grad end atlassets papirudgave et vigtigt pionérværk.

I det følgende skal der i mindre grad tages hensyn til styrker og eventuelle svagheder med hensyn til indhold eller opbygning. Disse har anmelderen allerede diskuteret i anmeldelserne af de to i bogform udkomne bind. Af denne grund er den foreliggende anmeldelse kortere end det egentlig ville være rimeligt med hensyn til et så betydeligt værk som det foreliggende.

Imidlertid løser det foreliggende interaktive atlas det ikke uvæsentlige problem, at atlasset på papir er tredelt. Indholdsfortegnelsen er overskuelig, og gennem et emnevalg kan man hurtigt finde frem til de kort, man leder efter. Da man både kan forstørre og formindske kortene, findes der heller ingen små detaljer, som ellers kun kan ses ved hjælp af et godt forstørrelsesglas.

Det er en god idé at gøre de mange detaljerede data tilgængelige, som skulle findes frem for at kunne tegne kortene. Ved hjælp af et klik på den pågældende administrative enhed (amt, kommune og så videre) på kortet kan man hente mange informationer om stedet. Atlasset giver på denne måde utrolig mange nye (eller glemte) perspektiver, endog med hensyn til meget kendte emner, som allerede tit er blevet anskueliggjort på kort, såsom folkeafstemningen 1920. Takket være den detaljerede præsentation, som viser resultaterne på kommuneplan (altså de daværende småkommuner under sogneniveau), får man for eksempel at vide, at der var dansk flertal i Utersum, Hedehusum og Goting på Før, mens der var tysk flertal i Løjtved og Draved skovdistrikt – i sidstnævnte endog 100% af de fem stemmeberettigede indbyggere. Spændende detaljoplysninger findes ved mange emner, og det er en af de særlige fordele, som det interaktive atlas kan byde på i forhold til udgaven i bogform.

En interessant ting er desuden, at man kan lægge forskellige kort over hinanden og dermed følge paralleludviklinger. Når man for eksempel lægger kortene over befolkningsudviklingen efter 1945 og over afstande til den næste motorvejstilkørsel over hinanden, kan man tydelig se, i hvilken grad kommuner med gode forbindelser til de store motorveje (især i Hamborgs opland) er vokset.

Det foreliggende værk er i øvrigt det første af betydning i dansk og tysk historieskrivning om hertugdømmerne, som udkommer tresproget. Brugeren har muligheden for at vælge mellem tysk, dansk og engelsk i den samme udgave. Denne tilgængeliggørelse af tysk-slesvig-holstensk historisk forskning både på verdenssproget og på nabosproget fortjener en særlig ros og viser den rigtige vej til historieformidling i fremtiden.

Det interaktive atlas er alt i alt et fantastisk pionérværk, som åbner for helt nye muligheder. Fremtidige oplag kan uden større vanskeligheder blive suppleret med data fra nye forskningsprojekter, og til flere emner kan der tilføjes endnu flere detaljer. Animationen om jernbanelinets udvikling i Slesvig-Holsten (inklusive Nordslesvig), som er vedlagt som en slags »bonus«, viser, hvordan man kan præsentere dynamiske udviklinger, som er næsten umulige til at gengive på papir. Omvendt viser dette eksempel, at der er gode muligheder for at indarbejde endnu flere detaljer i fremtiden, såsom de enkelte stationer, selve driften og så videre. Atlaset i den foreliggende form danner et godt grundlag for at blive et centralt opslagsværk i regional historie, hvis det fortløbende bliver suppleret. Tildels udfylder det denne funktion allerede nu. En kommende udgave vil desuden blive suppleret med kortene fra bind tre (tiden før 1864), som for tiden er under udgivelse. Og ikke mindst kunne det tænkes, at der i fremtiden kommer endnu flere data fra Nordslesvig med, og at *Historischer Atlas Schleswig-Holstein* på den måde bliver et forbindelsesled til et tilsvarende dansk værk, som forhåbentlig bliver udarbejdet om ikke alt for længe.

Disse overvejelser viser, hvilket potentiale det foreliggende værk har for historieformidlingen. De skal imidlertid ikke lægge skjul på, at det interaktive atlas allerede i den foreliggende form er et utrolig detaljeret værk, som brugeren kan beskæftige sig med i timevis.

Selv om anmelderen er meget imponeret over det interaktive historiske atlas for Slesvig-Holsten, håber han, at det ikke bliver betragtet som et afsluttet værk, og at der også fremover findes midler til løben-

de at aktualisere og supplere værket. Hvis dette lykkes, kan det foreliggende atlas på CD-rom være begyndelsen på en ny vej i historiefremstilling, som forhåbentlig kan hjælpe med at vække interesse for historien især blandt de unge.

Gerret Liebing Schlaber

Kelm, Bert: Rømø: et vesterhavspræget samfund.

Bind 3: Ejendomme i Kongsmark ejerlav

Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2002, 355 s. ill.

Dette er det tredje bind i Bert Kelms meget grundige gennemgang af Røms historie, der vil blive på i alt fire bind. Det første (1999) omhandlede øens almene historie, mens de tre følgende er en minutiøs gennemgang af bygnings- og ejerforhold på alle øens gamle ejendomme. Bind to (2000) behandlede gårde og huse på Nordlandet, mens dette tredje bind tager sig af øens midterste del (Tvismark og Kongsmark). Fjerde bind skal omhandle det sydlige område.

Hver eneste ejendom gennemgås på den måde, at først behandles bygningernes historie, derefter ejerne, så langt de kan føres tilbage – i enkelte tilfælde helt til 1500-tallet – og frem til i dag. Det giver et helt ufatteligt navnestof, som kun de færreste kan have overblik over, endsiges kontrollere, men arbejdet virker særdeles grundigt, og der er ingen tvivl om, at bogen vil have stor værdi for slægtsforskere og mennesker, der ønsker overblik over den enkelte ejendom og dens forhold, ligesom slægterne gennem krydsoplysninger kan følges fra ejendom til ejendom.

Det er i øvrigt slående, i hvor høj grad søfarten har spillet en rolle i øens liv. Det er noget alle ved. Men her bliver det dokumenteret fra gård til gård, fra hus til hus, hvorledes mændene fór til søs, i halvandet hundrede år på hvalfangerskibe fra Nordtyskland og Holland, nogle som kommandører, kaptajner eller styrmænd, andre i mere ydmyge stillinger som harpunerer, flænsere eller matroser, fra slutningen af 1600-tallet og frem til efter 1800, da hvalfangsten ophørte. Men rømøboerne deltog også i anden sejlads, både under Island og på langfart til Østen og Sydamerika. Efter at hvalfangsten ikke længere havde den store økonomiske betydning, blev den almindelige koffar-difart fra midten af 1800-tallet mere fremtrædende, og mange Rømø-boere sejlede med danske og tyske skibe til fjerne oversøiske destinationer. Det har åbenbart ikke været almindeligt for kaptajnerne fra

Rømø at have konerne med (som det var det fra Aabenraa), derfor er stort set alle født på Rømø, og når sømændene blev gamle – eller af anden grund opgav sejladsen – vendte de tilbage til øen, ofte for at overtage familiens ejendom efter faderen.

Kelm oplyser, at stednavnet Kongsmark har udviklet sig fra »Kundzmargk« (1524) over »Konsmarck« (1542), »Kønsmarck« (1602) og »Koenmarck« (1627) til »Königsmarck« (1649), hvilket får ham til at fremsætte den hypotese, at navnet kan stamme fra en beboer ved navn »Kunze«, eller at området en gang har været en »ko'ens« (kones) mark. Det lyder ret usandsynligt. Rømø Nørreland var slesvigsk (hertugeligt) område, mens Sønderland var en kongerigsk enklave ligesom i øvrigt den nordlige del af Sild. Grænsen mellem de to dele af øen følger Kongsmark bys jorders nordskel, og det gør der troligt, at navnet skal opfattes som »kongens grænse« eller »grænsen til kongens jord«. »Mark« er et gammelgermansk ord for »grænse« eller »skel« og kommer af samme stamme som »markering«, det vil sige angive grænsen for noget. Det kendes blandt andet i det tyske begreb en »markgreve«, hvilket er en lensmand, der havde til opgave at vogte det tysk-romerske riges grænseområder. Og vi kender det i navnet på vort land. Danmark betyder således »Danernes skel« – inden for hvilket danskerne levede. Fra Kongsmark og sydpå boede således kongens folk i modsætning til hertugens, der havde hjemme nordenfor. Og på det nordlige Sild ved List findes bugten Kongshavn (Königshafen), der i hvert fald intet har med hverken »Kunze« eller en eller anden »kone« at gøre.

I forbindelse med hus nummer 64 nævnes, at Anna Boldt var gift med manufakturhandler Iver Boldt, Skærbæk. Hun er nu hans svigerdatter, gift med sønnen Holger Boldt, der overtog og videreførte faderens forretning. Og ved ejendommen nr. 88 må det være en forglemmelse, når det ikke nævnes, at ejeren siden 1976, Marie Elisabeth Kristensen, hvis forældre og børn der gøres rede for, er gift med fiskeskipper Oluf Stenrøjl Kristensen. Han er dog en ganske fremtrædende mand på øen, formand for fiskeriforeningen og medlem af amtsrådet, ligesom han har siddet i Skærbæk kommunalbestyrelse. Lidt mærkeligt virker det også, når der i forbindelse med ejendom nummer 47 står, at »der vides ikke noget om børn«, men den »overlades formodentlig ... til en svigersøn«!

Og så skal det lige nævnes, at det nok ville være mere korrekt i stedet for ordet »stiftet«, der går igen flere gange, blandt andet 37:

»blandt stifterne af en mindetavle« og side 67: »lysekrone i Rømø Kirke, 1704 stiftet af ...«, at skrive »skænket«.

Men det er pedanteri og petitesser, som ikke piller ved den kendsgerning, at Bert Kelm har udført et stort, minutøst og fortjenstfuldt arbejde med sin registrant over Rømøs huse og deres ejere. Bogen vil uden tvivl finde rig anvendelse og blive taget frem den ene gang efter den anden, når man på Rømø kommer til at diskutere, hvem var det nu, det var? – og hvornår? Og mange sogne kan – og vil – med rette misunde Rømø dette værk.

Den smukke, grundige og rigt illustrerede bog fortjener al anerkendelse.

H. E. Sørensen

Kristoffersen, Frode: Frodes historier; Sønderjyllands og hertugdømmernes historie

Videokassette udgivet af TV Syd. Foto: Frank Blauenfeldt, lyd: Anja Theede; redigering: Michael Nielsen, historisk konsulent: Kaj Rosell, redaktør: Flemming Nørregaard. TV Syd 2002.

Det hører til sjældenhederne, at der anmeldes andet end bøger på disse sider. Men det er faktisk efterhånden længe siden, at det trykte ord havde monopol på at formidle historie, og mon ikke tv, video og internet når ud til et langt bredere – og yngre! – publikum end de traditionelle bøger? Under alle omstændigheder når tv-historieformidling ud til kredse, som ikke køber eller låner historiske bøger. God historieformidling på tv kan give mange mennesker en historisk viden og dermed også en historisk bevidsthed, som de ellers ikke ville have fået – og den kan vække appetitten efter mere viden, som dernæst kan opsøges i boghandelen og på bibliotekerne. Det er derfor et på alle måder prisværdigt initiativ, som Frode Kristoffersen og TV-Syd tog, da de i 2002 fordelt over ti programmer sendte »Frodes historier: Sønderjyllands & Hertugdømmernes historie«. De ti afsnit à 15 minutter blev efter ønske fra seerne senere udsendt som video – i alt 150 minutter eller to en halv times Sønderjyllandshistorie med en veloplagt Frode Kristoffersen som fortæller på slap line på de historiske steder rundt om i landsdelen.

Historien begynder ved kristendommens indførelse omkring år 960, og første afsnit strækker sig til 1219, da det just nedfaldne Danne-

brog blev bragt i land i Sønderjylland. Anden del handler om tiden fra 1219 til 1460 med Valdemar og Dagmar, rigets pantsætning og gensamling under Valdemar Atterdag og dronning Margrethe. Vi stormer noget hovedkulds videre til 1460. Historien om hvordan Sønderjylland overhovedet blev hertugdømme og med tiden knyttedes tættere til Holsten, mangler helt. Tredje del handler om tiden fra Ribe-aftalen 1460 og til og med Christian den IV, som fylder uforholdsmæssigt meget. Fjerde del handler om tiden 1800-1848 med den spirende nationalitetskamp. Femte del om Treårskrigen 1848-1850. Sjette del om Krigen 1864. Syvende del om udlændigheden 1864-1920. Det går nu mest op i sønderjysk kaffebord og Bruno Topff og er ubetinget det tyndeste afsnit. Ottende del handler om Genforeningen 1918-1920. Niende del handler om den fortsatte nationalitetskamp 1920-1945 og tiende del om tiden 1945 til 1955, hvor historien stopper. Der afsluttes dog med et par bemærkninger om det gode forhold mellem dansk og tysk i nutiden. Grænsestriden 1945-1955 nævnes ikke.

Det er let nok at finde fejl, mangler og misforståelser i »Frodes historier«, for der er mange. Det nævnes for eksempel slet ikke, at afstemningen i 1920 fandt sted i to forskellige zoner med en måneds mellemrum og at første zone stemte en bloc. Derved bliver det helt uforståeligt, at Tønder på trods af tysk flertal kom med til Danmark. Endvidere siges det, at afstemningen i 1920 efterlod et tysk mindretal i Danmark på 20.000 og et dansk mindretal i Tyskland på 50.000! De tal hører vist nutiden til, og det bliver dermed aldeles uforståeligt, at Danmark ikke tog Sydslesvig med hjem i 1920. Desuden skygger de forkerte tal for den danske »vækkelse« i Sydslesvig efter 1945. Høj-pandede videnskabsmænd vil desuden sine steder rynke på næsen over Frodes historiske udredninger. Men det ændrer nu ikke ved det grundlæggende faktum, at idéen om en »Sønderjyllands historie« på tv og på video er virkelig god, og at Frode og TV-Syd på et meget lavt budget trods alt skiller sig fra den vanskelige opgave med æren i behold. Men dette første forsøg i genren bør nu ikke blive det sidste. Der kunne laves en virkelig spændende, interessant og oplysende tv-serie om Sønderjyllands historie, hvis man gennemførte en strammere faglig redaktion og disponering og inddrog flere historiske konsulenter på de forskellige afsnit, så fejl og misforståelser kunne undgås. I afsnittene kunne endvidere indgå interviews med historikere og andre fagfolk og – for det 20. århundredes vedkommende – med øjenvidner. Det kunne gerne ske med Frode Kristoffersen som fortæller.

Var det egentlig ikke en opgave, som Grænseforeningen kunne interessere sig for?

René Rasmussen

Kulturdenkmale in Schleswig-Holstein Band 2. Stadt Flensburg

Lutz Wilde m.fl., Wachholtz Verlag, Neumünster 2001, 636 s., indb. ill.

Registranter over bevaringsværdige ejendomme i by og på land hører til arkitektur- og lokalhistorikernes meget benyttede håndbøger. Her kan man søge oplysning om de mere fremtrædende ejendomme og deres kvaliteter, og ejerne kan få et begreb om det enkelte hus' betydning, og hvordan det bedst kan bevares i overensstemmelse med husets historie og tradition. Husregistranter foreligger fra de fleste byer i Danmark. Gennem mere end et århundrede er der også syd for grænsen arbejdet for at udgive sådanne håndbøger. Varetagelsen af den bygningskulturelle arv og dermed registrering af bygningsværkerne er i Slesvig-Holsten delt mellem Landesamt für Denkmalpflege i Kiel og de lokale bygningsmyndigheder. I årene 1887-89 udgav den senere Landeskonservator Richard Haupt den første store registrering i trebindsværket *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein*. Værket omfatter også Nordslesvig. Hovedvægten er lagt på kirkerne og deres inventar med fine illustrationer, herunder de ofte ældste fotos vi i dag har af kirkernes indre. Også herregårdene omtales, men om andre bygninger er der næsten intet i Haupts værk. For byerne er der bemærkninger om enkelte meget gamle og sjældne huse – med det er undtagelsen, vægten ligger på kirkerne.

Dette pionerværk fik en fortsættelse, da Landesamt für Denkmalpflege fra 1939 begyndte udgivelsen af det store værk *Die Kunstdenkmäler des Landes Schleswig-Holstein*. Værket medtager, som titlen siger, ikke Nordslesvig, kun Sydslesvig. Amt for amt er der frem til 1985 udsendt i alt 11 store bind. Kirker og herregårde står her fortsat i centrum, men på landet omtales dog også enkelte ældre gårde og i byerne borgerhuse frem til midten af 1800-årene. Bindet for Flensborg by udkom i 1955, og det har siden da været hovedværket for alle spørgsmål om Flensborgs mange fremtrædende mindesmærker, kirker, offentlige bygninger og borgerhuse. Men værket dækkede kun ejendomme frem til midten af 1800-årene, altså den danske tid, og kirker og offentlige bygninger fra denne periode før 1864 har fået

broderparten af opmærksomheden. Hele det enorme byggeri fra den følgende periode, fra kejsertiden, Weimarrepublikken og naziårene er ikke medtaget. Det har været en mangel, så meget mere som Flensborg jo var den vigtigste by i hele regionen, hvorfra der blev hentet inspiration til byggeri også andetsteds i Nord- og Sydslesvig.

Denne mangel er nu afhjulpet med den imponerende registrant over ejendomme i Flensborg og nærmeste omegn, som omtales her. Det er i sandhed et storværk, som folkene fra Landesamt für Denkmalpflege med Dr. Lutz Wilde i spidsen har fremlagt. Bogen indledes med stofmættede kapitler om byens historie og fysiske udvikling fra de ældste tider til vore dage og om de enkelte bydele og deres særpræg frem til efterkrigstiden. Derefter følger detaljerede kort over de enkelte bydele med indtegnning af alle »Denkmale«. Værkets hoveddel er en registrant gade for gade over alle mere bemærkelsesværdige bygværker. For første gang er alle bygværker behandlet ens, byporte, kirker, borgerhuse, villaer, industrianlæg og så videre i én række. Og for første gang er bygninger yngre end 1850 og frem til Anden Verdenskrigs tid nu kommet med. Hver bygning får en detaljeret beskrivelse, ude og inde, og der er oplysning om arkitekt, og normalt en skarp billedgengivelse. Her får vi for første gang en sammenfattende præsentation af de mange statslige administrations – og skolebygninger fra den Wilhelmske æra, de mange bygninger i europæisk jugendstil fra århundredskiftet og den senere Heimatschutzstil fra tiden lige før 1. Verdenskrig og fremefter. Vi præsenteres også for den tidlige industrialiserings bygninger og de udstrakte villakvarterer frem til 1930'erne. I dette værk møder vi således ikke blot de gamle kendte købmandsgårde fra 1500-, 1600- og 1700-årene, men også byggerierne fra Flensborgs vækstperiode under kejserriget og i Weimartiden. Vi præsenteres for eksempel for bygmester A. W. Prales pragtvilla, som i dag er dansk generalkonsulat eller arkitekt Johannes Otzens nygotiske kirke- og profanbygninger, eller for de fremtrædende Heimatschutzarkitekter Georg Rieve og Paul Ziegler. Deres bygninger virkede inspirerende langt uden for Flensborg.

Bogen giver på den måde en første detailpræsentation af arkitekturen i Slesvigs hovedby i tiden fra 1850 og næsten et århundrede frem. Værket har en bredde, som de tidligere registranter har savnet. Det har krævet megen plads, 636 tættrykte sider i to spalter og stort format og med tilhørende registre. Selv med dette brede synsfelt har der dog været en grænse for, hvad der kunne medtages. Tiden efter An-

den Verdenskrig er stort set ikke medtaget, og oplysninger om bygherrer mangler normalt. Man må også søge forgæves efter nyere fremtrædende bygninger. For eksempel kan man ikke læse om Dansk Centralbibliotek for Sydslesvigs fremmedartede, markante bygning fra 1959 eller om Flensborgs nye rådhus fra 1960'erne.

Ikke desto mindre er der med dette bogværk skabt et længe savnet opslagsværk af stor tyngde og bredde. Det er interessant for Flensborg og for hele den slesvigske region.

Lars N. Henningsen

Landsarkivet for Sønderjylland; en arkivoversigt

Birgitte Vestergaard Futtrup, Gerret Liebing Schlaber, Hans Schultz Hansen, Landsarkivet for Sønderjylland, Aabenraa 2002, 384 s.

En trykt registratur er en gave til historikeren eller den historisk interesserede, for hvem det er lig med noget nær den evige sandhed, når man finder sine oplysninger i det primære kildemateriale. Landsarkivet for Sønderjylland har fundet ressourcer til, om end ikke at give, så udgive en sådan gave.

Som titlen afslører, er der dog ikke tale om en registratur i klassisk forstand, men en oversigt over arkiverne i Landsarkivet for Sønderjylland. Oversigten er en afløser for Frode Gribsvad og Johan Hvidtfeldts snart 60 år gamle guide fra 1944. Men selv gode guider bliver forældede. Således også den gamle guide, der med tiden har måttet suppleres med flere og flere trykte og utrykte fortegnelser, dårlige kopier af flossede afleveringsjournaler med videre. Især den store mængde arkiver fra den danske administration fra 1920 til 1980, som er afleveret efter 1944, har påkrævet en ny oversigt ligesom en lang række mikrofilm fra Rigsarkivet af arkiverne fra den slesvigske centralforvaltning indtil 1864, som nu er at finde i Landsarkivet for Sønderjylland, har nødvendiggjort en ny oversigt. Også de mange afleveringer fra private foreninger, institutioner og personer, som arkivet har en solid tradition for at modtage, er medtaget i oversigten til glæde for især de mange slægtsforskere, som gæster landets arkiver.

Arkivoversigten er opbygget efter et fælles skema, der beskriver enkelte arkivfonds og de enkelte arkivtyper. Har man først lært sig opbygningen i skemaet, er arkivoversigten særdeles nem at slå op i, og man fremfinder hurtigt de relevante oplysninger. De administrationshistoriske beskrivelser er skåret præcist ind til benet, og beskri-

velsen af litteraturen om den enkelte arkivfond holder sig til den absolut mest centrale, ligesom den summariske beskrivelse af arkivets indhold nærmest i stikordsform oplyser om, hvad man rent faktisk kan forvente at finde, når først man har fået pakkerne på bordet. Og netop når vi når til pakkerne, støder vi på én af de få mangler ved arkivoversigten. Omfanget af de enkelte arkiver er konsekvent angivet som antal enheder. En simpel lille opdeling i pakke og bind kunne allerede ved et kig i oversigten sige noget om arkivet. For de store enkeltarkivers vedkommende er problemet til at overse, eksempelvis vil de 3.650 enheder, der er tilknyttet Invalidenævnet, på forhånd skræmme langt de fleste væk. Problemet opstår, når man skal i de mindre arkiver såsom personarkiverne og skolearkiverne. Man vil le eksempelvis på forhånd være hjulpet godt på vej, hvis det var angivet, om de fem enheder fra Bjolderup Skole var bind eller pakker, da bindene sandsynligvis er fremmødeprotokoller og straffeprotokoller, hvorimod hvis der er tale om pakker, nok er materiale vedrørende selve skolens drift, læreren, tilsyn og så videre. Oplysninger som brugere udenfor Landsarkivet for Sønderjyllands fire vægge ville være taknemmelige for, når bestillingssedlerne skal udfyldes. Man kunne have mistanke til, at afskaffelsen af pakke/bind-begrebet til fordel for enhedsbegrebet, er opstået som følge af, at oversigten er opstået som et sideprodukt til det statslige arkivvæsens nye database DanskArkivalieInformationsSYstem. Der er dog tale om en ganske lille indvendig i forhold til det værdifulde redskab oversigten ellers må siges at være.

Nu er det imidlertid ikke kun de enkelte arkivfonds ved Landsarkivet for Sønderjylland, oversigten er med til at kaste lys over. Et andet særdeles nyttigt redskab ved denne håndbog, som den på trods af A-4 formatet rettelig kan kaldes, er registret til de enkelte steders administrative tilhørsforhold. Man kan således blive belært om, at Foverup tilhører Ravsted Sogn. At Foverup før 1864 tilhørte Slogs Herred jurisdiktion og fra 1867 til 1920 udgjorde en selvstændig kommune i Ravsted Amtsdistrikt i Tønder Kreds/Amt. Endelig var Foverup underlagt Løgumkloster Amtsret og for en god ordens skyld nævnes det, at den tyske betegnelse for Foverup var Fauderup. Se dét er oplysninger, der er rare at have ved hånden, når man skal prøve at udrede historien i en landsdel, hvis administrative begrebsapparat er en stor sammenblanding af amter, kredse, koge, enklaver, godser og så videre.

Til gengæld kunne man lige så godt have undladt dele af oversigterne over kort- og tegningssamlingen samt plakatsamlingen. Disse sider kommer næppe til at bidrage til den store erkendelse, selv om det er rart at vide, at Landsarkivet eksempelvis råder over 48 hylder og 46 skuffer forskellige, altovervejende trykte kort og tegninger, og at plakatsamlingen består af syv skuffer med plakater tilbage fra 1848.

Den stift indbundne oversigt efterlader indtrykket af at et solidt og håndfast arbejde, og man har følelsen af, at man sidder med en bog i hånden, som vil komme til at holde længe, og som også vil blive brugt og være brug for i lang tid fremover.

Uffe Barsballe Thyssen

Lauridsen, John T: Dansk nazisme 1930-45 – og derefter

672 s. Gyldendal, København 2002, 672 s.

Den kompetente og myreflittige forskningschef på Det kongelige Bibliotek, dr.phil. John T. Lauridsen, har i denne mursten af en bog samlet de artikler om dansk nazisme, som han igennem de seneste ti år har skrevet i landets mange historiske tidsskrifter: *Fortid og Nutid*, *Historie*, *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*, *Fund og Forskning*, *Den jyske Historiker*, *Vejlø Amts Årbog* – og såmænd også her i *Sønderjyske Årbøger*, nemlig i 1997 om »Føreruppet« i 1933, der bragte Frits Clausen i spidsen for DNSAP. Dertil kommer en række nye kapitler, en forskningsdiskussion, et omfattende »DNSAP-leksikon« og forskellige andre nyttige oversigter – og naturligvis en meget omfattende litteraturliste.

Hermed er også sagt, at John T. Lauridsen ikke har skrevet en samlet fremstilling af DNSAP's historie. Bogen erstatter ikke Henning Poulsens disputats *Besættelsesmagten og de danske nazister* fra 1970; Malene Djursaa Ph.D.-afhandling *DNSAP. Danske nazister 1930-1945* fra 1981 eller Søren Eigaards speciale *Frø af ugræs ...* fra 1981, hvad forfatteren også udtrykkeligt gør opmærksom på. Men det er nu en overordentlig værdifuld og spændende bog alligevel, for John T. Lauridsen lægger nogle snit ind i historien og behandler nogle temaer, navnlig af kulturhistorisk tilsnit, som der næppe ville have været plads til i en traditionel fremstilling.

Bogen rummer på sine 677 meget tætskrevne sider 22 kapitler og oversigter. Indledningsvis præsenteres det traditionelle billede af den danske nazist, nemlig som landsforræderen i tysk sold. Det er blandt

andet dette billede, John T. Lauridsen har sat sig for at nuancere. Denne nuancering vil jeg godt vende tilbage til.

Efter en forskningsdiskussion falder de tematiske kapitler slag i slag: »Nu gjalder luren!« om partiets dyrkelse af oldtid og vikingetid og dets brug af den »heroiske« nordiske fortid i DNSAP's tjeneste. En sønderjysk læser må her og andre steder i bogen indrømme, at der er noget om snakken, når forfatteren påstår, at sønderjyden Frits Clausen hentede en del af sit billedsprog fra den danske nationale kamp i Sønderjylland. Andre kapitler handler om »Fører-kuppet«, da Frits Clausen fik magten i 1933; »Frits Clausen i Hitlers spejl« paralleliserer de to Føreres skæbner, og »Hvad vi vil« handler om parti- og valgprogrammer. Frits Clausens brevveksling med hjemstavnsforfatteren Thorkild Gravlund (desværre er kun Clausens breve bevaret) viser, hvorfra DNSAP blandt andet hentede inspiration til sin ideologi – og hvordan Frits Clausen uden held forsøgte at spænde Gravlund for partiets vogn.

Det store partimøde i Kolding i 1939 analyseres som iscenesættelsen af et politisk teater efter tysk forbillede, men med forsøg på at give det en særlig dansk og nordisk drejning – blandet andet med lurblæsning! Et kapitel behandler DNSAP's holdning til jødespørgsmålet, og forfatteren fastslår, at DNSAP som parti betragtet aldeles ikke var »moderat« anti-semitisk, således som det hidtil har været opfattelsen. Et overordentligt interessant og velskrevet kapitel handler om DNSAP's kulturpolitik, der i overensstemmelse med tidsånden var national og anti-moderne – og som blev overhalet indenom af den nationale vækkelse, der brød ind over landet efter besættelsen.

Andre temaer er dansk nazisme på tryk: Blade, pjecer og bøger, nazistisk plakatpropaganda, og dansk nazisme fremstillet i samtidens karikaturer. Endelig er der et kapitel om retsopgøret med nazisterne og et kapitel med Frits Clausens breve fra fængslet til hustruen. Brevene er ikke voldsomt interessante, men giver dog et indtryk af »Føeren« som en kærlig far og et almindeligt familiemenneske med almindelige sorger.

De egentlige tematiske kapitler afrundes med et kapitel om »mediefænomenet« nynazismen (som forfatteren betegner som »gammelnazisme«); om nynazismens moderne modstandere, der ved deres demonstrationer giver nazisterne gratis reklame, og om de medier, der af ren sensationslyst bringer billeder af selv nok så få heilende unge mennesker i den bedste sendetid. Forfatteren provokerer stærkt,

når han fastslår, at vi i Danmark har fået anti-nazismen med 60-70 års forsinkelse og på et tidspunkt, hvor der ikke findes nogen nazister, andet end en ubetydelig og ufarlig lille flok særlinge og utilpassede unge. Ud over kommunisterne fandtes der i 1930'erne, da der var brug for det, ingen anti-nazisme af betydning, hævder forfatteren. Den kom først med den tyske besættelse af Danmark – og først for alvor fra 1943.

Til slut sammenfattes og sammenlignes dansk og europæisk nazisme og bogen sluttet af med et DNSAP-leksikon på over 80 tætskrevne sider, der er et fantastisk opslagsværk om hele den danske højrefløj i 1930'erne; lister over DNSAP's folketingskandidater, sysler og sysselledere; en DNSAP-bibliografi; en registrant over nazi-plakater – foruden en omfattende litteraturliste og en kronologisk oversigt. Disse registranter og oversigter er formentlig meget tæt på at være udtømmende og alene dette arbejde repræsenterer en kraftpræstation.

Det er som nævnt John T. Lauridsens erklærede mål at nuancere det traditionelle billede af den danske nazist som landsforræderen, forbryderen, afvigeren, sinken, der i ly af tyske bajonetter ville til magten og gøre Danmark til en lydstat i et storgermansk rige. Dette billede er efter forfatterens mening et helt urimeligt produkt af befrielsessommeren, da de samarbejdende eller passive danskere havde brug for et fjendebillede at hæve sig selv op på. De danske nazister var efter forfatterens mening helt almindelige danskere, som benyttede deres demokratiske ret til at have en politisk holdning, der var bredt accepteret og i hvert fald ikke blev bekæmpet i samtiden, men som på grund af det tyske krigsnederlag endte på tabernes side til spot og spe for de danskere, der havde haft – eller meget hurtigt fik – den »rigtige« mening. De danske nazister kom til at undgælde for Hitler-Tysklands forbrydelser mod menneskeheden; forbrydelser, som langt de færreste af dem havde nogen lod og del i. Frits Clausen ønskede ikke en integrering i Det tredje Rige, men arbejdede tvært imod for at bevare Danmarks suverænitet og selvstændighed, og han kæmpede indædt imod en grænserevision. Han var sønderjyde, dansk nationalist – og på mange måder mere nationalkonservativ end nazist.

John T. Lauridsen er – som det fremgår – sine steder noget af en provokatør, og det kan ofte være berettiget. Men ofte spidser han sine pointer til i en sådan grad, og han i sin iver efter at punktere myten og nuancere billedet af de danske nazister kommer i betænkelig nær-

hed af skabe en ny myte: Nemlig at placere de således nuancerede nazister i en temmelig unuanceret ramme, der består af et smånazistisk eller opportunistisk Danmark i 1930'erne. Det kan let gå hen og spærre for nogle vigtige iagttagelser. Denne anmelder tror for eksempel ikke på, at folk meldte sig ind i eller stemte på DNSAP *på grund af*, men derimod *på trods af* den almindelige politiske mening i Danmark. Det er ganske vist rigtigt, at nationalsocialisterne i Danmark ikke allesammen var sådan nogen dumme spader, som den nationale overlevering har villet gøre dem til, men det betød nu ikke, at nazisterne eller nationalsocialismen nød nogen bred sympati i den danske befolkning. Det var i Danmark i 1930'erne meget vanskeligt både at være nationalsocialist og et pænt menneske. Nazisterne var – om man så må sige – ikke stuerene. Dette gjaldt selvfølgelig DNSAP's hel- og halvuniformerede ballademagere, men det gjaldt også for en »intellektuel« nationalsocialist som Ejnar Vaaben, der måtte gå tiggergang på bladredaktionerne for at få sine kronikker optaget. Han opfattede det selv som »boykot«, men i virkeligheden er der tale om det samme fænomen: En avis kunne ikke være et pænt blad, hvis det blev et talerør for nationalsocialismen. Det måtte flere dagblade konstatere, efter i de første par år efter magtovertagelsen at have været positive overfor de »nye tanker« nede sydpå.

Det betød ikke, at nationalsocialistiske tanker eller tanker, beslægtet med nationalsocialismen, aldrig kom til orde i pressen. Det parlamentariske demokrati som styreform var i 1930'erne underlagt stærk kritik, og det skete også, at nationalsocialisterne eller sympatisører tog ordet i debatten. Og mange almindelige mennesker pegede på den orden og disciplin, der fandtes i de autoritært styrede lande, hvor arbejdsløsheden var afskaffet og togene gik til tiden. »Det kunne vi i Danmark godt tage lidt ved lære af«, hed det ind i mellem – men som regel med den meget sigende tilføjelse: »Det skal bare være på en anden måde.« Sådanne udsagn har intet med nazisme at gøre. Nazisme kan ikke defineres så bredt, at enhver kritiker af parlamentarismen er i slægt med den; og anti-nazisme heller ikke så snævert, at den kun omfatter personer, som i skrift og tale gik offentligt til angreb på den. Den almindelige dansker vælger og fravælger politiske ideologier med stemmesedlen. Valgresultaterne i Danmark i 1930'erne taler deres tydelige sprog. Man kan ikke tage en Kaj Munk som et udtryk for den almindelige danske holdning til totalitære regimer i 1930'erne. Kaj Munk var

en professionel provokatør, hans synspunkter var netop kontroversielle. Og hvor mærkeligt det end kan se ud i dag, så var mange af de nationale og konservative kredse – det gælder endda dem, der gik med skrårem og brugte den »ældgamle« nordiske hilsen med oprakt højrearm – anti-nazister, både i egen selvforståelse og i gerning. Nazismen var for dem en »unordisk«, en »tysk« bevægelse. Nazismen blev opfattet som en trussel mod Danmark og den danske grænse. Dette var et synspunkt, som både Frits Clausen og Ejnar Vaaben forges forsøgte at bekæmpe. Og det er formentlig det synspunkt, der havde den bredeste appel i Danmark. For eksempel Grænseforeningen kunne i 1930'erne hverve medlemmer på materiale med klart antinazistisk indhold – og foreningen opnåede at blive en massebevægelse med 90.000 medlemmer i 1939. Nationalsocialisterne blev ikke kun bekæmpet af kommunisterne. De blev bekæmpet af socialdemokrater, radikale, venstrefolk og konservative. Det skete længe før den 29. august 1943 og længe før den 9. april 1940. Det kan konstateres ved læsning af tidens aviser af alle politiske retninger.

Det er i sagens natur en noget ujævn bog, men det er også en i alle måder nyttig bog. Forfatteren har arbejdet sig igennem et enormt materiale, han behersker det suverænt, han er skarpsindig i mange af sine analyser – og han fremlægger sine resultater på en velskrevet og underholdende måde. *Dansk nazisme 1930-45 – og derefter* vil fremover være aldeles uomgængelig for den, der vil beskæftige sig med dansk nazisme – og for den, der interesserer sig for Danmarks historie i tidsrummet 1930-1945.

René Rasmussen

Schultz Hansen, Hans: Dansk jord på danske hænder; Foreningen Landeværnet og den nationale jordkamp i Sønderjylland 1927-2002
Historisk Samfund for Sønderjylland, Aabenraa 2002. 226 s.

En bonde, der støtter sig til en spade og med et blafrende Dannebrog i baggrunden, er det symbolfyldte forsidebillede på bogen om den nationale jordkamp i Nordslesvig. Med denne bog har Hans Schultz Hansen beskrevet et vigtigt kapitel i Nordslesvigs landbrugshistorie og perspektiverer den ind i den dansk-tyske nationale grænsekamp. I mange år brugte både danskere og tyskere jordbesiddelse i Nordslesvig som argument i den nationale kamp. Før 1920 var det den tyske side, der omkring 1890 begyndte at forandre landbobefolkning-

ens klare danske præg ved hjælp af en statsstøttet bosættelsespolitik. Den danske folkedel svarede igen ved at stifte Nordslesvigsk Kreditforening i 1909 og foreningen Landeværnet i 1913. Sidstnævnte indstillede sit arbejde i 1920.

Hovedvægten i Hans Schultz Hansens fremstilling ligger på den i 1927 nydannede forening Landeværnet. Den blev stiftet midt i en landbrugskrise, som også førte til, at den tyske Kreditanstalt Vogelgesang blev grundlagt i 1926 for at styrke de tysksindede landmænds besiddelser. Landeværnet er således baseret på årtiers erfaringer med jordkamp som del af den nationale kamp. Eller som Otto Diderich Schack formulerede, så blev Landeværnet den 24. januar 1927 vækket af sin dvale. Dette til trods for at det var en helt ny institution, der i tiden efter 1920 havde fået helt nye arbejdsbetingelser.

Formålsparagraffen for Landeværnet lyder: »Foreningens formål er at styrke sønderjyske erhvervsdrivendes økonomiske stilling, derunder navnlig at hjælpe danske landmænd til at bevare eller erhverve egen ejendom. Dette formål søges opnået ved tilvejebringelse af en fond, der anvendes til at yde lån mod sikkerhed i faste ejendomme og til køb af ejendomme med senere afhændelse for øje, ved rådgivende og vejledende bistand i økonomiske anliggender og ved hjælp til fremskaffelse af kapital til udlån eller køb« (side 43). Hans Schultz Hansen gør klart rede for, at forskellen på Landeværnet og en traditionel landbrugskreditforening er, at i en kreditforening er låntagerne medlem af denne og har dermed indflydelse på udlånspolitikken. I Landeværnet er det bestyrelsen, der bestemmer over kreditgivningen. Bestyrelsen bestod hovedsagelig af gårdejere, der for de flestes vedkommende boede i den sydlige del af Nordslesvig, men alle i Danmark blev opfordret til med H.P. Hanssens ord at deltage i denne »betydningsfulde, men også nationale opgave til værn af Sønderjylland« (side 45).

Landeværnets første formand blev Hans Andersen, Kongsbjerg (1886-1973), der som Hans Schultz Hansen fastslår, var forholdsvis politisk uerfaren. Erfaring havde til gengæld næstformanden, Hans Jepsen Christensen, Høgsbro (1880-1956), der blandt mange tillidshverv blandt andet var Landstingsmand, formand for Sønderjyds Skoleforening og formand for udvalget til fordeling af den danske statsbevilling til Sydslesvig. Sammen ledede de Landeværnet indtil midten af 1950'erne; Hans Andersen fortsatte som formand indtil 1963.

I de tre centrale kapitler, som fylder omkring halvdelen af bogen,

beskrives tiden mellem 1920 og 1945, hvor stiftelsen af foreningen sættes i sammenhæng med den økonomiske situation i slutningen af 1920'erne og begyndelsen af 1930'erne. Konkurrencen mellem Landeværnet og Kreditanstalt Vogelgesang kan ses i den nationale jordstatistik, der regelmæssigt blev revideret, og som Hans Schultz Hansen omhyggeligt tolker.

De tre afsluttende kapitler er af lige så høj værdi. I et af kapitlerne kommer Hans Schultz Hansen ind på beslaglæggelsen af tysk og japansk ejendom i 1945. Han skelner mellem ejendomme, der var ejet af Höfeverwaltungsgesellschaft og ejendomme, hvori Kreditanstalt Vogelgesang havde prioriteter i. Endvidere slår Hans Schultz Hansen fast: »Når langt størsteparten af Vogelgesangs kapital bestod af tyske statsmidler, kunne den danske stat begrunde, at den ville søge en del af sine tab ved besættelsen dækket ved konfiskation af disse midler« (side 119). Til slut gør Hans Schultz Hansen opmærksom på, at der også foregik beslaglæggelser, der må anses for at være uretfærdige, idet ejerne hverken havde haft forbindelse til besættelsesmagten eller nationalsocialismen (side 120).

I årene efter 1945 bidrog Landeværnet til, at kommuner nær grænsen, hvor andelen af tysksindede jordbesiddere havde været betydelig eller lige frem i flertal, fremover fik dansksindet flertal.

Siden 1950'erne har de vigtigste temaer været landbrugets modernisering og mekanisering. De hermed forbundne problemer med sammenlægning af gårde og vandringer fra land til by kommer Hans Schultz Hansen også ind på. Han gør opmærksom på, at Landeværnets ledende mænd, der havde beklædt deres embeder siden 1920'erne, stod magtesløse over for de nye udfordringer.

Danmarks indtræden i EF i 1973, og de derved opståede åbne grænser, stillede Landeværnet over for nye udfordringer, idet hollandske og tyske landmænd nu kunne opkøbe dansk landbrugsjord.

I appendikset er fortegnelsen over bestyrelsesmedlemmer siden 1927 og oversigten over realkredit både nyttig og informativ.

i alt er bogen meget interessant og viser os tydeligt den røde tråd gennem hele perioden, som – i politisk overført betydning – er forestillingen om, at jordbesiddelse underbygger retten til hjemstavnen.

Frank Lubowitz

(oversættelse: Jesper Bolund Nielsen)

**Schleswig-Holstein von den Ursprüngen bis zur Gegenwart;
eine Landesgeschichte**

Udgivet af Jann Markus Witt og Heiko Vosgerau. Convent, Hamburg 2002, 415 sider. ill.

Slesvig-Holsten, denne historietyngede nordligste tyske delstat med dansk fortid, har hidtil savnet en let tilgængelig, samlet fremstilling af dens historie på videnskabeligt grundlag. Det er denne store opgave, de to yngre, dansk kyndige tyske historikere Jann Markus Witt og Heiko Vosgerau har sat sig for at løse med ovennævnte værk i samarbejde med ni andre forfattere, først og fremmest yngre tyske historikere, forhistorikere og journalister. Resultatet blev denne bog på 415 sider på tyndt papir, med spaltetekst og talrige gode illustrationer, bevidst skrevet i angelsaksisk essay-stil som kontrast til den tunge stil, der er typisk for traditionelle tyske afhandlinger. Den løbende tekst er regelmæssigt forsynet med tekstbokse, der giver korte forklaringer til overordnede eller specielle emner og begivenheder.

Det skal allerede her være sagt, at udgiverne er kommet godt fra projektet og har opfyldt målsætningen. Teksten er læselig og forståelig og giver et godt overblik over den slesvig-holstenske historie fra fortiden til de racistiske attentater i Mölln og Lübeck i 1992. Kendere af denne historie kan ikke forvente afgørende nye oplysninger, men det ikke-faguddannede historieinteresserede publikum får et godt og interessant overblik over landsdelens politiske og sociale historie sat ind i en overordnet sammenhæng.

Bogen er disponeret i syv kapitler: Forhistorien (Michael Gebühr), Slesvig og Holstens opståen i Middelalderen (Jann Markus Witt), Slesvig og Holsten vokser sammen (Jann Markus Witt), den »delte enhed«: Slesvig-Holsten mellem kongen og hertugen 1490-1721 (Jörg Rathjen), hertugdømmerne i Helstaten (Jann Markus Witt), mellem Danmark og Preussen – nationalisme og modernisering (Heiko Vosgerau/Frank Lubowitz), Slesvig-Holsten i det 20. århundrede (Michael Legband) suppleret med otte »ekskurser« om specielle emner: Heideby (Hildegard Elsner), Lübeck og Hansaen (Rolf Hammel-Kiesow), hekseprocesser i Slesvig-Holsten (Martin Rheinheimer), Adam Olearius' rejse til Persien (Jan Klußmann), »under Dannebrog til hele verden« – Slesvig-Holstens skibsfart i det 18. århundrede (Jann Markus Witt), Slesvig-Holsten og industrialiseringen (Jan Klußmann) og flygtninge i Slesvig-Holsten (Uwe Carstens).

Bogen står i den tyske tradition for Landesgeschichte, og det problematiseres kun ganske kort om begrebet »Land« eller også »region« overhovedet kan lade sig anvende på Slesvig og Holsten i et historisk sammenhæng. Det territorium, der i historiens gang udgjorde Slesvig-Holsten, var jo langt fra konstant. Nutidens delstat Slesvig-Holsten rummer territorier, der i historiens løb havde tilhørt det danske rige, fristæderne Hamborg og Lübeck og flere andre forhenværende småstater og fyrstendømmer, mens tidligere slesvig-holstenske territorier i dag er del af Hamborg (Altona, Wansbek og omkringliggende landsbyer) eller Danmark (Ærø).

Hensigten om at fremlægge en Landesgeschichte har medført, at forfatterne har været nødt til at fremhæve det samlende i stedet for at problematisere det delende. Dette fører til enkelte kritiske anmærkninger i de ellers udmærkede afsnit om centrale begivenheder i landsdelenes politiske historie. Det er glædeligt, at Witt på den ene side undgår at fortolke kampene i Sønderjylland i 1300-tallet nationalt dansk-tysk, men klart siger, hvad de var, nemlig adelige familiers kampe om magtsikring og magtudvidelse. Ved den sammenlignende fremstilling af grev Gerhard og Valdemar Atterdag tager han derimod klart parti: Mens Gerhard III karakteriseres som »atkræftig« og visionær (side 126), er Valdemar Atterdag en dreven statsmand i machiavellistisk stil, der med list og vold fra første dag prøvede at genvinde de pantsatte slesvigske og holstenske landsdele (side 146). I skildringen af Ribe-traktaten 1460 kan det kritiseres, at Witt (side 154ff) og senere Rathjen i afsnittet om Gottorperne (side 167) ikke problematiserer betydningen af »up ewig ungedelt« i den historiske kontekst, men ukritisk overtager Slesvig-Holsten-bevægelsens fortolkning fra det tidlige 1800-tal om landsdelenes angiveligt garanterede evige udelelighed som territorier. Her er der for nylig kommet en udmærket redegørelse fra den tyske historiker Carsten Jahnke i *Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinische Geschichte* bd. 128, 2003, side 45-60, der klart påviser, at 1800-tallets tyske fortolkning af Ribe-traktaten er revet ud af 1400-tallets historiske kontekst.

Udmærket og afbalanceret er kapitlet om 1800-tallets demokratiske bevægelse og striden om Slesvig. Forfatterne (Vosgerau og Lubowitz) fremstiller begivenhederne sagligt, uden at de i sidste ende dømmer, om den slesvig-holstenske revolution i 1848 nu var et oprør eller en rejsning. Det synes imidlertid at være lidt skønmalerisk, når forfatterne bedømmer hertugdømmernes økonomiske udvikling efter in-

korporationen i Preussen i 1867 så særdeles positivt (side 298ff). I hvert fald for Slesvig er det konsensus, at den socio-økonomiske udvikling efter 1867 var negativ både i forhold til Danmark og Preussen (Jævnfør Björn Hansen: *Schleswig im 19. Jahrhundert – eine strukturschwache Region*, i: *Geschichte Schleswigs. Vom frühen Mittelalter bis 1920*, Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning 1998).

Kapitlet om Slesvig-Holsten i det 20. århundrede (Michael Legband) er bogens svageste. Forfatterens journalistiske baggrund mærkes: Kapitlet savner en gennemgående problemstilling eller fortolkning. Det nøjes med at præsentere begivenhederne. Heldigvis går Legband ikke udenom de mindre positive aspekter i slesvig-holstens historie: Nazismens nemme gennembrud i provinsen nævnes klart uden de store undskyldninger, ligesom Legband henviser til nazismens gennemsyring af hele det daglige liv og den støtte, den havde i det store befolkningsflertal. Folkemyten om »vi vidste jo ikke, hvad der faktisk foregik« tilbagevises. Legband går heller ikke udenom renazificeringen især i den nye delstat Slesvig-Holsten efter 2. Verdenskrig. Sydslesvig-spørgsmålet behandles ret overfladisk med enkelte faktiske fejl: Det flensborgske socialdemokrati gik således ikke ind for en grænserevision, men krævede partiets neutralitet i grænsespørgsmålet og var tvunget til at fortsætte som eget parti, efter at Kurt Schumacher og distriktsbestyrelsen i Kiel ville forpligte alle socialdemokrater på en tysk national holdning. Ligeledes blev SPF ikke opløst i 1954, men genforenet med SPD, som nu ikke længere pålagde dets medlemmer en tysk national holdning; samt at SSF fik 33,5% af alle stemmer i Sydslesvig i 1947; hvilket skønnes at udgøre cirka 55% af den hjemmehørende befolkning (side 350).

Disse kritiske detaljer skal dog ikke nedgøre den samlede vurdering. Udgiverne har med stor flid og engagement produceret en velskrevet fremstilling af Slesvig-Holstens historie til en formidabel pris, som tyske og danske læsere kan få megen glæde af.

Martin Klatt

Sestoft, Leif: Drømmen om Danmark; det danske Flensborgs blomstring og fald 1830-1875

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg, i kommission hos Rhodos, København 2002, 370 s., ill.

Leif Sestoft, der er læge og forfatter af fagbøger, forstår at fortælle den lille historie i den store. Med udgangspunkt i slagtermester Partsch fra Havremark og familien Hansen fra Harreslev kombinerer han som erfaren forfatter i bogen *Drømmen om Danmark* på fremragende vis hans flensborgske, danske, kongetro forfædres familiehistorie med grænselandets historie 1830-1875, hvor den tysk-danske konflikt brød ud. På grund af den forfinede fortælleteknik henvender den omfangsrige bog sig ikke kun til personalthistorisk interesserede læsere, men skildrer også dagliglivs- og mentalitetshistorie.

Sestoft anvender mange førstehåndskilder, som hidtil kun i ringe omfang eller slet ikke har været anvendt før. Eksempler herpå er familierne Partsch og Hansens omfattende brevsamlinger og optegnelser. Kilderne benytter Sestoft til dygtigt og nogenlunde kortfattet at skildre både dagliglivet lokalt og de begivenhedsrige år generelt. Eksempler på de handlingsmættede begivenheder er de modsatrettede nationale programmer, krigene 1848-1850 og 1864, de administrative forandringer i årene efter 1864, og forandringerne i erhvervsstruktur og varesortiment, der påvirkede alle dybt.

Sestoft beskriver en undergangshistorie. Da Flensborgs helstatsorienterede, kongetro borgere blev udfordret af det frigjorte nationalliberalistiske nyborgerskab, valgte det ud fra en konservativ grundholdning at støtte det traditionelle danske helstatsmonarki. Projektet mislykkedes på grund af storpolitiske magtforhold, og børnebørnene forlod den tabte hjemstavn, og nogle udvandrede helt til Californien.

Drømmen om Danmark, eller nærmere betegnet ønsket om et dansk regeret Slesvig, gik, med undtagelse af de ustabile år 1851-1863, ikke i opfyldelse for de tre generationer, som Sestoft beskriver. Alene dette perspektiv gør bogen både interessant og læseværdig – også for tyske læsere.

Fremstillingen bygger både på talrige bøger om grænselandets historie, relevante historiske tidsskrifter og samtidige aviser. Sproget er let, ja, sommetider endog ironisk og meget fjernt fra en overlærers belærende tonefald. Desværre anvender Sestoft ikke de nyeste forskningsresultater. Mens ældre historikere som Knud Fabricius, Vilhelm

la Cour, A.C.C. Holdt, A.D. Jørgensen, Morten Kamphøener, M. Mackeprang, Johannes Rosendahl eller J.P. Trap er rigt repræsenteret i litteraturlisten, mangler de yngre. Man leder forgæves efter Alexander Scharff, Troels Fink, Erich Hoffmann, Lorenz Rerup, H. V. Gregersen, Ulrich Lange, Martin Rheinsheimer, Henning Unverhau, Lars N. Henningsen, Henrik Becker-Christensen og Inge Adriansen. Kun Hans Schultz Hansen og René Rasmussen kan glæde sig over at være blevet inddraget i fremstillingen.

Herved skriver Sestoft sig fra tid til anden og helt ubevidst ind i den ældre historikerskole, hvis Sønderjyllandshistorie er rig på myter og stereotyper. Et eksempel herpå er karakteristikken af Peter Hiort Lorenzen. Et andet er den ukritiske gengivelse af subjektive breve, som derved angiver den generelle stemning i »den flensborgske opinion«. Da bogen yderligere ikke anvender et tungt noteapparat, kan en efterfølgende kildekritik ikke gennemføres.

Derfor kan denne bog, der henvender sig den brede befolkning, være med til bevare de myter og stereotyper, som to generationer af regionalhistorikere energisk har forsøgt at udrydde. En del af problemet er imidlertid, at faghistorikerne ofte ikke behersker Sestofts fængende skrivestil. Derfor bør de også læse bogen og lære, hvordan de populariserer et vanskeligt emne.

Med denne udgivelse har Leif Sestoft beriget grænselandet med et stykke vellykket identitetshistorie.

Broder Schwensen

(oversættelse: Jesper Bolund Nielsen)

Sylt Lexikon

Red.: Harry Kunz og Thomas Steensen, udgivet af Nordfrisisk Institut. Wachholtz, Neumünster 2002, 443 s., ill.

Førstehåndsindtrykket af dette formidable værk svarer til Silde-ry som Tysklands »Insel«, der er kendt som prominente personers ferie- og et sted, hvor profilen sjældent skjules.

Indbindingens og trykkets kvalitet er fremragende, og der er et stort antal flotte farvebilleder. Bogens struktur og layout kunne være et forbillede for andre leksika. Inddelingen i to tekstspalter og to yderspalter for billedtekster og småbilleder gør dette leksikon meget overskueligt og let at læse. Ved stedsbeskrivelser vises et lille kort over

Sild, hvor lokaliteten er markeret med en rød plet. Ved mange opslagsord findes udover en udførlig beskrivelse yderligere forklaringer, eksempler, udtog af kildetekster med videre, som er fremhævet på farvet baggrund eller sat i kursivt skrift. Ved alle stikord angives en eller flere kilder med årstal, og litteraturfortegnelsen sidst i bogen omfatter 24 sider, hvilket udgør en fuldstændig Sild-bibliografi. Primære kilder benyttes ikke, hvilket engang imellem går ud over kvaliteten af historiske oplysninger.

Den kendsgerning, at øens befolkning siden omkring 700 er af frisisk oprindelse, medfører omfattende beskrivelser af den frisiske kultur og det frisiske sprog. Bagerst i bogen findes der en 14 siders tysk-frisisk ordfortegnelse, og i teksten er der mange tosprogede digte.

I langt højere grad end i andre leksika bliver man fristet at læse alle opslagsord, som giver mange spændende oplysninger, der ikke bare omhandler øen Sild. For besøgende byder dette leksikon utvivlsomt på et fyldestgørende billede af landskabet, dyr, planter, den ældre og nyere historie, befolkningen, økonomien, og gastronomien. Endvidere nævnes alle mere eller mindre kendte personer, der har besøgt øen. Det gælder også selvom opholdet kun varede én nat. Kun kong Valdemar Sejr, der i 1206 på Sild udstedte et privilegiebrev for Ribe Domkapitel, mangler.

Bogens første opslagsord er Aal. Denne fisk er nu ikke typisk for øen Sild, men ligesom ved beskrivelsen af mange andre dyr og planter får man mange gode oplysninger om fiskens spændende liv. Det gælder også for det sidste opslagsord, Zwergseeschwalbe (dværgterne). En plante demonstrerer øens stilling, idet den i 1800-tallet fra Asien importerede og i hele Nordeuropa udbredte hybenrose (rosa rugosa) her betegnes Sylt-Rose.

I den ældre historie kniber det hist og her med nøjagtigheden, hvilket vistnok skyldes den anvendte litteratur. Rømø er jo ikke en gestø som Amrum, men en sandbanke som er bygget op af havet efter den sidste istid. Det må endvidere betvivles, at selve List, som i 1500- og 1600-tals-dokumenter både bliver kaldt »Listland«, og »Listø«, blev skænket til Ribe by af Kong Erik Menved i 1292. I dokumentet bekræftes faktisk kun Ribe bys gamle forstrandsrettigheder mellem List og Mandø. Formodentlig oplevede List og Rømø Sønderland på grund af Lister Dybs strategiske betydning samme skæbne med skiftende ejere i 1300-tallets forvirrende politiske forhold, og begge kom først i begyndelsen af 1400-tallet endeligt til kongeriget. Da købte

dronning Margrethe Trøjborg med Lø herred samt Rømø Sønderland fra ridderfamilien Limbek.

Der gives mange gode oplysninger om befolkningen og dens næringsveje. Især er beskrivelsen af sildringernes deltagelse i søfarten omfattende og levende. For lokalhistorisk interesserede er det spændende at læse om skippernes, landfogeders, præsternes og lærernes færden. Der er mange lighedspunkter med naboerne: Amrum, Før og Rømø. Det må dog bestvivles, at Grønlandsfartens Kommandører på hval- og sælfangst fik den betegnelse for at undgå borgerskabsforpligtelsen i havnebyerne. I hvalfangstens første århundrede var der ombord på skibene ofte både en »skipper« som skibsfører, og en »kommandør« som leder af fangsten. Senere blev opgaverne samlet under en »kommandør«, hvorved titlen blev stadfæstet.

Udviklingen af Badeleben (badelivet) på Sild fra den spæde start i midten af 1800-tallet, hvor de først få fremmede kom, og frem til vore dages alt overvældende masseturisme beskrives grundigt. Når man læser om ejendomspriserne, bliver man enten bleg eller glad for situationen på andre øer. Både bestræbelserne på at bevare i det mindste en del af de gamle natur- og bygningsværdier, og kampen mod havet, som efterhånden tager mere og mere af øens arealer, omtales.

Navne udgør den største del af opslagsordene. Alligevel gøres der udtrykkeligt opmærksom på, at det kun drejer sig om et udvalg af kaptajner, kommandører, kunstmalere, forfattere og prominente gæster. Alle nævnte personers liv er beskrevet i en form for »who is who«. Også her svigter præcisionen en gang imellem, idet der forekommer enkelte forvekslinger.

Blandt navnene findes en lang række kunstnere. Der er mange fortræffelige farvebilleder af øens bedårende landskab. Deres malere rækker fra Albert Aereboe til Hinrich Wrage. Desværre vises ingen af Emil Noldes malerier. Listen af forfattere, der går fra Alfred Andersch til Stefan Zweig, er lang, og en del af deres værker citeres. Og alle de prominente! For eksempel stod Max Schmeling, der i 1930'erne nogle gange blev verdensmester i boksning, en gang på gæstelisterne både på hotel Miramar og natbaren Trocadero. Den store mængde navne må fremme følelsen af, at man er et fremragende menneske, hvis man viser sig på Sylt. Men der er også selvkritik. Tysklands berømte litteraturkritiker, Marcel Reich-Ranicki, citeres for på spørgsmålet om, hvad han kunne lide ved øen, at have svaret: »Intet!«

Selvfølgelig kan et så stort leksikon ikke laves uden trykfejl. Én må

nævnes, idet det drejer sig om forklaringen af navnet Sylt. Det skal henholdsvis stamme fra det frisiske ord »Sül« og det danske ord »sild«. Begge angives med betydningen »svelle« eller »sokkel«. Det skal formentlig være ordet »syld«, man henviser til. Sådan staves øen i hvert fald i Kong Valdemars jordebog fra 1231. Men i klosteret i Odense kalder man den for »Sild« i 1141. Måske stammer navnet alligevel fra fisken?

Anmeldelsens kritiske bemærkninger skal dog ikke dække over den kendsgerning, at *Sylt Lexikon* er et meget flot og nyttigt værk.

Bert Kelm

Tungemålenes mangfoldighed; evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig; salmebogskommisionens brevveksling og beslægtede dokumenter 1882-92

Samlet og tilrettelagt af Hans Schack; udgivet af Niels Thomsen og Bent Noack. Anis, Frederiksberg 2002, 272 s.

I begyndelsen af 1980'erne kunne jeg på invitation af lensgreve Hans Schack på Schackenborg tage den egetræskiste i øjesyn, der indeholdt salmebogskommissionens akter. Det lå greven på sinde at påbegynde arbejdet med udgivelse af kommissionsmedlemmernes brevveksling med videre. To årtier senere foreligger nu i et smukt og læsevenligt format Hans Schacks og medarbejderes mangeårige anstrengelser. Store vanskeligheder hobede sig op. Man behøver blot at tænke på generalsuperintendent Theodor Kaftans næsten ulæselige håndskrift. Det havde været lensgreven forundt at se det færdige resultat. Efter hans død i år 2000 blev det næsten færdige manuskript af grevinden givet til professor Martin Schwarz-Lausten, som overlod udgivelsen til Niels Thomsen og Bent Noack.

»Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig« blev skabt på grundlag af en proces, hvis grundlag var den daværende landskirkes synodale systems demokratiske elementer. Sagen blev initieret og i høj grad understøttet af sønderjyske lægfolk.

Projektets udførelse blev overdraget til en kommission på fem medlemmer, hvis leder var generalsuperintendenten for Slesvig – først Bertel Godt og siden 1886 Theodor Kaftan. De af konsistoriet i Kiel udpegede medlemmer var pastor H.F. Emil Claussen, Dybbøl, digterpræsten, »den sidste slesviger« Nic.C. Nielsen, der under salmebogsarbejdet var præst i Højrup og Sommersted, Hans Schlaikier

Prahl, en kyndig hymnolog og under det meste af arbejdet præst i Møgeltønder. Han blev emeriteret i 1919 og var ikke, som det oplyses i bogen (side 267) fra 1920-26 »præst for den tysksprogede menighed i Haderslev«. En nøgleposition indtog juristen og ægyptologen, greve Hans Schack. Den politisk aktive bonde, Peder Skau, Bukshave ved Fjelstrup opfattede sig selv som repræsentant for det danske lægfolk.

De fleste møder strakte sig over flere dage og blev afholdt i hyggelige omgivelser på Schackenborg. Brevene tillader at følge arbejdet skridt for skridt. Sproglige og indholdsmæssige problemer blev undersøgt og drøftet i alle enkeltheder. I nogle salmer blev passager, der kunne misforstås, om muligt med forfatterens tilladelse og hjælp ændret. Usaglige anker tilbagevistes. Teologiske og kirkelige forskelligheder hos medlemmerne ses ikke at have spillet nogen rolle.

Breveene giver udtryk for, at medlemmerne – blandt andet general-superintendenten og greven – fik et nært personligt forhold til hinanden. De tog del i hinandens glæder og problemer såsom fødsler, sygdomme, vanskeligheder med at klare det daglige arbejde ved siden af den tidskrævende beskæftigelse med salmebogen og så videre. Begrundelsen for at skabe en »virkelig dansk Psalmebog« var det faktum, at ikke mindre end syv forskellige salmebøger var i brug i Sønderjyllands dansktalende menigheder. Som frygtet kom tidens nationale spændinger ikke til at påvirke værkets genesis på afgørende vis. Kommissionen gjorde sig også umage for at undgå unødige provokationer.

Teologiske og æstetiske synspunkter dannede arbejdets grundlag. Bibelen var den vigtigste ledetråd, og kommissionen havde den gamle kirkes og reformationstidens salmesang for øje. Målet var at give menighedens gudstjeneste et fast fundament. Arbejdet skulle derfor stå på troens grund og tage skyldig hensyn til den nyere danske salmedigtning.

Et hovedspørgsmål, ved hvis løsning det gjaldt om at styre sikkert mellem Skylla og Karybdis, blev derfor i hvilket omfang Grundtvigs salmer burde og kunne optages. På dette punkt ventede kommissionen modstand såvel fra de kirkelige myndigheders, og især fra kredse af det tyske præsteskabs side. Det gik dog bedre end ventet, idet kriteriet for salmernes optagelse var det kristelige indhold og den digteriske kvalitet. Alt hvad der indeholdt spor af Grundtvigs »Mageløse opdagelse« og sådanne »udskejelser« (grev Schacks formulering) som smykkede sig med Grundtvigs navn, blev omhyggeligt undgået. På

grund af deres høje kvalitet blev derfor ikke mindre end 90 salmer af Grundtvig optaget i den nye salmebog.

Det ville have overrasket, om ikke en af de væsentligste begivenheder i Slesvigs historie i det 19. århundrede – vedtagelse af sprogreskriptet af 1888 – havde sat sig spor i arbejdet. Såvel Peder Skau, Hans Schlaikier Prahll som Theodor Kaftan kommer da også ind på sagen. Skau håbede, at salmebogen ville komme »vort betrængte modersmål« til hjælp. Han beklagede, at reskriptet var en »upolitisk regeringshandling«, som konsistoriet i Kiel ikke var orienteret om. Dette bekræftes af Theodor Kaftan, der vurderer reskriptet som en tåbelighed, uret og politisk fejl. Han og andre, der kendte til forholdene, var ikke blevet konsulteret. Theodor Kaftans brev til Hans Schlaikier Prahll (7.6.1889) underbygger nyvurderingen af Theodor Kaftans rolle, der blev indledt i 1960 af Oswald Hauser i afhandlingen: *Preußische Staatsraison und nationaler Gedanke*.

Kommissionens medlemmer var af den overbevisning, at salmebogen ville blive et midtpunkt i Sønderjyllands kirke- og kulturliv. Opfattelsen blev i høj grad bekræftet af den senere udvikling. Allerede i 1891 var bogen indført i 86 af 111 mulige menigheder. I 1912 var oplaget på 93.000 eksemplarer udsolgt. Kun enkelte menigheder med tysk flertal indførte ikke salmebogen, hvis historie fortsattes med den *Sønderjyske Salmebog*, der forblev i brug indtil 1953.

Udgivelsen er et vigtigt bidrag til forståelse af Sønderjyllands kirkehistorie i nyere tid. Udgiverne og Institut for Kirkehistorie ved Københavns Universitet skyldes tak for, at Hans Schacks engagerede arbejde nu foreligger og kan indgå i forskningen.

Günter Weitling

Arkiver, museer og forskningsinstitutioner 2002

Aabenraa Museum og Jacob Michelsens Gård

År 2002 blev et turbulent år for Aabenraa Museum. Amtets store sparebehov ramte institutionen meget kontant og indebar samtidig den endelige skrinlæggelse af den planlagte fornyelse.

Den ændrede politiske majoritet i Aabenraa Kommune efter valget den 20. november 2001 havde – som følge af et udtrykt ønske om endnu en gang at se på den optimale placering af museet – allerede sidst på året betydet en udskydelse af amtrådets endelige godkendelse af den planlagte og skitseprojekterede udbygning af hovedmuseet. Og da amtet efter årsskiftet præsenterede et større besparelsesbehov, fordelt over de to nærmeste år, kom Aabenraa Museum på ny i fokus, men med modsat fortegn. Den reserverede anlægsbevilling gled i baggrunden med amtets udmelding af intentionen om helt at trække sig ud af Aabenraa Museums drift – og ligeså af driften af Midtsønderjyllands Museum i Gram.

I løbet af forår og sommer forhandlede Sønderjyllands Amt og Aabenraa Kommune sig dog frem til en løsning, i henhold til hvilken den hidtidige model med fælleseje og -drift i forholdet 3:1 gradvis afvikles i løbet af 2003 og helt ophører fra 2004, hvorefter Aabenraa Kommune bliver museets enejer, men med amtsligt tilskud. Gennem forhandlingsresultatet har byrådet i Aabenraa sikret museets fortsatte opretholdelse som selvstændigt, statsanerkendt museum og samtidig signaleret, at byens søfartshistorie nyder lokal politisk bevågenhed. Da den fremtidige amtslige ydelse modsvarer en forpligtelse for Aabenraa Museum til fortsat at varetage de hidtidige regionale ansvarsområder: søfart, landboforhold og bygnings- og boligkultur i Østsønderjylland, er museets opgaver principielt uændrede. Det samlede budget er dog stærkt beskåret og vil indebære en reduktion fra to til én museumsinspektør. Det ligger også fast, at museet i hvert fald indtil videre vil forblive i de nuværende rammer på H.P. Hanssens Gade og omfatte egns museet Jacob Michelsens Gård.

Undersøgelser og udgivelser

I tilknytning til museets regionale ansvarsområde landboforhold har en bevilning fra Kulturarvsstyrelsens rådighedssum gjort det muligt for museet at ansætte etnolog Laura T. Clausen til at gennemføre en undersøgelse af kontinuitet og brud i forbindelse med de voldsomme omvæltninger inden for landbruget i perioden 1950-2000. Undersøgelsen gennemføres på udvalgte gårde i Øster Lindet Sogn og fortsætter ind i år 2003.

I årets slutning blev museets videoprojekt til dokumentation af den 400 årige historie om de levende hegn på Løjtland færdiggjort af konsulent Hrolf Thorulf. Videoen kan erhverves på museet.

I 19 myter i *Sønderjyllands historie*, der blev udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland i december 2002, præsenterer Hanne Christensen nogle overvejelser om de to, stadig uafklarede og derfor tilbagevendende spørgsmål vedrørende den aabenraaske Jomfru Fanny: Var hun kongelig af fødsel – og kunne hun se ind i fremtiden? Udgivelsen ligger i forlængelse af forårets foredragssække i Historisk Samfund for Sønderjyllands regi.

Formidling i særudstillinger og aktiviteter

Umiddelbart efter nytår drog museets nyerhvervede skibsmodel af handelsfregatten Aurora fra 1808, bygget af Karl Lildholdt, Stollig, på turné til bibliotekerne i Aabenraa og Rødekro sammen med en plancheudstilling om Aurores kanoner. Snart efter fulgte den traditionsrige nytårskomsammen med gavegiverudstilling, hvor vi blandt andet kunne vise den lille Eckersbergtegning af skibet, Kiebelvig (Keflavik), og et såkaldt Københavnersæt, bestående af krummede linealer til brug ved skibstegning.

Herefter var det planen, at nedpakningen til ombygningen skulle begynde, men de ændrede signaler fordrede alternativ planlægning.

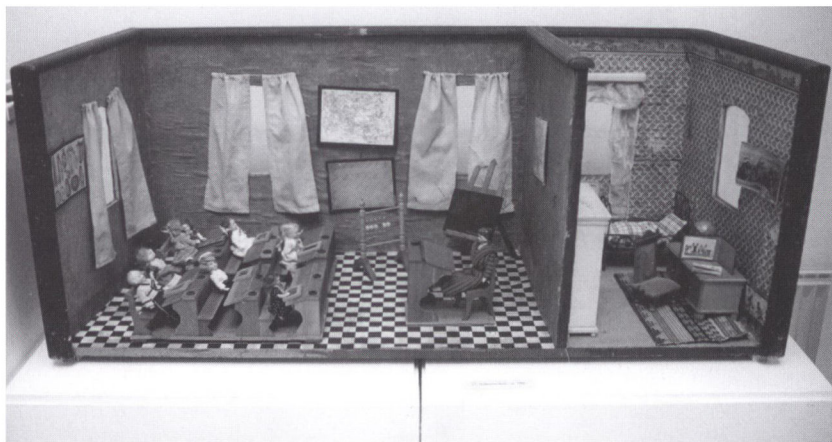
Heldigvis kunne vi allerede i april glæde os over afsløringen af modellen af Aabenraa Havn ca. 1865 – i målestok 1:200, udført af Karl Lildholdt, Peter Jensen, Claus D. Thomsen, Heinrich Behrendsen og Eli Jensen. Ved Erik Skifter Andersens mellemkomst skaffedes desuden sponsoring til montre og lysætning fra Aabenraa Granit I/S, Aabenraa Havn, Aabenraa Shipping Agency A/S, Horup System, Kjeld og Vera Schmidts Mindefond, Michael Jebsen Fond, Rimeco A/S, Skifter Andersen Biler A/S, Stema Shipping A/S og Trans First.

I samarbejde med andre gode lokale kræfter, ikke mindst Frands Gregersen, viste museet sommeren over udstillingen, *Byens billeder* gennem tiden, set af Aabenraa malere, professionelle som selvlærte. Den nykonserverede *Vedute af Aabenraa*, malet 1803 af Jes Jessen, var hovedattraktionen sammen med den unge lærling C.W. Eckersbergs tilsvarende prospekt af byen. Af andre navne kan nævnes Franciska Clausen og Johs.P. Ebbesen, J.N. og Hans Falck. Derfor den præsenteredes Troels Finks samling af stik fra byen. Samlingen er overdraget til Aabenraa Gymnasium og HF. Efterårets udstilling viste historiske miniverdener i form af dukkehuse og -stuer gennem 100 år samt flere hundrede modelbiler (ældst et dampdrevet køretøj fra 1769) og en lille gruppe modelfly, blandt andet kampfly. Samlingerne er bygget op af private, meget vidende samlere, Margarethe Gerber, Heinrich Callesen og Heinrich Behrendsen, gennem mange år. Dukkehusene er langtidsdeponeret på museet. Begge udstillinger var velbesøgte.

Traditionen tro blev året sluttet med Oldemors Juletræ.

Jacob Michelsens Gård

På Jacob Michelsens Gård har emnet énlængede gårde været taget op med eksempler fra Als, Bov Kommune og Vestslesvig – ligesom Jacob Michelsens Gård også i sin grundform er en typisk sønderjysk gård med beboelse og stald/lade i samme hovedlængde.

Blandt Margarethe Gerbers ca. 30 dukkehuse og -stuer indgik også denne skolestue fra cirka 1900. Børnene ses ved pultene med deres små tavler, og på gulvet står den store kugleramme. På væggene ses kort- og anskuelsestavler. Til højre skimtes lærerindens private logi. Dukkestuernes mange detaljer, inklusiv dukkernes dragter, gør spejlingen af virkeligheden fængslende. Foto: Aabenraa Museum.

Desuden har der flere gange været bagt i den store stenovn i haven. Julebagningen var særlig overdådig, takket være et efterhånden meget rutineret bagehold.

Aktiviteter, foredrag og rundvisninger

For Historisk Samfund for Sønderjylland forestod Hanne Christensen den 28. maj en aftentur i aabenraaske haver, henholdsvis Postgårdens (Fru Beyers) have i Søndergade 20, anlagt i formel engelsk stil cirka 1930, og til Hjelmhaverne, der blev grundlagt som fattighaver til kartoffeldyrkning 100 år tidligere og i dag regnes for Danmarks ældste kolonihaver.

I sommerferien bidrog museet med to arrangementer til Aabenraa Kommunes »Aktiv ferie«-program. På hovedmuseet lærte børnene blandt andet at bruge kompas, slå glas og binde knob. På Jacob Michelsens Gård var der mulighed for selv at bage på åbent ildsted, lege gammeldags lege og danse folkedans – med instruktør og musikere fra Aabenraa og Omegns Folkedanserforening.

Også i »Den gode historie på tværs«, hvor Det sønderjyske Landsbibliotek er koordinator, deltog Aabenraa Museum med to arrangementer med oplæsning af erindringer og fortællinger, udvalgt specielt med henblik på børn.

I efterårsferien stod Aabenraa Museum for fjerde gang for koordineringen af en række prøv selv-tilbud eller historiske værkstedsaktiviteter for skolebørnene i Aabenraa.

Gaver og erhvervser

Hele tre modelskibe er blevet foræret til museet. Dels en model af skoleskibet, Danmark (Nakskov Skibsværft, 1933), bygget af fisker Hans Chr. Hansen i Sottrupskov. Han har fremstillet tre tilsvarende modeller – alle ophængt som kirkeskibe. Desuden har museet overtaget et modelskib, Margrethe – en firmaster, som har stået på Sømandshjemmet i Aabenraa. Og endelig indgik en mindre model, barken Marie, i en aflevering fra én af arvingerne efter Jacob Andreas Jacobsen, der i 1920 blev havnemester i Aabenraa. Han var efterkommer efter skibsbygger Niels Jacobsen, Aabenraa, og dermed også beslægtet med maleren Jes Jacobsen, hvorfra nogle tegninger også er overleveret til museet. Mindre spektakulært, men i museumssammenhæng særdeles spændende, er gaven fra et skipperhjem i Dalsgård ved Flensborg Fjord. Fra familien Warming er indkommet en større samling af tekstiler, voksen- og børnetøj, heriblandt jakkesæt, frakker og matrostøj, som museet kun i begrænset omfang er i besiddelse af. Familien omtales i museets bog, *Småskibsfart fra Egersund og Fjordegnen*. Der er desuden lavet aftale om at aftage forskelligt indbo og nogle sejl.

Fra H. P. Hanssens efterkommere er modtaget et bakkebord, som hører til det fornemme sølvservice, H. P. Hanssen modtog i 1920 fra Nordslesvigsk Kvindeforening for sin aldrig svigtende indsats for Genforeningen og for dem, der kom i klemme i systemet. Desuden er modtaget nogle spisestuestole fra det Hanssenske hjem, Hejmdal, i Nygade og flere bøger.

Udstillingen *Byens billeder* har affødt en lille vækst i topografiske billeder, herunder et meget spændende billede af teglværket Fredenshøj, malet af Johs. P. Ebbesen i 1935. En gave fra fru Føste, hvis mand, Carl Emil Føste, drev teglværket fra 1931 til sin død i 1964. Nævnes kan også forskelligt malergrej fra malerfirmaet Schultz i Hellevad, der for nylig lukkede – få år efter 100-års jubilæet.

Hanne Christensen

Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe

Som »det tyske mindretals hukkommelse« varetager Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe en væsentlig opgave med henblik på bevaring af de tyske nordslesvigeres historiske, kulturelle og sproglige identitet. Det bemærkes både indenfor og udenfor mindretallet selv. Derom vidner de mange forespørgsler, henvisninger og afleveringer fra mindretallet til arkivet, og også de mange kontakter til andre arkiver, højere læreanstalter og forskningsinstitutioner, historikere og andre fagfolk, som indenfor det sidste år har henvendt sig til arkivet og arbejdet med arkivalier fra arkivets samlinger.

I 2002 rykkede »det tyske mindretals hukkommelse« tættere sammen med »det tyske mindretals udstillingsvindue«. Det sygdomsbetingede fravær i Deutsches Museum Nordschleswigs ledelse i vinteren og foråret 2002 nødveniggjorde, at lederen af Archiv/Historischer Forschungsstelle i nogen tid bistod med arbejdet i Deutsches Museum Nordschleswig i Sønderborg. Samarbejdet udmøntede sig i udstillingen *Museen von Minderheiten* i sommeren 2002.

i anledning af museets ti års jubilæum. Samarbejdet er i mellemtiden blevet permanent, idet arkivets leder fra begyndelsen af 2003 endvidere har overtaget ledelsen af museet.

Arkivets ofte udtrykte ønske om afleveringer af arkivalier fra foreninger og privatpersoner imødekommes i stigende grad. Enhver aflevering er en gevinst for det tyske mindretals arkiv. I det forløbne år er blandt andet Verbindung Schleswigscher Studendens arkivfond blevet suppleret med materiale, der dukkede op, da man i Collegium 1961 i København forberedte sig på festlighederne i anledning af 40-året for stiftelsen. Materialet blev anvendt i en udgivelse til jubilæet, som også arkivet bidrog til, og blev herefter indlemmet i arkivnummer V XVIII – Verbindung Schleswigscher Studenten. Dette arkiv benyttes i øvrigt for tiden ofte, dels fordi Verbindung Schleswigscher Studenten i nogen tid har beskæftiget sig intensivt med sin egen historie, dels fordi nogle medlemmer af Junge Spitzen (Slesvigsk Partis ungdomsorganisation) forsker i nordslesvigske studenters foreningstraditioner.

Arkivet modtog i 2002 arkivalier fra Deutscher Schul- und Sprachverein, DSSV. Da det tyske skolemuseum flyttede ind i sine nye lokaler i Jørgensgaard i Aabenraa, fandt man en række akter fra DSSV, der hidrørte fra den tid, da DSSV havde sine kontorer der. Disse akter er kommet direkte til arkivet uden at tage omvejen over DSSV. De løbende sagsakter fra DSSV foreligger stadigvæk registreret efter foreningens egne principper. Disse nyopdukkede arkivalier udgør arkivets første grundstamme for et DSSV-arkiv på mindretalsarkivet og omfatter ca. 8-10 meter. Det har endnu ikke været muligt at påbegynde en registrering, men arbejdet forventes påbegyndt i løbet af det kommende år.

En række af mindretallets mindre foreninger afleverer regelmæssigt hvert år de papirer, der ikke mere behøves i det daglige foreningsarbejde. Dette er til fordel for begge parter: Dels skaffer det »rent ud sagt« plads på hylderne i stuerne hos bestyrelsesmedlemmerne, og dels sørger arkivets registrering og sikre opbevaring for, at informationer om foreningslivet bevares for eftertiden.

Historische Forschungsstellen publikationsvirksomhed bestod i det forløbne år blandt andet i et bidrag til European Center for Minority Issues's (ECMI) engelsksprogede serie og et bidrag til en antologi, der udgives med baggrund i en konference af Institut für Zeit- und Regionalgeschichte i Slesvig (IZRG) og Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa (IfG). Desværre er IZRG for tiden ikke i stand til at finansiere det tysksprogede bind, så bidraget findes indtil videre kun på dansk i den i november 2002 af IfG udgivne bog *En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1945-2000*. Desuden blev der anmeldt en række bøger til Heimatkundliche Arbeitsgemeinschafts skrifter såvel som andre historiske tidsskrifter, herunder *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte* og *Grenzfriedenshefte*. Flere af disse anmeldelser blev desuden offentliggjort i et forandret udgave i *Der Nordschleswiger*. Endelig blev der sammen med kolleger fra danske og tyske arkiver arbejdet videre på den tosprogede kildesamling *Quellen zur Geschichte der deutsch-dänischen Grenzregion/Kilder til den dansk-tyske grænseregions historie*.

Også i det forgangne år var Archiv/Historische Forschungsstelle kontakt-

sted for de mange institutioner i Slesvig-Holsten, der på forskellige måder står i forbindelse med det tyske mindretal, først og fremmest Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Hermann-Ehlers-Akademie, Akademie Sankelmark og Kulturgesellschaft Flensburg.

Sammen med Kulturgesellschaft har Archiv/Historische Forschungsstelle i flere år arrangeret »Schleswigsche Gespräche & deutsch-dänische Begegnungen«, en offentlig foredragsrække, der med arrangementer om slesvigske emner fra fortid og nutid i Nordslesvig og syd for grænsen har sit stampublikum. Schleswigsche Gespräches program i vinterhalvåret 2001/2002 omfattede i året 2002 to godt besøgte arrangementer. Programmet i efteråret 2002 omfattede et særdeles godt besøgt arrangement i Tønder om et emne fra det 18. århundrede såvel som et foredrag med over 50 gæster om marineskolen i Mürwiks historie.

Frank Lubowitz (oversættelse: René Rasmussen)

Danevirkegården – museet ved Danevirke

I 2002 har mere end 16.000 gæster besøgt museet Danevirkegården. Det voksende besøgstal viser således, at de nye tiltag og forbedringer på selve museet, men også i museets umiddelbare omgivelser, har bevirket, at et besøg på Danevirke er blevet mere attraktivt.

Ombygning og udvidelse af Danevirkegården

Efter et halvt års tid med håndværksaktiviteter og byggerod kunne Sydslesvigs Forenings formand, Heinrich Schulz, torsdag den 16. maj byde velkommen til omkring 90 mennesker, der var mødt op til præsentation af det »nye« museum. Efter ombygningen og udvidelsen af Sydslesvigs Forenings museum ved Danevirke fremstår Danevirkegården som en moderne indretning, der med sin tidssvarende facade ud mod vejen også udadtil antyder de perspektiver, der ligger i institutionen.

Det nye vinterhavelignende indgangsparti har givet museet et nyt ansigt, der med sine store glasflader signalerer åbenhed over for de besøgende. Indenfor har entreen plads til reception, museumsshop, kiosk og ikke mindst til en elevator, så også handicappede har lettere adgang til lokalerne på første sal. Også den gamle svinesti bag museet er blevet sat i stand, så bygningen kan rumme det museumspædagogiske værksted.

Sydslesvigs Forenings formand, Heinrich Schulz, takkede ved denne lejlighed alle institutioner og virksomheder, der med rundhåndede beløb har støttet om- og udbygningen, herunder Slesvig-Flensborg Amt, landet Slesvig-Holsten; men især forbundsregeringen for de betydelige midler, de havde betænkt museet med. Generalkonsul Henrik Becker-Christensen roste Sydslesvigs Forening for initiativet med oprettelsen af museet og fremhævede det positive i en fælles dansk-tysk indsats omkring museet og Danevirke. Forbundsregeringens repræsentant fra ministeriet for kultur og medier, Susanne Kasten, understregede, at man her på stedet har forstået »musealt at oparbejde god forståelse mellem to folk«. Landsråd Jörg-Dietrich Kamischke fremhævede, at Danevirkegården som »hjertestykket i den arkæologiske park,

Vikingemarked på Danevirke. Weekenden den 6. og 7. juli vendte vikingeforeningen »Opinn Skjold« tilbage til den gamle vold. Cirka 3500 mennesker fra nær og fjern besøgte markedet. Danevirkegården er i samarbejde med kommunen Dannewerk og »vikingerne« arrangerer. Foto: Helge Krempin.

har en forbindende funktion mellem dansk og tysk som et grænseoverskridende projekt«. Også Dannewerks borgmester Hermann Büll lykønskede SSF og takkede alle bidragydere for det fine samarbejde og sagde, at museet er en berigelse for kommunen.

Gratis bus til Danevirke

Det dansk-tyske samarbejde omkring parken udvikler sig støt og resulterede blandt andet i et tilbud fra Kreisverkehrsbetriebe. Amtets trafikselskab tilbød at transportere alle skoler kvit og frit inden for amtets grænser, herunder også vore danske skoler med bus til Danevirke og museet. Den tyske hærvejsforening, Ochsenweg e.V., overtog udgifterne i forbindelse med rundvisning på volden.

Vikingemarked på Danevirke

Weekenden den 6. og 7. juli vendte vikingeforeningen »Opinn Skjold« tilbage til den gamle vold. Det var anden gang, at vikinger, købmænd og håndværkere inviterede til sommermarked i den arkæologiske park. »Vikingerne«, kommunen Dannewerk og Danevirkegården var gået sammen om arrangementet, som ca. 3500 mennesker fra nær og fjern nåede at opleve. Også aftenkoncerten om lørdagen med lokalgruppen »Painted Green«, der spillede op med irsk,

Vikingemarked på Danevirke den 6. og 7. juli. Det var anden gang, at vikinger, købmænd og håndværkere inviterede til sommermarked i den arkæologiske park. Foto: Helge Krempin.

skotsk, plattysk og dansk folkemusik, trak et stort publikum. Arrangørerne er derfor enige om, at arrangementet skal gentages i år.

Nis Hardt

Deutsches Museum Nordschleswig

Deutsches Museum Nordschleswig udvidede i 2002 sit udstillingsareal takket være overdækningen af en balkon. Dette var blevet nødvendigt, fordi der skulle etableres en nødudgang med en trappe fra anden sal. Det nye rum, der derved opstod, benyttes især til udstilling af billeder.

Af det store antal afleveringer i det forgangne år skal blot fremhæves nogle få. Kameradschaftsverein Hadersleben har afleveret en fane fra 1849 fra Den første slesvigske Krig. En anden kammeratskabsforening, Kameradschaft Sonderburg und Umgebung, har foræret museet en skyttekongekæde med 60 bevarede sølvplaketter med navnetræk for skyttekonger i årene 1889 til 1990, herunder også en plakette, indstiftet af hertug Ernst Günther af Augustenborg. For tiden udstilles en anden ny aflevering, nemlig en samling af 100 soldaterfigurer af Elastolin; et tidstypisk legetøj for drenge i 1930'erne og 1940'erne.

Et udstillingsstykke til Deutsches Museum Nordschleswig udstilles ikke på museet selv, men derimod i gården på Museet på Sønderborg Slot. Det drejer

sig om et fragment fra Knivsbjerg-tårnet. Diskussionen om, hvorvidt der kan findes en egnet placering på Jugendhof Knivsbergs grund, fortsættes, uanset at det 1,4 ton tunge spir fra ét af sidetårnene nu har fundet en plads på et til formålet støbt fundament. Der er imidlertid enstemmig enighed om, at en opstilling på Knivsbjerg ikke skal konkurrere med monumentet på toppen af bakken. Fragmentet skal vises og præsenteres offentligheden i en museal kontekst.

I forbindelse med udstillingen *Danmarksbilleder* på Museet på Sønderborg Slot blev også udstillet *Sønderjyllandsbilleder* og – fra mindretallets rækker – *Nordschleswig-Bilder*. Billederne havde form af forskellige collager, hvor folk af forskellig alder og herkomst kom med bud på det typisk sønderjyske eller nordslesvigske. Museet deltog i udvælgelsen af Nordslesvig-billederne og medvirkede desuden i, at billederne efter udstillingen på Sønderborg Slot blev udstillet som ledsagende udstilling til Deutscher Tag på Deutsche Zentralbücherei i Aabenraa.

På sin vis stod året 2002 i Augustenborg-maleren Peter Sandkamm-Möllers (1897-1981) tegn, og dette fortsætter ind i 2003. Museet vejledte dennes livledsager ved udarbejdelsen af sine erindringer, der navnlig omhandler maleren, og medvirkede desuden med råd og dåd ved en udstilling på Fördeschule Gravenstein. Museet modtog som gave en lille samling af billeder fra boet efter Sandkamm-Möller, og fik desuden yderligere en omfattende aflevering stillet i udsigt, nemlig fra kunstnerens sidste tid, da han begyndte at miste synet – de såkaldte »blinde billeder«.

I 2002 påbegyndtes i personel henseende sammenlægningen mellem Deutsches Museum Nordschleswig og Archiv/Historische Forschungsstelle. Lederens fravær i vinteren og foråret 2002, der skyldtes sygdom, gjorde det nødvendigt, at lederen af Archiv/Historische Forschungsstelle for en tid hjalp til i Deutsches Museum i Sønderborg. Samarbejdet mellem Archiv/Forschungsstelle og museet førte til udstillingen »Museen von Minderheiten« i sommeren i anledning af museets tiårs jubilæum. Udstillingen blev gentaget i Tinglev i november i anledning af »Deutscher Tag«.

Et yderligere udbytte af dette samarbejde blev, takket være støtte fra Amtsmuseumsrådet, en pjece, som på tysk præsenterer det tyske mindretals historiske arbejde, nemlig: Deutsches Museum Nordschleswig (Sønderborg), Deutsches Schulmuseum Nordschleswig (Aabenraa) og Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe (Aabenraa). Der arbejdes for tiden på at finde midler til en dansk udgave.

Günter Weitling (oversættelse: René Rasmussen)

Frøslevlejrens Museum

I 2002 havde museet 31.005 gæster – en anelse flere end i 2001, og der blev mod bestilling afholdt foredrag/omvisninger i museet for 264 hold. Som tidligere drejede det sig fortrinsvis om skoleklasser.

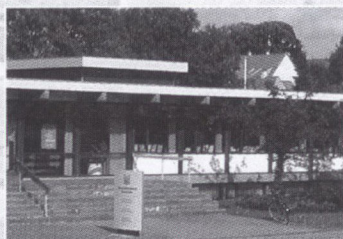
Udstillingsvirksomhed

Sammen med museumsinspektør Esben Kjeldbæk, Frihedsmuseet, lavede museumsinspektør Henrik Skov Kristensen på opdrag fra Kulturministeriet/

MUSEEN, ARCHIV UND FORSCHUNGSSTELLE DER DEUTSCHEN VOLKSGRUPPE IN NORDSCHLESWIG

Deutsches Museum Nordschleswig,
Sonderburg

Archiv/Historische Forschungsstelle
der deutschen Volksgruppe, Apenrade

Deutsches Schulmuseum Nordschleswig,
Apenrade

*Sicherung und Erhalt der Spuren deutscher
Geschichte und Kultur in Nordschleswig*

Herausgeber:
Deutsches Museum Nordschleswig, Sonderburg

I samarbejde med amtsmuseumsrådet udgav det tyske mindretals tre historiske institutioner en pjece, som på tysk præsenterer mindretallets historiske arbejde. Der arbejdes for tiden på at finde midler til en dansk udgave. Foto: Deutsches Museum Nordschleswig.

Nationalmuseet en permanent udstilling i tilknytning til Horserødlejren på Sjælland. Den økonomiske baggrund for Horserødlejrens Museum var blevet tilvejebragt gennem to finanslovsbevillinger på i alt 1,2 mill. kr. Kjeldbæk fulgte nøje byggesagen i tæt samarbejde med fængselsledelsen i Horserød, som forestod renoveringen og indretningen af museumsbygningen, ligesom han skabte overblikket over de relevante udstillingsgenstande. Skov Kristensen lokaliserede og gennemgik et omfattende arkivmateriale af både tysk og dansk proveniens, som kunne kaste lys over de forskellige faser af Horserødlejrens historie, primært den fra april 1940 til august 1944. Dette arkivmateriale kom til at udgøre en væsentlig del af udstillingen – en udstilling som udstillingstekniker er inspireret af udstillingen i Frøslevlejrens Museum. Ved en velbesøgt højtidelighed blev Horserødlejrens Museum, efter en hektisk opstillingsfase, officielt indviet den 22. juni 2002.

Fra den 18. oktober til den 4. november viste Frøslevlejrens Museum en særudstilling med titlen, *Børn i Theresienstadt – tegninger, digte og tekster*. Gennem digte, tegninger og tekster af deporterede jødiske børn fra Tyskland, Tjekkoslovakiet, Østrig, Holland, Polen og Danmark gav udstillingen et indtryk af, hvordan livet formede sig i ghettoen Theresienstadt for de ca. 11.000 børn. Udstillingen er fremstillet af Studienkreis Deutscher Widerstand.

Forskning, faglige relationer og foredrag

Ikke mindst på baggrund af økonomisk støtte fra Frihedsmuseets Venners Fond kunne museet i 2002 fortsætte den systematiske fotokopiering af Frøslevlejrens tyske kommandantskabs arkiv. Dette arkiv, som blev lokaliseret af museumsinspektøren mod slutningen af 2001, udgør en vigtig kildefond i to henseender: For det første, fordi det er meget nyttigt ved de hyppige forespørgsler af personmæssig karakter, som museet modtager. For det andet vil dette arkiv komme til at udgøre en hovedkilde til den fremstilling om de tyske politilejre i Horserød og Frøslev, som museumsinspektøren arbejder på. Inspektøren har kort præsenteret dette arkiv i *Sønderjysk Månedsskrift* nr. 1/2 2002.

Inspektøren deltog også i 2002 i arbejdet med at udgive en større kildesamling til belysning af mindretallenes forhold nord og syd for grænsen i årene 1933-45. I dette arbejde, som skred planmæssigt frem i 2002, deltager både tyske og danske historikere.

Inspektøren deltog videre i en række møder med henblik på en mulig bogmæssig markering i 2005 af 50-året for København-Bonn erklæringerne. Koordinator for dette projekt er Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa.

Inspektøren fortsatte sit arbejde i den tysk/danske arbejdsgruppe Harrislee-Bahnhof, hvis formål er at fastholde og synliggøre deportationerne fra Frøslevlejren over banegården i Harrislee umiddelbart syd for grænsen. Inspektøren skrev i 2002 en bog om emnet (se nedenfor) og anser hermed sin formelle deltagelse i arbejdsgruppen for afsluttet.

I forlængelse af deltagelsen i Harrislee-Bahnhof påtog inspektøren sig endvidere en oversættelse fra tysk til engelsk af et 48 sider langt udstillingskatalog fra museet i Ladelund (som var en udekommendo under Kz-Neuengamme, umiddelbart syd for den dansk/tyske grænse).

Det frodige lokale historiske miljø udmøntede sig blandt andet i en selv-

stændig Sønderjyllands-stand på bogmessen i Forum i 2002. Museet leverede to bogudgivelser til denne stand.

Museets relationer til øvrige dele af det faglige miljø i Danmark blev vedligeholdt og styrket i 2002, først og fremmest ved inspektørens deltagelse i og bidrag til det nye store besættelsestidsleksikon fra Gad (se nedenfor). Inspektøren indtrådte endvidere i 2002 i universitets-censorkorpset.

Museets forbindelse til museet i den tidligere Falstad-lejr ved Trondheim i Norge blev også styrket i 2002, da direktøren og to inspektører fra dette museum i juni aflagde Frøslevlejrens Museum et besøg. Det norske museum/menneskerettighedscenter er under opbygning og forsøgte at hente inspiration i Frøslevlejren.

Museumsinspektøren har i 2002 holdt syv foredrag i faglige og folkelige sammenhænge. Endvidere medvirkede han i marts i en portræt-radioudsendelse, Stafetten, hvor temaet især var Frøslevlejren som nationalt mindesmærke.

Publiceringer

Museumsinspektør Henrik Skov Kristensen fik i 2002 udgivet følgende:

Eine Station auf dem Weg in die Hölle. Harrislee Bahnhof und die Deportation dänischer Gefangener aus Frøslev in deutsche Konzentrationslager. En station på vej til helvede. Harreslev banegård og deportationen af danske fanger fra Frøslev til tyske koncentrationslejre. 156 sider dansk/tysk. Flensborg/Aabenraa 2002. 12 artikler til Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45. Kbh. 2002. »Jernbanesabotagen i Sønderjylland« i Axel Johnsen og Birgitte Thomsen (red): *19 myter i Sønderjyllands historie*. Historisk Samfund for Sønderjylland 2002. »Træk af Frøslevlejrens kulturhistorie 1944-2001«, s. 81-101 i *Sønderjyske Museer* 2001. Museumsrådet for Sønderjyllands Amt 2002.

»British Air Raids in Denmark during World War II«, s. 311-343 i Jørgen Sevaldsen, Bo Bjørke og Claus Bjørn (ed.): *Britain and Denmark: Political, Economic and Cultural Relations in 19th and 20th Centuries*. Museum Tusculanum 2002. »Carl Warncke: De kirkelige forhold i Ullerup under Besættelsen 1940-45«, s. 199-226 i *Sønderjyske Årbøger* 2002. Historisk Samfund for Sønderjylland 2002. »Frøslevlejren: Fangelejr, museum, mindesmærke, efterskole og Foreningen af Danske Eksportvognmænd« i *Modstandskampen 1940-45* nr. 2, 3 og 4 2002. (artiklen, som er en forelæsning HSK holdt på Odense Universitet, har tidligere været publiceret i *Sønderjysk Almanak* 2002). Desuden har han leveret anmeldelser til *Sønderjysk Månedsskrift* og *Sønderjyske Årbøger*.

Den Nationale mindepark i Frøslevlejren

Arbejdet med at etablere den såkaldte nationale mindepark i Frøslevlejren, som er besluttet af Folketinget, fortsatte planmæssigt i 2002. Museet deltager i dette arbejde via den såkaldte teknikergruppe, hvor det repræsenterer Kulturministeriet/Nationalmuseet. Senest er den tidligere skiltning i lejren blevet erstattet med Skov- og Naturstyrelsens (lodsejerne) standard-skilteprogram, og i vinteren 2002-2003 følger de sidste træfældninger og barakmarkeringer i fangeområdet. Museet er tilfreds med det hidtidige resultat, idet lejrområdet i stigende grad fremtræder værdigt og autentisk.

Henrik Skov Kristensen

Haderslev Museum, Ehlers Lertøjssamling, Slesvigske Vognsamling, Museet i Hjemsted Oldtidspark og Konserveringsværkstedet i Gram

Den ny museumslov gav hele året en del ekstra arbejde i forbindelse med administrationen og varetagelsen af museets hovedansvarsområde: Arkæologien i Sønderjyllands Amt. Loven er både ændret og strammet op, og generelt er der tale om forbedringer i forhold til den tidligere lov. Men desværre betyder loven også langt tungere administrative arbejdsgange, som har skullet indkøres på museet.

Loven gør blandt andet op med de tidligere finansieringsformer, hvor nødudgravningsvirksomheden altid blev betalt af en eller anden offentlig kasse. I den ny lov skal bygherren – uanset om denne er privat eller offentlig – selv betale for undersøgelserne. Det gav en masse skrivi i aviserne, og vi brugte megen tid på at forklare, hvordan tingene egentlig hang sammen.

Vi begyndte året med at få aftaler på plads med kommune foreningen for Sønderjylland og Bygningsinspektørforeningen. Ifølge den nye lov skal kommunerne sende planmateriale, byggetilladelser med videre til udtalelse på museerne. Her skal følges faste retningslinier. I samme ombæring fik Amtsmuseumsrådet fremstillet en folder, som handler om den nye lov, og hvordan den i praksis fungerer. Folderen vedlægges byggetilladelser, når disse sendes fra kommunerne. Det er samtidig aftalt med kommunerne, at alle planer sendes til Haderslev Museum. Langt hovedparten omfatter arkæologi, men der er også en del planer, som berører naturhistoriske og nyere tids interesser. Disse planer postes fra os videre til de respektive øvrige museer i Sønderjyllands Amt.

Sidst på året syntes vi selv, at vi var ved at have fod på administrationsgangene. Den ny lov betyder meget ekstraarbejde i den arkæologiske afdeling, således at de to faste inspektører, som til daglig forestår denne administration (Lennart S. Madsen og Per Ethelberg), har fået mere at se til. En stor del af deres arbejdstid går med administrationen af nødudgravningsarkæologien. Også i felten er der blevet betydeligt mere at lave. Vi har næppe nogensinde tidligere prøvegravet så mange steder i Sønderjylland som i 2002. Det har selvfølgelig belastet såvel vore medarbejderressourcer som museets økonomi. Omvendt – og det er jo det gode ved det hele – er der næppe tvivl om, at vi med den nye lov fanger flere arkæologiske lokaliteter end tidligere.

Ellers var 2002 som de tidligere år et meget travlt, men også meget spændende år for Haderslev Museum. I ledelsen af museet vendte vi 1. februar tilbage til så at sige normaltilstanden, idet Orla Madsen vendte tilbage efter otte måneder på Museet på Sønderborg Slot.

Slesvigske Vognsamling

Slesvigske Vognsamling åbnedes under stor festivitas den 1. juni 2002. Vi havde en flot og festlig dag, der indledtes med reception på Haderslev Rådhus. Ledet af garderhusarer og en vogn fra de kongelige stalde transporteredes en stor del af gæsterne med hestevogn fra Rådhuset gennem byen til museet i Schaumanns Klædefabrik på Simmerstedvej. Slesvigske Køreselskab havde

sørget heste og vogne til dette festlige optog. Ved museet spillede Haderslev Garden, og her blev vognsamlingen af formanden for den fond, som siden 1991 har varetaget samlingen, K.M. Laursen, igen overdraget til Haderslev Museum. I Schumanns Klædefabrik har vi indrettet et spændende museum med vognene i centrum. Emner som vognhistorien fra de første hjul til den mest moderne maratonvogn bliver gennemgået ved plancher og udstillede typevogne. I genopførte miljøer vises vogne i byen og på landet, og vognfabrikkernes historie i Haderslev bliver også belyst i forbindelse med en genopført vognfabrik. Museet er på cirka 2000 m² og har også et stort nyindrettet vognværksted, hvor Slesvigske Vognsamplings Venner kan arbejde med restaureringen af de gamle vogne – meget gerne i perioder i hvert fald – under publikums bevågenhed. Vognvennerne har både inden og efter åbningen af museet udført et stort arbejde og også beredvilligt stillet sig til rådighed ved åbninger i weekends og aftener.

Indretningen af vognmuseet betød, at flere af museets medarbejdere i en længere periode var mere end fuldtidsbekæftiget her. Udstillingsopbygningen blev planlagt og ledet af Birke Nielsen sammen med Knud Fink Isaksen, Anne Marie Jacobsen, Anker Thygesen, Jørgen Andersen, Jørgen Bohlsen og Hans Peter Petersen. Hver onsdag aften i august stod Slesvigske Køreselskab for hestevognskørsel fra museet. Vi håber disse hyggelige aftener kan blive en tradition i fremtiden.

Ehlers Lertøjssamling

1. juli 2001 overtog Haderslev Museum driften af Ehlers Lertøjssamling i Slotsgade 20. Her har vi i det forløbne år ændret åbningstiden, således at de tre museer i Haderslev har nogenlunde ensartede åbningstider. Samtidig har vi indført mulighed for at købe fællesbillet med rabat til museerne. Ehlers Samlingens store nipsenålesamling vises i sommerperioden i det store særudstillingslokale på museet på Dalgade. Udstillingen, som også omtales nedenfor, opbyggedes af Annali Bork, Mona Lisa Sørensen, Birgit Bork og Anders M. Olesen.

I april ansatte vi Birgit Bork på samlingen. Birgit skal især arbejde her, men kan også hjælpe på Vognsamlingen og på Dalgade, når det kniber med at få tingene til at hænge sammen. Sidst på året kunne Ehlers Samlingen ses i en stor artikel i det internationalt anerkendte tidsskrift *CRAFT*.

Hjemsted Oldtidspark

I museets afdeling i Hjemsted Oldtidspark har vi haft flere særudstillinger. *Antikkens kanoner* fortsattes fra 2001, og ved siden af denne havde Parkens grønne guide lavet en særudstilling om kemi i hverdagen. I sommermånederne viste museet kunstudstillingen *Looking for the Light* ved Eskild Beck og Anita Sand – en udstilling, som var inspireret af nutidens folkevandring. Parkens nye indgangshus har betydet, at det tidligere hus med samme funktion nu kan bruges til særudstillinger, kongresser og meget andet.

Oldtidsparken var den 4.-6. april vært ved en kongres i organisationen AIN (Archaeological Interpretation Network), hvor man diskuterede museerne og

især deres brugere ud fra spørgsmålet: Kender vi vore besøgende? Desuden har museets medarbejder, Ole Nielsen, været vært ved kongressen, Ej blot til lyst. Om brug af teatrets virkemidler i museumsformidlingen.

Vores bog for børn, *År og dage i Hjemsted*, findes nu også på tysk, forhåbentlig til glæde for alle vore tyske gæster. Indenfor området, børn og unge, har 2002 igen været et godt år med næsten fuld belægning i Parkens lejrskoler.

Konserveringen

Konserveringsværkstedet i Gram drives sammen med Midtsønderjyllands Museum. Igen i år er der sendt mange genstande igennem konserveringen, blandt andet store dele af Ejsbøl fundet, men også fra museets øvrige gravninger og fra området »nyere tid« har værkstedet vist sin kunnen. Af de lidt mere specielle opgaver i løbet af året var udgravningen af Sønderjyllands ældste grav – en brandgrav fra magemosekulturen (8250 f.Kr.) med de brændte skeletdele af muligvis en kvinde, 14 flintflækker, en kærneøkse og en bennål. Graven, som blev optaget som præparat på museets store udgravning i Hammelev i 2001, vil, når museet får etableret en ny oldtidsudstilling, kunne ses her. Det usikre år omkring Midtsønderjyllands Museums fremtidige drift gjorde, at vi var nervøse for, om vores velfungerende ordning om fællesdrift ville lide afsavn ved ændringerne. Alt tyder dog heldigvis på, at vi kan fortsætte som hidtil.

Arkæologi

Museet foretog ca. 80 prøvegravninger og 34 regulære udgravninger rundt om i amtet. Det vil her blive for omfattende at komme ind på alle undersøgelserne, men nogle skal dog nævnes:

Ved Gl. Ladegård ved Vojens udgravedes en grav med dødehus og en meget velbevaret gård begge fra ældre germansk jernalder (ca. 400 e.Kr.). Dødehuset er af helt samme type, som de i 2000 undersøgte dødehuse fra Østergård ved Hyrup. Også ved Gl. Ladegård, men dog ikke helt samme sted, undersøgte museet en tuegravplads fra tidlig førromersk jernalder (500-300 f.Kr.).

Ved Sønderborg Kommunes store industriudstyknings ved Kær udgravedes flere pladser. Særlig bemærkelsesværdig er en boplads fra yngre stenalderes tragtbægerkultur (ca. 3200 f.Kr.), hvor der fandtes spor efter mindst fem huse – de hidtil ældst påviste huskonstruktioner i Sønderjylland.

Ved Uge undersøgtes en gravhøj med tre grave og et hus fra stenalderens slutning og på toppen af Venbjerg ved Hoptrup udgravedes en stor høj med rester af et bronzesværd i en af gravene. Gravhøjen er fra ældre bronzealder (ca. 1500-1300 f.Kr.). Ved Helmpolde ved Arrild færdigudgravedes en gravhøj, som oprindeligt havde været tre høje, der var bygget sammen til en høj. I én af disse høje fandt vi i 2001 to meget smukke guldørenringe.

Ved Vester Sottrup udgravedes dele af en bebyggelse fra yngre jernalder og vikingetid (700-800 e.Kr.), og et gensyningsprojekt af Jels å førte ved Møjbøl til fundet af et middelalderligt vadested. Det vil blive undersøgt, om det er muligt at bevare dette på stedet.

I Lønt ved Starup fortsattes i samarbejde med Sønderjyllands Amatørrarkæologer undersøgelserne af den store samlingsplads fra yngre stenalder. Igen i år fremkom mange spændende fund til supplement af det nærmest enorme, men utroligt vigtige materiale, som efterhånden foreligger fra denne lokalitet.

Ved Weston Tæpper i Gram udgravede vi dele af en landsby og enkelte grave fra ældre germansk jernalder. Mærkværdigvis lå bebyggelsessporene her under de dele af fabrikken, som brændte i 2001.

Også i købstæderne var der brug for arkæologerne blandt andet i Tønder, hvor museet udgravede en senmiddelalderlig kælder og i Haderslev, hvor et velbevaret pottemagerværksted fra cirka 1600 blev undersøgt.

Som en ganske speciel og ikke ofte tidligere undersøgt anlægstype, udgraves ved Galsted en fårefold fra 16-1700 tallet. Fårefolden kunne dokumenteres både ved anlæg og ved en høj koncentration af fosfat.

Nyere tid

Ved siden af det arkæologiske ansvarsområde har Haderslev Museum ansvar for nyere tids kulturhistorie i Haderslev, Christiansfeld og Vojens kommuner. Også i 2002 fik vi foræret mange spændende genstande med relation til nærområdet.

Blandt disse kan nævnes en meget fin køredragt af sort stof bestående af jakke, nederdel og bluse. Ofte udstilles genstandene ikke lige med det samme, men i dette tilfælde kunne dragten øjeblikkelig indgå i udstillingen i Slesvig-ske Vognsamling.

En anden meget spændende genstand er en lille souvenir modtaget via Museet på Koldinghus. Det drejer sig om en papirrose, som i udslået tilstand er 27 cm i diameter. På rosen er der små runde og ovale farvelagte billeder af blandt andet offentlige bygninger i Haderslev. Kuverten, som rosen ligger i, er forsynet med guldtrykt tekst: Erindring om Haderslev. Ud fra de afbildede bygninger kan souvenirsens tid indsnævers ret præcist, idet Gasværket bygges i 1857 og Kløften – Pavillonen på Christiansfeldvej brænder i 1863. Souveniren må således stamme fra tiden mellem 1858 og 1862.

I forbindelse med nedrivningen af Jernbanegade 2 i Haderslev modtog museet en række genstande med relation til arbejdersamariterne, som havde til huse her. Det drejer sig om diverse skilte, en bære, en bæk og en bog om førstehjælp.

Udstillinger

De fleste af museets udstillingskræfter brugtes i første halvdel af året i Slesvig-ske Vognsamling, men ved siden af opbygningen af denne store udstilling arrangeredes følgende udstillinger i museets særudstillingslokale. Sæsonen begyndte den 26. januar med fotoudstillingen *Golden*, som blev arrangeret af fotoklubben KAMA. Herefter arrangerede Haderslev Kunstforening en udstilling med maleren Bentemarie Kjeldbæk. Sommerens udstilling var kulturhistorisk og skal ses i lyset af sammenlægningen med Ehlers Lertøjssamling i 2001. Ved siden af lertøj indsamlede Louis Ehlers flere andre effekter blandt

andet nipsenålepuder. Mange af disse kan ses i samlingen i dag, men endnu flere er pakket bort på magasiner, i skuffer og i skabe. Vi valgte som sommerudstilling at vise de fleste af puderne i det store særudstillingslokale på Dalgade. Ialt ca. 300 puder med et ukendt – men meget stort antal nipsenåle – blev her præsenteret samlet. Udstillingen var velbesøgt og mangen kvindelig gæst – sådan lidt op i årene – kunne nikke genkendende til flere af typerne.

Efter denne udstilling fulgte to kunstudstillinger – én med Haderslev-maleren Nis Schmidts tegninger og malerier og en maleri- og skulpturudstilling af Baukje Zijlastra og Erik Graeser, begge arrangeret af Haderslev Kunstforening. Traditionen tro fulgte vi igen nissens liv i december måned. I år handlede det om en side af nissernes mere kulturelle liv – de var nemlig i teatret.

Den 8. september arrangerede Sønderjyllands Amatørarkæologer et stort søndagsmøde for danske og nordtyske amatørarkæologer. Næsten 100 mennesker mødte frem til en spændende dag om ældre stenalders ældste periode: senpalæolitikum. Der blev holdt mange spændende indlæg fra både dansk og tysk side. I forbindelse med træffet havde amatørarkæologerne arrangeret en særudstilling med gode fund. Dagen sluttede af med et udgravningsbesøg i Lønt.

Forskning

Hvert år forskes der mere eller mindre intenst på museet. Meget af denne forskning finder sted i det daglige arbejde, vel egentlig uden at man bemærker det, medens andre projekter er af længere varighed og mere specifikt rettede mod definerede problemstillinger. I 1999-2000 foretog vi omfattende undersøgelser i krigsbytteofferfundet i Ejsbøl Mose. Civilingeniør Arne Jouttijärvi har her lavet metalanalyser, dels for at undersøge bevaringsgraden på metaloldsagerne, dels med henblik på metallurgiske undersøgelser. Det viste sig, at legeringen i blandt andet en del bronzebeslag kunne fastlægges ganske nøje. Dette førte til et forskningsprojekt delvist finansieret af Kulturarvsstyrelsen med henblik på at undersøge genstandenes kemiske sammensætning. Man har helt bevidst udvalgt forskellige legeringer for at styrke farvespillet i nogle af disse genstande, hvilket jo i sig selv er interessant. Endnu mere interessant er det imidlertid, at man ved metalanalyserne kan koble flere enkeltdele sammen. Det gælder halve og hele beslag fra forskellige steder i mosen, hvor metalanalyserne antagelig vil kunne dokumentere, at stykkerne er lavet i samme produktion. Bedre bevis for samtidighed, og at krigsbytteofrene dermed repræsenterer store enkeltnedlægninger, kan man vist ikke få. På sigt vil analyserne, hvis andre offerfund også inddrages, måske kunne berette meget nærværende krigshistorie, eksempelvis give et fingerpeg om det er de samme hære, der har angrebet Jylland her i den første halvdel af 1. årtusinde e.Kr., eller om man kom fra vidt forskellige steder.

Stine Wiell fortsatte sin forskning i arkæologiens historie. Indtil 1. juli var projektet finansieret af forskningsrådet. Herefter er forskningen finansieret af andre fondsmidler og Haderslev Museum.

Arbejdet med den sønderjyske landbrugshistorie har præget året. I 2000 udgav vi sammen med Historisk Samfund for Sønderjylland bindet om sten- og bronzealder. Så var det meningen, at bindet om jernalder, vikingetid og

middelalder skulle komme i 2001 eller begyndelsen af 2002. Det nåede vi ikke, primært fordi værkets to redaktører fik andre opgaver henholdsvis på Haderslev Museum og på Museet på Sønderborg Slot.

Orla Madsen

Institut for grænseregionsforskning

År 2002 har for Institut for grænseregionsforskning på den ene side set været præget af mange faglige aktiviteter og høj produktivitet, men på den anden side også af en afklaring af instituttets fremtidige organisatoriske status.

Forskningen

Institut for grænseregionsforskning er en selvejende institution, som blev oprettet i 1976 med hjemsted i Aabenraa. Institutet modtager faste tilskud fra Ministeriet for Videnskab, Teknologi og Udvikling og Sønderjyllands Amt. Institutet har til formål at drive forskning og formidle informationer om alle sider af den problematik, der naturligt findes i grænseområder, specielt i Europa. Der er tale om både anvendt forskning og grundforskning inden for samfundsvidenskabelige og humanistiske problemstillinger. Endvidere kan instituttet drive forskning vedrørende de europæiske integrations- og samarbejdsbestræbelser. Det skal løbende indsamle og formidle informationer om de politiske og økonomiske forhold i de dansk-tyske grænseregioner. Instituttets faglige områder er: Regionaløkonomi (herunder specielt arbejdsmarkeds- og uddannelsesforhold), erhvervsudvikling, detailhandel, grænsehandel og turisme; sociale forhold, fritid, kultur og medier; grænseoverskridende lokalt og regionalt samarbejde; to- og flersprogethed; nationale mindretal; historie og specielt samtidshistorie. I 2002 arbejdede instituttets i alt ti forskere med 33 forskellige projekter.

I 2002 publicerede Institut for grænseregionsforskning fire bøger og ét notat, der blev udgivet på instituttets eget forlag. Dertil kommer tre elektroniske Working Papers. To af bøgerne kan henføres til instituttets humanistiske forskning: Antologien Jørgen Kühl: *En europæisk model? Nationale mindretal i det dansk-tyske grænseland 1945-2000*, (599 sider) med 17 forskellige bidrag skrevet af 13 danske og tyske forfattere og Tanja Rigitta Schumacher: *Mellem nationale interesser og mindretalsloyalitet* (136 sider). En bog er tværfaglig: Carsten Yndigegn Hansen/Karen Margrethe Pedersen/Michael Schack: *Unge holdninger til nabolandet – en forundersøgelse* (219 sider).

Det populærvideenskabelige tidsskrift *Pluk* udkom også i 2002 med fire numre med i alt 13 artikler, som dækker forskellige sider af de problemstillinger, som især knytter sig til grænseregioner, grænsenære regioner, grænseregionale forhold samt humanistiske og samfundsvidenskabelige forhold med relation til Sønderjylland. Artiklerne omhandlede blandt andet en redegørelse for den aktuelle udvikling i grænseregionen, grænsependlingens betydning for den kommunale økonomi, grænseoverskridende samarbejdsaktiviteter 1920-1972, unges holdninger til nabolandet, Tysklandsbilledet i danske medier, det nordslesvigske valutaspørgsmål 1918-1920, grænsehandel, foreningstiden i de danske landdistrikter, foreningen Landeværnet, virksomhe-

der og den offentlige struktur, forbrugeradfærd, butikstruktur og transport samt om hollandske landmænd i Danmark. Der er således tale om en bred vifte af emner. I alt nåede *Pluk* i 2002 op på 136 sider.

Desuden har instituttets forskere bidraget med kapitler til bøger på andre forlag, artikler i faglige tidsskrifter, videnskabelige anmeldelser, arbejdspapirer samt andre publikationer (kronikker og andet). Ydermere har instituttet videreudviklet sine internetbaserede tilbud: hjemmesiden og databaserne Bo-reas og Crossborder.

Formidling og information

Medarbejderne har som tidligere år formidlet og informeret omkring den forskning, der foregår ved Institut for grænseregionsforskning. I 2002 har instituttets medarbejdere holdt foredrag, forelæsninger, oplæg etc. på dansk, engelsk og tysk. De har desuden medvirket i seminarer, konferencer og radio- og tv-programmer. 2.-3. november 2002 arrangerede instituttet i samarbejde med Institut für schleswig-holsteinische Zeit- und Regionalgeschichte et dansk-tysk historikerseminar, som blev afholdt på Akademie Sankelmark ved Flensburg. Den 11. november 2002 afholdt instituttet et seminar i rækken af endagsseminarer, der gennemføres af danske og tyske forskningsinstitutioner, der blandt andet beskæftiger sig med etnisk-nationale problemstillinger. Yderligere oplysninger om instituttets arbejde findes på dets hjemmeside, www.ifg.dk.

Gennemgang af sektorforskningen

I januar 2002 iværksatte regeringen en omfattende gennemgang af sektorforskningen. Institut for grænseregionsforskning var blandt de i alt 28 sektorforskningsinstitutioner, der i løbet af foråret 2002 blev gennemgået af Danmarks Forskningsråd som led i denne undersøgelse. Da Danmarks Forskningsråd fremlagde sin rapport i maj måned, indeholdt den blandt andet også en anbefaling vedrørende Institut for grænseregionsforskning. Det blev anbefalet at lade instituttet fusionere med Syddansk Universitet. I efteråret 2002 iværksatte regeringen et konkret opfølgningsarbejde på gennemgangen af sektorforskningen. Instituttet indgik i Videnskabsministeriets opfølgningsarbejde. Endvidere indgik repræsentanter for Sønderjyllands Amt og Syddansk Universitet. I december 2002 indstillede Videnskabsministeriets styregruppe, at instituttet skulle fusionere med Syddansk Universitet som såkaldt §12-institution, hvilket ville sikre fortsat opgavevaretagelse, ledelsesgruppe med repræsentanter for Sønderjyllands Amt, direktion samt instituttets regionale forankring og eksplicite tilknytning til Sønderjylland.

Jørgen Kühl

Landsarkivet for Sønderjylland

For landsarkivet blev 2002 et bevæget år. De massive besparelser, som ramte Statens Arkiver, førte til en ny ledelsesstruktur fra årsskiftet 2002/2003. Stillingen som landsarkivar for Sønderjylland bortfaldt til fordel for en fælles arkivchef for landsarkivet her, landsarkivet i Odense og Dansk Data Arkiv samme-

steds. Som ny arkivchef for de tre arkiver tiltrådte fra nytår Steen M. Ousager, Odense, mens den hidtidige landsarkivar Hans Schultz Hansen blev på landsarkivet som arkivar og seniorforsker. Han fortsatte desuden som forskningsleder for Statens Arkiver. Endvidere blev bogholderi og regnskab i videst muligt omfang samlet i Odense.

Nedskæringerne og ledelsesomlægningen førte naturligt til protester fra medarbejderne og fra den historiske og politiske offentlighed i landsdelen. Som det fremgår af Historisk Samfund for Sønderjyllands årsberetning andetsteds i denne årbog, tog foreningen initiativ til en henvendelse, der fik meget bred tilslutning fra forskningsinstitutioner, arkiver, biblioteker, museer, historiske foreninger og nationale organisationer nord og syd for grænsen. Medierne og flere lokale politikere tog også sagen op. Det måtte imidlertid erkendes, at besparelserne og omlægningerne stod ved magt, men opbakningen føltes som en kærkommen støtte til landsarkivets ledelse og medarbejdere i en vanskelig tid.

Landsarkivet opnåede ingen løsning på sit akutte pladsproblem i 2002. En glædelig nyhed var derimod, at ph.d. Gerret Liebing Schlaber, der var ansat som arkivarvikar på landsarkivet fra juni til december 2002, takket være en bevilling fra Carlsbergfondet, kunne ansættes i foreløbig et år med forskningsopgaven: Den slesvigske forvaltnings historie 1460-1864.

Sammen med overassistent Birgitte V. Futtrup og Hans Schultz Hansen deltog han i udarbejdelsen af landsarkivets nye guide *Landsarkivet for Sønderjylland. En arkivoversigt*. Guiden blev indleveret til trykning kort før jul og udkom i marts 2003. Det samme gjaldt fire nye brugerpecer, *Velkommen til Landsarkivet for Sønderjylland* (Birgitte V. Futtrup), *Willkommen im Landsarkivet for Sønderjylland* (Gerret Liebing Schlaber), *De sønderjyske amtsarkiver indtil 1867* (Henrik J. Møller) og *Fra afstemningskamp til sameksistens – Sønderjyllands historie 1918-1970* (Hans Schultz Hansen).

Landsarkivet modtog i 2002 440 hyldemeter arkivalier, blandt andet fra Arbejdsformidlingen i Sønderjylland, politiet i Sønderborg, statsskovdistrikterne i Haderslev, Aabenraa og Graasten, Statsfængslet i Renbæk, Sydbus samt Sønderborg og Højer kommuner. Den største aflevering var fjerde og sidste portion fra Kort- og Matrikelstyrelsens sønderjyske Afdeling bestående af akter fra landinspektørkontorerne efter 1920 og en stor mængde kort. Dermed er et værdifuldt kildemateriale til landsdelens fysiske udvikling sikret. Blandt de private arkiver skal nævnes Sønderjyllands Erhvervsråd. Dertil kom yderligere ved årets slutning en omfattende og meget værdifuld aflevering fra Sydbank af arkiver fra de banker og sparekasser, der siden 1970 er indgået i den sønderjyske storbank. Denne aflevering indgår ikke i ovennævnte tal. Det samme gælder mikrofilm af den tyske mindretalsleder, pastor Johannes Schmidt-Vodders arkiv, som landsarkivet modtog kort før jul fra Rigsarkivet.

Besøget på læsesalen var med 5540 besøg noget mindre end i 2001. Antallet af ekspederede enheder faldt tilsvarende til 11.195. Der blev på ny undervist i slægtsforskning ved vagtmester Leo Vinther Pedersen, og som noget nyt begyndte Birgitte V. Futtrup med korte introduktionskurser, som blev meget velbesøgt, samt kurser om enkelte emner, blandt andet udvandrerhistorie.

Hun indførte endvidere en række emneark med korte og kontante oplysninger om de mest gængse kildetyper og forskningsemner.

I slutningen af 2002 blev der oprettet et brugerråd ved landsarkivet bestående af Henning Mathiesen som repræsentant for Historisk Samfund for Sønderjylland, Bent Vedsted Rønne fra Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland, Hans-Ole Mørk fra Slægthistorisk Forening Sønderjylland og Svend Aage Mikkelsen fra Haderslev Slægtsforskningsforening samt Birgitte Vestergaard Futtrup fra landsarkivet som formand og sekretær.

Der blev vist mindre udstillinger om myter i Sønderjyllands historie, uægte børn og Sct. Nicolai kirkes historie samt en større skolehistorisk udstilling, der var kombineret med en fortælletime for skolebørn og en aften med foredrag ved Erik Nørr og H. E. Sørensen.

Den 24. januar 2002 forelå Hans Schultz Hansens bog *Dansk jord på danske hænder. Foreningen Landeværnet og den nationale jordkamp i Sønderjylland 1927-2002*, der udkom på Landeværnets jubilæumsdag. Senere på foråret udkom bogen *Harmonisering eller særordning* om den sønderjyske administration efter 1920 med bidrag af blandt andre Leif Hansen Nielsen og Hans Schultz Hansen. Arkivar Jesper Thomassen, der pr. 15. januar 2002 skiftede arbejdssted til landsarkivet i Odense, skrev hovedbidraget i jubilæumsbogen *Sct. Nicolai kirke i Aabenraa – en bykirke gennem 750 år*.

Hans Schultz Hansen

Midtsønderjyllands Museum

I en officiel pressemeddelelse fra Sønderjyllands Amt den 15. marts blev det meddelt: »Der er også planer om, at amtet trækker sig ud af Aabenraa Museum og Midtsønderjyllands Museum i Gram. En del af aktiviteterne på museerne i Gram og Aabenraa overflyttes til henholdsvis Haderslev Museum og Museet på Sønderborg Slot. Det gælder eksempelvis lergraven i Gram. De fire kommuner, der i dag er involveret i driften af de to museer, vil få tilbud om selv at overtage driften«.

Udmeldingen fra amtet kom uden forudgående kontakt til museet, og den satte naturligvis dagsordenen for den efterfølgende periode. Frustrationerne hos museets personale var synlige. Hvad ville udmeldingen fra amtet betyde for museet, der for kort tid siden havde fejret sit 25-års jubilæum? Var vi alle på vej mod en afskedigelse? Og hvorfor var der, blot et år tidligere, blevet udarbejdet seriøse planer for et nyt stort museum ude ved lergraven?

Men mange måneders sortsyn blev sidst på året afløst af mere fremadrettede og optimistiske tanker, i hvert fald hos den del af personalet, der kan fortsætte sit arbejde ved museet, når nedskæringerne er trådt i kraft. Kommunerne Gram, Rødding og Nørre Rangstrup besluttede nemlig, at de gerne ville stå som kommende driftsherrer for museet. Aftalen, der nu er indgået mellem kommunerne og amtet, indebærer, at museet fraflytter slottet inden udgangen af 2004, at man bygger et mindre museum i tilknytning til Lergravshuset ved lergraven, at amtets tilskud falder betragteligt, og at kommunernes stiger. Fra 1. januar 2005 vil museet være kommunalt drevet. Flytningen fra slottet skyldes primært de meget store vedligeholdelses- og varmeudgifter, der er for-

I april åbnede en anderledes kunstudstilling på Midtsønderjyllands Museum. Kunstneren var Abby Leigh, der bor i New York og har værksted i Frankrig. Abby Leigh tilpassede sin udstilling til museets naturhistoriske arbejdsområde. Midt i udstillingslokalet havde hun således placeret et drivhus, hvori der var lagt rullegræs og fossile fisk. Foto: Midtsønderjyllands Museum.

bundet med at bebo dette, men også at det er mindre egnet til udstilling af store naturhistoriske genstande.

Museets personale, der fra 2004 vil bestå af en museumspædagog, en konservator, en kustode og en museumsinspektør, ser nu frem til at kunne opbygge spændende nye udstillinger omkring de unikke fossile fund, der er gjort i Gram Lergrav; og vi ser frem til, at dette kan ske i moderne og velindrettede lokaler beregnet til dette. Midlerne til det nye museum kommer fra Brødrene Hartmanns Fond, der rundhåndet har støttet projektet, Gram Kommune, Sønderjyllands Amt, EU, Nykredits Fond samt Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond.

Museets store forskningsprojekt, hvori deltager forskere fra seks lande, fortsatte i løbet af året, og de første fem artikler er nu skrevet. I en artikel gennemgås de geologiske forhold for de miocæne aflejringer, i en anden undersøges de palæomagnetiske forhold i leret, udfra hvilke man blandt andet kan sige noget om lerets aflejringshastighed. Den tredje artikel beskriver og afbilder samtlige de 142 arter af snegle og muslinger, der er fundet i leret. Den fjerde artikel har slået fast, at vi har hele seks forskellige arter af krabber i leret, og den femte artikel omhandler den ene art af søpindsvin, der kendes fra det. Det forventes, at den første af de tre bøger, der er planlagt udgivet, udkommer i 2003. De nye forskningsresultater er en kærkommen gave til de kommende udstillinger.

I oktober åbnede en udstilling med keramik og maleri på Midtsønderjyllands Museum. Keramikeren var Kirsten Holm, der i mange af sine arbejder gengiver fossiler og sten. Undertiden er det rigtige fossiler, der udgør krukernes låg. Meget smukke billeder af kunstneren Jaqueline Harkink sekunderede på bedste vis keramikken. Foto: Midtsønderjyllands Museum.

Museets adjungerede forsker, lektor Ella Hoch, har fortsat sin forskning på flere af hvalfundene fra Gram Lergrav, og ph.d. studerende Mette Elstrup Steeman er ved at færdiggøre sin afhandling om et af lergravens hvalfund.

Cand.scient. Bent Lindow, der tidligere har været specialestuderende på museet, har fra 1. juli og resten af året vikarieret i stillingen som naturvejleder, og har sammen med Ella Hoch arrangeret et seminar om fossile hvaler for et hold studerende fra Odense-afdelingen af Syddansk Universitet. Naturvejleder Tove Stockmarr har i sidste halvår haft orlov fra det normale museumsarbejde, og har i stedet på museet arbejdet for Nationalkomiteen for Geologi med udarbejdelse af en netbaseret guide over vigtige geologiske lokaliteter i Danmark.

På den formidlingsmæssige front har året været travlt. I februar åbnede en udstilling med billeder af den tyske kunstner Hanne Elf, der udstillede første gang på museet for 17 år siden. Siden da har hun udstillet i en række europæiske lande. I april åbnede en anden meget spændende kunstudstilling. Kunstneren var Abby Leigh, der bor i New York og har værksted i Frankrig. Abby Leigh havde specielt tilpasset udstillingen til museets naturhistoriske arbejdsområde, men i øvrigt er hendes arbejder især inspireret af naturen, og mange af hendes billeder viser meget farvestrålende og sensuelle frugter og blomster. Midt i udstillingslokalet havde hun placeret et drivhus, hvori der var lagt rullegræs og fossile fisk.

I maj måned vistes museets egen udstilling: *Hvad er sten i grunden?* Her vistes en kalejdoskopisk samling af sten af alle typer, strandsten, gruttesten, granitsten, hinkesten, nyresten, gravsten og mange andre, og der var opstillet en række mikroskoper, der kunne benyttes til studier af disse. Denne udstilling blev i oktober afløst af en udstilling med keramik og maleri. Keramikeren var Kirsten Holm der, som Abby Leigh, lader sig inspirere af naturen. Mange af hendes arbejder gengiver fossiler og sten, og ikke ofte er det rigtige fossiler, der udgør krukkernes låg. Meget smukke billeder af kunstneren Jaqueline Harkink, især fra Italien, sekunderede på bedste vis keramikken.

Efter denne udstilling afholdtes den traditionelle adventskoncert, hvor Kirsten Elbrønd sang og Martin Strange spillede på lut. Adventskoncerten blev efterfulgt af julestuearrangementer for skoler og børnehaver.

Sammen med museumsforeningen, Foreningen Norden og Gram Bibliotek har museet arrangeret en række foredrag og velbesøgte svampe- og fugleture foruden udflugter til bunkerne på Rømø, til tunneldalen ved Haderslev og til Dybbøl Banke.

Flemming Roth

Museet på Sønderborg Slot

2002 var året, hvor Museet på Sønderborg Slot tog fat på et nyt kapitel af sin historie. Efter at museumsinspektør Orla Madsen, Haderslev Museum, siden 29. maj 2001 havde været konstitueret leder af museet, ansattes museumsinspektør Peter Dragsbo, Middelfart Museum, pr. 1. februar som ny museumsleder. Noget af det første, der skulle på plads, var en mere langsigtet planlægning af forskning, indsamling og udstillinger, som længe havde været savnet. Dette skete i flere etaper, idet der først til bestyrelsens godkendelse i maj blev forelagt en forsknings- og udstillingsplan. Derefter blev en plan for museets øvrige drift og endelig en specificeret forskningsplan som led i fire års-planen for 2002-06 til Kulturarvsstyrelsen vedtaget i efteråret. Et af hovedpunkterne var en fastlæggelse af en langsigtet plan for fornyelse af de permanente udstillinger, begyndende med en udstilling om oldtidens fund set i nationalpolitisk perspektiv, *Kampen om oldtiden*, og fortsættende med åbning af nye afsnit af den permanente udstilling frem til museets 100-års jubilæum 2008.

Et andet længe næret ønske, som ser ud til at kunne opfyldes inden for de kommende fire år, er indretning af brand- og klimasikre magasiner på museets lofter, hvorved et dyrt fjernmagasin kan spares. I skrivende stund har Slots- og Ejendomsstyrelsen, slottets forvaltningsmyndighed, bevilget 1 mio. kr. til formålet i 2004-05, og Sønderjyllands Amt har sat samme projekt på investeringsplanen. Og i 2002 opfyldtes et længe næret ønske om et nyt og professionelt IT-netværk på museet; det har også kostet mere end 100.000 kr. Det var muligt at skaffe midlerne, fordi håndværkerstillingen havde været vakant i nogle måneder.

Forskellige samarbejdsprojekter

Danmark som industrisamfund er i fokus i disse år – blandt andet bliver industrihistorien et af Kulturarvsstyrelsens kommende satsningsområder.

Gennem Cathrinesminde Teglværksmuseum har Museet på Sønderborg Slot Sønderjyllands industrihistorie som sit ansvarsområde, og på denne front er der sket meget. Allerførst kunne museet åbne den nye permanente udstilling på Cathrinesminde, *Tegl i 1000 år*, finansieret ved en fornem støtte fra Velux-Fonden. Udstillingen omfatter, ud over en udstilling af produkter og meget illustrative og smukt udførte modeller af teglværker til forskellige tider, en skiltet produktionsrundgang fra lergrav til udskibningsbro.

I løbet af sommeren lykkedes det så at tage fat på de siden 1992 formulerede tanker om et grænseoverskridende, decentralt industrimuseum med »feltstationer« over hele den slesvigske region fra Kongeåen til Ejderen. I et samarbejde med Kulturstiftung Schleswig-Flensburg og dens leder, Dr. Matthias Schartl, lykkedes det i efteråret at få en bevilling fra Regionsrådet (udvalget for kultur, ligestilling og sprog) til trykning af en guide til *Industrimuseum Slesvig/Industriemuseum Schleswig*. I januar 2003 er der kommet yderligere bevillinger fra Kulturarvsstyrelsen til en undersøgelse af arbejderboligernes historie i Sønderjylland 1864-1920 og til videreudvikling af industrimuseet og dets feltstationer med henblik på etablering af et fast samarbejde vedrørende bevarings- og formidlingstiltag, fælles skiltning med videre.

Cathrinesminde Teglværksmuseum skal være ankerpunkt på den danske side, og her er det planen at opbygge en ny permanent udstilling om sønderjysk industrihistorie, der påregnes at være færdig i 2005. Yderligere er det planen at opbygge et åbent magasin med genstande, indsamlet af Industrihistorisk Selskab for Sønderjylland. Museet har nu påbegyndt en registrering, så dele af denne samling kan indgå i museets samlinger.

Undersøgelser og erhvervelser

Et andet grænseoverskridende samarbejde, hvortil museet har taget initiativ, er et flerleddet projekt om 1920-grænsen: *Den dansk-tyske grænse – barriere eller bro*. Her har museet indgået aftale med Institut for grænseregionsforskning om et forskningsprojekt om de europæiske grænsedragninger efter Første Verdenskrig, hvor der mange steder afholdtes folkeafstemninger eller var planer derom. Endvidere er der i et samarbejde mellem museer, turistorganisationer, kommuner og andre interessenter nord og syd for grænsen udviklet en idé om en kultursti langs den dansk-tyske grænse, som der nu søges finansiering til. Endelig har museet taget initiativ til at samle og koordinere de forskellige forslag om et grænsemuseum. Vi arbejder derfor nu på at etablere en permanent udstilling i den historiske grænsebygning fra 1956 i Kruså. Det sker i samarbejde dels med Bov Museum, dels med Kulturmiljørådet, der i flere år har fremhævet bygningens historiske værdi.

I løbet af året har museumsinspektør Inge Adriansen færdiggjort sit mangeårige arbejde med *Nationale symboler i Det Danske Rige 1830-2000*, en undersøgelse af de nationale symbolers historie og funktioner i kongeriget, Slesvig samt de danske bilande, Færøerne, Island og Grønland. Resultatet i form af et tobindsværk udkom 15. maj 2003, udgivet af forlaget Museum Tusculanum med støtte fra mange sider. Projektet har resulteret i en tilvækst på ca. 100 arkivkasser i det historiske arkiv. Sideløbende hermed har Inge Adriansen i samarbejde med Det kulturhistoriske Centralregister (tidligere i Nationalmu-

seet, i dag i Kulturarvsstyrelsen) fortsat en landsdækkende registrering af nationale mindesmærker, monumenter og mødesteder. Resultaterne vil foreligge dels i form af artikler, dels i form af et internet-tilgængeligt kulturmiljøregister, www.monument.dk, der er det første af slagsen herhjemme.

2002 var også året, hvor der kom flere resultater fra det projekt om gårdens landskab, som museumsleder Peter Dragsbo i 1999-2001 gennemførte i samarbejde med museumsinspektør Helle Ravn, Langelands Museum. Den 2. oktober blev projektets hovedudgivelse, bogen *Jeg en gård mig bygge vil – der skal være have til*, genudgivet med støtte fra Kulturarvsstyrelsen og en række fonde – og 30. november kunne undersøgelsen af gårde og haver på Als præsenteres i form af bogen *Taks og trempel*, udgivet af Museet på Sønderborg Slot og Historisk Samfund for Als og Sundeved.

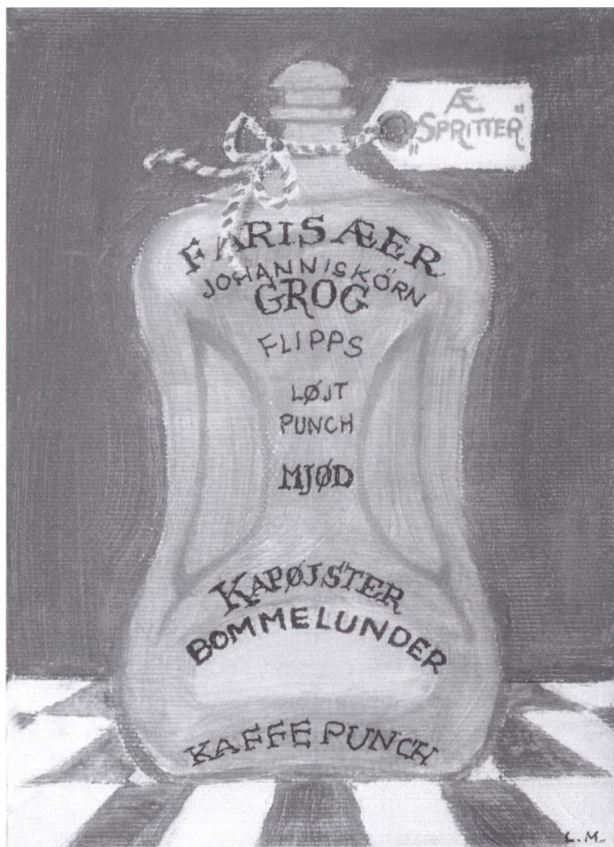
Af andre aktiviteter kan nævnes, at museet fortsat har arbejdet med den sønderjyske skolehistorie, blandt andet med udarbejdelse af en rapport om bevaringsværdige skolebygninger i Vojens Kommune, sammen med Kulturmiljørådet. Endvidere har Inge Adriansen for Skov- og Naturstyrelsen afsluttet et flerårigt følgegruppearbejde om modeller for planlægning i gamle bydele, in casu Solo-fabrikken i Sønderborg. I den afsluttende evalueringsrapport pegede Inge Adriansen både på positive og negative erfaringer fra de mange års diskussioner og forskellige former for borgerinddragelse. I det hele taget har museet i 2002 fået et øget arbejde med kulturmiljø og bevaringsinteresser i de seks kommuner på Als og Sundeved. Museet modtager her lokalplaner og nedrivningstilladelser og er i den forbindelse gået ind i både store og små sager. Der er etableret et fast samarbejde med flere af de kommunale tekniske forvaltninger. Endelig har Peter Dragsbo for Kulturarvsstyrelsen udarbejdet en rapport om landbrugsbyggeri i Sønderjylland i perioden 1850-1950.

Året har også budt på spændende nyrehvervelser. Blandt andet kunne museet med støtte fra Kulturarvsstyrelsen købe en såkaldt begravelsesdaler, præget i Sønderborg ved hertug Alexanders død i 1627. At udstede mindemonter af denne art er en særlig fyrstelig tradition, som også hertug Hans benyttede. Med en flot støtte fra Fabrikant Mads Clausens Fond kunne museet købe Alfred V. Jensens maleri fra 1920 *Flaget hejses på Dybbøl* samt et spændende og provokerende værk af professor Claus Carstensen, der belyser hans opvækst i Sønderborg i 1960'erne. Desuden støttede fondsbevillingen til det førnævnte arbejde om Christian den Andens ophold i Sønderborg. Til Cathrinesminde skænkede Fabrikant Mads Clausens Fond midler til køb af Viggo Kragh-Hansens værker med teglværksmotiver samt trykning af en folder for Cathrinesminde Teglværksmuseum.

Udstillinger og formidling

Årets store udstillingsprojekt handlede om dansk og sønderjysk identitet, begreber som har været flittigt brugt i debatten i de seneste år både på landsplan og i Sønderjylland. Museet på Sønderborg Slot valgte at igangsætte en flerleddet kampagne. Først udvalgte 100 af de cirka 500 bidrag, der var indkommet i 2001 til Nationalmuseet og dagbladet Politikens konkurrence om Mit Danmark. Særudstillingen *Danmarksbilleder* åbnede på Sønderborg Slot den 24. maj, og her blev for første gang vist et bredt udvalg af de mange forskel-

Én af kunstneren Lillian Martinusens i alt 20 »Sønderjyske Ikoner« fra det maleri, som museet med støtte fra Kulturarvsstyrelsen købte og siden brugte som logo for konkurrence- og udstillingskampagnen om »Sønderjyllandsbilleder« 2002. Foto: Museet på Sønderborg Slot.

lige opfattelser af det typisk danske. Ved åbningen talte redaktør Tøger Seidenfaden fra *Politiken* og Sønderjysk Pigekor underholdt. Bagefter inviterede museet en række markante sønderjyder og tilflyttere til at give deres bud på det typisk sønderjyske ved at pege på karakteristiske ting, personer, bygninger, landskaber med videre. De blev præsenteret den 20. juni, og ved samme lejlighed udskrev museet en offentlig konkurrence om de bedste Sønderjyllandsbilleder. Initiativet, der blev rundhåndet sponsoreret af Sydbank og *Jydsk Vestkysten*, blev en stor succes. Der indkom mange gode og spændende bidrag. Vinderne blev præsenteret den 12. september ved en festlig aften med bl.a. sønderjyske sange af Vos-Pigerne. Og som logo for *Danmarksbilleder – Sønderjyllandsbilleder* valgtes et værk med sønderjyske ikoner af Haderslev-kunstneren Lillian Martinusen, der sammen med flere andre eksempler på nutidig kunst med brug af nationale myter blev indkøbt for en bevilling fra Kulturarvsstyrelsen. Hele forløbet har givet museet ny viden og et værdifuldt materiale omkring det altid aktuelle tema national og regional identitet – og

det hele gav så meget blod på tanden, at museet i februar 2003 udskrev en ny konkurrence om landsdelen i fremtiden: *Sønderjylland om 25 år*.

I foråret præsenterede museet derudover en række særudstillinger, heriblandt *Stærke kvinder* – en præsentation af en række flygtningeskæbner, indsamlet af etnolog og projektleder ved Red Barnet, Charlotte Bøgh, hvortil museet supplerede med en række gribende sønderjyske kvindeskæbner. Samtidig vistest udstillingen *Embroidery Mail*, hvor to kvinder – en dansker og en amerikaner – viste resultatet af flere års korrespondance i form af små broderier i enestående fantasifuld variation. I december 2002 åbnede museet inden for en uge tre forskellige udstillinger: *Netmasker* – en præsentation af moderne dansk strik, en særudstilling af Sven Havsteen-Mikkelsen litografier, udlånt fra Museerne i Århus Kommune, samt udstillingen *Røde faner og socialistiske skrifter*, der viste en fornem gave til museet, bestående af indholdet af et af Danmarks ældste arbejderbiblioteker, oprettet allerede i den tyske tid i arbejderbevægelsens forsamlingsbygning i Bjerggade.

Traditionen tro har museet også gennemført en lang række andre former for formidling. På museets fødselsdag 8. marts var der rundvisninger i magasinerne, orgelkoncert, børnerum samt indsamling af genstande fra de sidste 50 år. I den første uge af sommerferien afholdt museet igen en række magasin-omvisninger, byvandring samt vaske- og tekstildemonstrationer. Ligeledes har der i årets løb været byvandring og museumsomvisninger for *Jydske-Vestkystens* læsere, og der var hver gang fuldt hus. Sommeren igennem har der også været afholdt 11 koncerter på Dronning Dorotheas orgel (støttet af Amtsmusikrådet og Sønderborg Kommune). Af andre musikbegivenheder kan blandt andet nævnes en operaaften med italienske stykker den 26. oktober. Endelig var der den 16. august den årlige kulturnat, hvor museet bød på korsang, kammarmusik, orgelkoncert og magasinvandring. Ved midnat kunne børn og andre modige sjæle opleve Andernes time med fortællere flere steder i slottet.

En helt ekstraordinær begivenhed var afholdelsen af mødet for EUs miljøministre på Sønderborg Slot i dagene 19.-21. juli. Det mægtige arrangement med indretning af både forhandlingsrum og middagsborde i Riddersalen satte museets evne til at forestå store arrangementer på en afgørende prøve. Sønderborg Slot har i stigende grad en rolle som ramme om mange slags arrangementer og udstillinger udefra: Kunstudstillinger, husflidsweekend, koncerter, møder, foredrag, seminarer, film- og tv-optagelser.

Årets besøgstal

Besøgstallet på Slottet endte, som i det foregående år, på knap 50.000 (48.906). Årets besøgstal på Cathrinesminde var 12.000, på udstillingerne i Dybbøl Mølle 20.500, mens det på Augustenborg Slot anslås til 6.000, idet der er gratis adgang til miniudstillingen. I 2002 var der altså knap 100.000 besøgende. Det er glædeligt, at mange af de besøgende er skoler og børnehaver. Som museets brugere bør også medregnes de mange hundrede privatpersoner, kolleger, elever, studerende, forskere, mediefolk med videre, der hvert år ringer og skriver med ønske om oplysninger om udstillinger og samlinger, om Sønder-

jyllands og Sønderborgs historie – samt de i alt flere tusinde tilhørere til foredrag, byvandring og lignende udført af museets medarbejdere.

Peter Dragsbo

Studieafdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Den 20. september forsvarede Martin Klatt sin afhandling *Flygtningene og Sydslesvigs danske bevægelse 1945-55* for ph.d. graden ved Syddansk Universitet i Esbjerg og bragte således sit stipendiatprojekt ved Studieafdelingen til god afslutning.

De igangværende projekter gjorde pæne fremskridt. René Rasmussen arbejdede videre på det store manuskript om Flensborg Avis i perioden 1933-45. Axel Johnsen nåede i sit projekt *Den danske grænsepolitiske opposition efter 1920* fra den indledende materialeindsamling ind i skrivefasen og udarbejdede kapitler om Slesvighus og mindretallet i det sydligste Sydslesvig, i Slesvig og Tønning, i det første årti efter 1920.

Hertil kom nye tiltag. Cand.mag. Birgitte Thomsen var ansat nogle måneder for at undersøge historien om de dansksindede sydslesvigere som tyske soldater i Danmark 1940-45. Et omfattende materiale af breve, erindringer, fotos og andre kilder i Arkivet blev gennemarbejdet, og det lykkedes at finde frem til nyt kildemateriale i privateje. Der blev udarbejdet råmanuskript til en bog, som ventes publiceret oktober 2003.

Midt på efteråret kunne Studieafdelingens skriftrække udvides med endnu et bind, nemlig Leif Sestofts bog *Drømmen om Danmark*. Bogen blev præsenteret af generalkonsul Henrik Becker-Christensen og forfatteren ved en reception på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig den 31. oktober. I dagens anledning var arrangeret en foyer-udstilling om bogens miljø og hovedpersoner, slagterfamilien Partsch i Flensborg i perioden 1830-75. Samtidig blev det ny-restaurerede Flensborg-rundpanorama af Fr. W. Otte fra 1838 præsenteret. Det hænger i foyeren. Ny Carlsbergfondet havde med en rundhåndet støtte muliggjort såvel bogudgivelse som renovering.

I årets løb blev arrangeret mindre og større udstillinger, således om nødpenge og om familien Røh og Røhsminde. 75-året for oprettelsen af Slesvigsk Kreditforening blev markeret med en større udstilling i december. Udstillingen medførte aflevering af væsentlige dele af Kreditforeningens betydelige arkiv.

Arkivet

Arkivet modtog en tilvækst på 15 hyldemeter, således 3,5 meter foreningsarkiver, knap 2 meter institutions- og kirkearkiver og 9 meter personarkiver. Dette var ganske vist en nedgang fra 25 meter i 2001, men heriblandt var væsentlige arkiver, således personarkiver fra: Hans Tönnsen, Flensborg; Johannes Busch-Alsen, Flensborg; Karl Otto Meyer, Skovlund; Rolf Lehfeldt, Flensborg; Ellen Schrøder, Holte; Hardon Hansen, Flensborg; Hans Ronald Jørgensen, Flensborg; Vagn Fuglsang-Damgaard, tidligere Lyksborg; Johannes Christiansen, Harreslev; C. C. Håkansson, tidl. Husum; foreningsarkiver fra blandt andet

Slesvigsk Kreditforening, SSF for Flensborg by 1. og 21. distrikt, Hanved, Sønderbrarup og Stenfeld-Brebel samt fra Foreningen »Det danske Mindretal i Sydslesvig e.V.«; kirkearkiver fra: Ugle Herreds menigheder og Slesvig-Frederiksberg, Vesterland og Tønning menigheder (Flemming Møller).

Hertil kom en del afleveringer affødt af projektet, Dansk-sydslesvigske værnemagtssoldater i Danmark, således fra Nic. Büchert, Husby; Peter Andresen, Agtrup; Alfred Boysen, Risum; Jens Berg, Løgumkloster; Ingeborg Nissen, Slesvig; Jacob Meyer, Flensborg; Andreas Diederichsen, Flensborg.

Blandt større registreringsarbejder kan nævnes registrering af Sekretariat for Foriining for nationale Friiske. Arbejdet med præsentation af de detaljerede arkivfortegnelser på internettet er videreført. Dermed er grupperne personarkiver, kirkearkiver og foreningsarkiver som helhed tilgængelige på internettet og søgbare hvor som helst i verden på adressen www.dcbib.dk/studieafdelingen

Billedsamlingen

Også billedsamlingen modtog løbende afleveringer, størst en omfattende billedsamling fra vestkysten afleveret af pastor emer. Paul Tappe, Humtrup. Nyregistreringen af billedsamlingen skred godt fremad, så der efter halvandet års arbejde nu er inddateret knap 5.000 billeder.

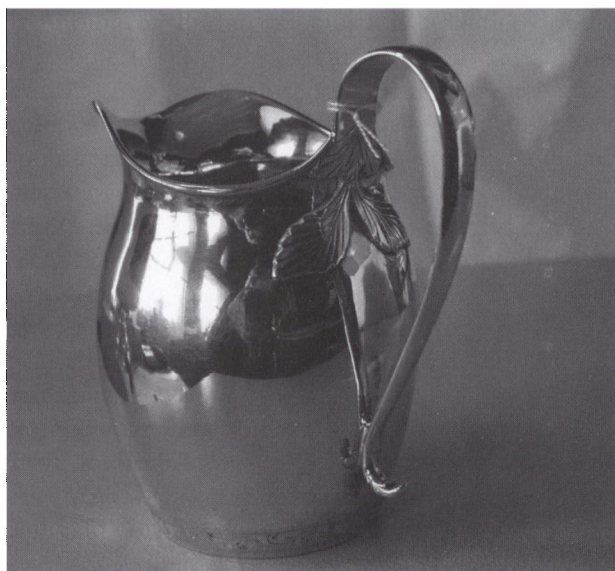
Lars N. Henningsen

Tønder Museum med Drøhses Hus og Højer Mølle- og Marskmuseum

2002 betød en markant ændring af udstillingsrytmen i Tønder Museum, idet museet fuldførte overgangen fra tre årlige særudstillinger til to årlige udstillinger, fordelt så der fra 2003 vil være en sommerudstilling, der åbner i midten af juni og varer til efterårsferien er slut, og en vinterudstilling der åbner omkring den 1. december og varer til slutningen af april. Alle Tønder Museums udstillinger vil fortsat være produceret af Tønder Museum alene eller af Tønder Museum i samarbejde med et eller flere andre museer. 2002 bød således på »2½« udstillinger, hvoraf den første viste en række portrætter, optaget af tøndringer i mange forskellige fag og livssituationer. Fotografiene var optaget af fotograf Mogens Gabs. Hver af de fotograferede personer skulle, som en del af deres deltagelse i udstillingen, præsentere en genstand, der enten betød noget for vedkommende eller fortalte noget om ham/hende. Tønder Museum stod for sammenstillingen og beskrivelserne af de valgte genstande, der alle blev udstillet i nær sammenhæng med portrætter af de personer, der havde valgt dem. Udstillingen fik titlen *Tønder 2001, set indefra*. For Tønders lokale befolkning var udstillingen en virkelig god idé, idet den fik mange tøndringer, der ikke normalt besøger museet, til at aflægge et besøg. Det er selvsagt museets håb, at et sådant første besøg kunne bane vejen for flere.

Årets sommerudstilling handlede om en af Tønders meget dygtige sølvsmedeslægter, Hansen-slægten, der fra midten af 1700-tallet til slutningen af 1800-tallet gennem fire generationer (fem sølvsmede) satte et afgørende præg på sølvsmedekunsten i Tønder i denne mest markante periode 1750-1820. Ud-

Flødekande af sølv, smedet af tønder-sølvsmiden, Nicolay Hansen (1755-1835), mester i Tønder fra 1790 til sin død. Flødekanden indgik i udstillingen Hansen – en sølvsmideslægt i Tønder, der vises på Tønder Museum fra juni til oktober 2002. Foto: Tønder Museum.

stillingen bestod, som en lignende udstilling om sølvsmideslægten Bödewadt fire år tidligere, udelukkende af udlån fra museer og private udlånere især fra Sønderjylland, men også fra ejere langt oppe i Jylland og i Sydslesvig. Mange sølvkendere og -elskere fandt vej til Tønder Museum, hvor de kunne glæde sig over, at så mange væsentlige kunsthåndværksmæssige klenodier stadig findes i privat eje, og Tønder Museum fik en god mulighed for at registrere de indlånte genstande og således øge museets viden om de berørte sølvsmides produktion.

I december 2002 åbnede årets vinterudstilling, en præsentation af Røms historie gennem de seneste 30 år, belyst gennem genstande fra en enkelt slægtsgård i Tagholm på østsiden af øen. Udstillingen fortæller, udelukkende ved hjælp af genstande fra slægtsgården, hvorledes velstand og trange tider har afløst hinanden på vadehavsoen, og den gør opmærksom på de problemer, som de gamle Rømø-slægter i dag har med at bevare slægtsgårdene både som bygninger og som kulturhistoriske erindringssteder.

Drøhse Hus viste i løbet af 2002 en vifte af kniplingsudstillinger og udstillinger af smukke broderier. Huset kan rumme fire-fem tematiske udstillinger, foruden en udstilling om et håndværk i kælderen. Tekstiludstillingerne bliver fortsat skiftet hvert år, mens udstillingen om et håndværk i Tønder kun fornyes hvert andet år. I 2002 havde Drøhse Hus følgende kniplings/tekstiludstillinger: *Fru Larsens kniplinger og broderier, Astrid Bentin, kniplelærer fra Koldby siden 1960'erne, Tønderkniplingerne og deres navne, Dragttilbehør med Tønderkniplinger fra Tønder Museums samlinger og Kniplingsgaver til Tønder Museum i 2001.*

Hovedudstillingen i Højer Mølle- og Marskmuseum var en udstilling om bier, *Bier og mennesker*, der levende fortalte om biers organisation og liv og om

Kig ind i en montre i udstillingen I Storm og Stille – Træk af Røms historie i 350 år, belyst gennem en gård i Tagholm. Man ser gengivelsen af en af Tagholms ejeres skibe, et par vægfliser fra samme periode, ejerens halssløjfe og en skabelon med ejerens navnetræk og sted »J. A. List T. H.« (Tagholm). Foto: Tønder Museum.

biavl gennem flere hundrede år. Udstillingen havde blandt andet opbygget et observationsbistade med levende bier, der havde fri udflyvning gennem et hul i et tilkoblet vindue.

I september afholdt Museerne i Tønder en stoledag for at sætte fokus på de mange Wegnerstole, som er permanent udstillet i museernes vandtårn. Gæster havde mulighed for at få vurderet medbragte stole af et ekspertpanel, og der var arbejdende værksteder med møbelpolstring, sædefletning og møbelsnedker, hvor gæster kunne få gode råd.

Tønder Billedskole havde arrangeret en maledag, hvor børn malede stole over temaet »den seende stol«, og eftermiddagen bød på to foredrag med stole og stolehistorie som emne. Dagen blev så godt modtaget, at det er tanken at arrangere en lignende dag i 2003.

Blandt de øvrige formidlingsaktiviteter, som Tønder Museum havde i 2002, bør nævnes antikvitetsmessen, der blev afholdt for andet år i træk. I fire dage i oktober havde ca. 10 handlende mulighed for at omkalfatre museets sale til salgsmesse for antikviteter. Messen varede i fire dage og blev så velbesøgt, at de deltagende antikvitethandlere ønsker traditionen fortsat, dog med en messe om foråret i stedet for om efteråret.

Som et nyt tiltag arrangerede Tønder Museum i forbindelse med julen syv omvisninger for børnehaverbørn i Tønder Kommune. Årets emne var krydderier og tørrede frugter og deres anvendelse i forbindelse med julen, og alle

omvisninger begyndte i Tønder Museums nyindrettede permanente udstilling om købmænd og købmandshandel i Tønder og på Vestregnen. Der var stor tilfredshed med arrangementerne, og det er tanken også i 2003 at arrangere særlige omvisninger for børn i julemåneden med et tema, der relaterer sig til Tønder Museums samlinger.

Undersøgelse og dokumentation

2002 var Tønder Kasernes sidste aktive år, og den undersøgelse og dokumentation, som det i 2001 var lykkedes at skaffe penge til, blev færdiggjort i de første måneder af året. Herefter har Tønder Museum forsøgt at skaffe tilstrækkeligt med midler til en publicering af undersøgelsens resultater.

Som led i flere jyske museers samarbejde om at afdække, hvorledes forskellige danske regioner opfattes af regionernes egne borgere, fik Tønder Museum i foråret 2002 startet en spørgeskemaundersøgelse, der udgør det første skridt i Tønder Museums fremtidige arbejde med afdækning og dokumentation af vestsønderjysk identitet og vestsønderjyske værdier. Undersøgelsen blev sponsoreret af Tønder Bank, Tønder Kommune, Ugeavisen Tønder og IT-virksomheden ITAI. Som et første resultat af undersøgelsen havde Tønder Museums Vennekreds i efteråret en foredragsrække, hvis tema netop var vestsønderjyske værdier og vestsønderjysk identitet.

Arbejdet med dokumentation af synlige og ikke-synlige kulturhistoriske spor i Tøndermarsken er blevet fortsat i den gruppe af interesserede, der har arbejdet med emnet i de seneste tre år. Den ene af Tønder Museums inspektører fungerer som tovholder i gruppen, der mødes cirka hver tredje måned.

Bygninger og lokaler

For Museerne i Tønders fysiske fremtoning på Slotsbanken i Tønder har det været af meget stor betydning, at den tidligere kunstmuseumsbygning fra 1972, der i dag er delt mellem Tønder Museum og Sønderjyllands Kunstmuseum, i sommeren 2002 fik en længe tiltrængt grundig facaderenovering, så bygningen fra slutningen af sommeren har stået lysende hvid og smuk. Renoveringen havde den følgevirkning, at Tønder Museums ældre bygningsmasse, der blev grundigt renoveret for ti år siden pludselig fremstod misligholdt, hvilket har betydet, at den nødvendigvis må facademaales i foråret 2003.

Som renoveringen af den tidligere kunstmuseumsbygning oplevedes som en sand metamorfose, gjorde det samme sig gældende for Højer Mølle- og Marskmuseum, der i flere år havde trængt til både kalkning og maling af krøjeværk og møllevinger. Også denne renovering blev gennemført i 2002 til stor glæde for alle borgere i Højer og byens gæster.

Den del af Tønder Museum, som museet i disse år arbejder ihærdigt at skaffe midler til at ændre, er loftet over den fredede portbygning, der tidligere rummede en lejlighed for Tønder Museums kustode, men som siden 1970 har været nødtørftigt indrettet til museumsudstillinger. Det er tanken, at hele loftsrummet skal indrettes til permanent udstillingssal for Tønder Museums store samling af hollandske vægfliser. I 2001 opførtes en ny muret trappe fra et af de tidligere fængsler til loftsetagen, og i 2002 er et nyt smukt gulv af

douglasgran blevet lagt. Midler til gulvet er blevet skaffet til veje gennem salg af gulvanparter på hver 1 m². Det næste skridt er at finde midler til indretnin-gen af rummet, et arbejde der er godt i gang, idet Tønder Museum har fået løfte om støtte på cirka 2/3 af det nødvendige beløb.

Mod årets slutning skete det glædelige, at en lokal fond, Peder Aarslevs Legat, gennem Civilretsdirektoratet fik tilladelse til at anvende fondens grundkapital til at erhverve Drøhses Hus, som fonden derefter ønsker at stille vederlagsfrit til rådighed for Tønder Museum som museumsanneks med kniplingssamlinger.

Endnu er ikke alle formalia på plads, men alt tyder på, at det nu endelig vil lykkes at skabe mere varige løsninger for den fremtidige anvendelse af Drøhses Hus, hvilket glæder Tønder Museum meget.

Gaver og ny erhvervelser

Blandt de mange interessante gaver, som Tønder Museum modtog i 2002, er Hendes Majestæt Dronning Alexandrines kniplebræt blandt de mest interes-sante. Sammen med kniplebrættet, hvorpå der var sat en bred Tønderkni-pling, som dronningen har kniplet på, donerede kongehuset en samling af dronningens mønstre, knipleprøver, rester af tråd og mange ekstra kniplepin-de. Det var Hendes Majestæt Dronning Margrethe II og hendes søstre, der skænkede gaven til Tønder Museum.

Tønder Museum har fået støtte til køb af flere genstande i 2002, blandt andet et urhus af træ, beklædt med hvalben. Urhuset har form som et empire-chatol i miniformat og stammer enten fra en af vadehavssøerne lige syd for den nuværende grænse eller fra Rømø, hvorfra arbejder af denne art kendes, især i form af syæsker. Urhuset blev købt med støtte fra Kulturarvsstyrelsen.

Inger Lauridsen

Fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland 2002

Historisk Samfund for Sønderjylland

Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt lørdag den 26. april 2003 årsmøde på Jaruplund Højskole. Cirka 70 mennesker var mødt frem. Formanden for Sydslesvigs Amtskreds, Jesper Bolund Nielsen, valgtes til dirigent. Han konstaterede, at generalforsamlingen var lovligt indvarslet og gav derpå ordet til formanden, Lars N. Henningsen, Aabenraa, der aflagde følgende beretning:

Hvad er Historisk Samfund – en foredragsforening – en udflugts- og rejseklub for kulturhistorisk interesserede – eller et historisk forlag? Svaret må være: lidt af hvert. I alt fald skete der noget på alle tre områder i året 2002. Foredragene blev tilløbsstykker, udflugterne blev overbookede – og aldrig nogensinde i foreningens 80-årige historie er der udgivet så mange sider og så mange bøger som i 2002. Det blev til syv selvstændige bøger. Lægger vi *Sønderjyske Årbøger* og *Sønderjysk Månedsskrift* til, blev det ni bøger med 2.928 sider. Det er rekord.

Rækken af bøger begyndte i januar, da Hans Schultz Hansens bog, *Dansk jord på danske hænder. Foreningen Landeværnet og den nationale jordkamp i Sønderjylland 1927-2002* udkom på 75 års dagen for Landeværnets stiftelse. Med udgangspunkt i Landeværnet og jordkampen tegner bogen en udviklingslinje i forholdet mellem mindretal og flertal i Nordslesvig fra 1920-erne og frem til vor tid.

Til årsmødet forelå den store bog, *Harmonisering eller særordning*. Den omhandler indførelsen af dansk forvaltning i Sønderjylland efter 1920, men kaster også nyt lys over vigtige sider af landsdelens politiske historie i mellemkrigstiden. Bogen rummer en indledende oversigt og uddybende studier om amterne, politiet, tinglysningen, personregistreringen, flækkekommunerne, krigsinvalideforsorgen og de sociale forsikringsordninger. Den er skrevet af arkivarerne Peter Fransen, Kim Furdal, Leif Hansen Nielsen, Erik Nørr, Hans Schultz Hansen, Annette Østergaard Schultz og Hans H. Worsøe.

Senere på foråret udgav Historisk Samfund endnu en jubilæums-

bog. Det var bogen, *Sct. Nicolai Kirke i Aabenraa – en bykirke gennem 750 år*. Bogen udkom den 26. maj og beretter om kirkebygningen siden middelalderen og især om Sct. Nicolai kirkes plads i byens liv og i den almindelige kirkehistorie. Forfatterne er Lennart S. Madsen, Günter Weitling, Jesper Thomassen, Jørgen Jørgensen, Mogens Mølskov og Per Borgaard. I efteråret 2002 så yderligere fire titler dagens lys. I september udgav Historisk Samfund i samarbejde med Arbeitsgruppe Harrislee-Bahnhof og Grenzfriedensbund Henrik Skov Kristensens bog, *En station på vej til helvede. Harreslev banegård og deportationen af danske fanger fra Frøslev til tyske koncentrationslejre*. I bogen findes også et bidrag af Anke Spoorendonk om arbejdet med etableringen af et mindesmærke på stedet. Begge bidrag bringes såvel på dansk som på tysk.

Efter en hård slutspurt i foreningen, hos bogtrykkeren og i bogbinderiet udkom der hele tre bøger lige op til julen, næsten på dagen for Historisk Samfunds 80 års fødselsdag den 19. december. Antologien, *19 myter i Sønderjyllands historie* rummer foredragene fra Historisk Samfunds velbesøgte foredragsrække i januar-februar 2002 Myter og sandheder i Sønderjyllands historie. Foredragene er redigeret til udgivelse af Axel Johnsen og Birgitte Thomsen. Blandt de behandlede myter kan nævnes stednavnene Sønderjylland og Slesvig, Christian II's runde bord, bagladegeværernes betydning for udfaldet af krigen i 1864, spørgsmålet om genforening eller afståelse i 1920, Christian X's hvide hest i 1920 og spillet forud for det tyske overfald den 9. april 1940. Skønt bogen blev trykt i et større oplag end normalt, er den tæt ved at være udsolgt, og foredragsrækkens succes har således forplantet sig til bogen.

Niels H. Kragh-Nielsens *Galgehøj og rettersted* er ligeledes en bog, der fortjener stor udbredelse – og alt tyder på, at den også vil få det! Den handler om et gruopvækkende kapitel af Sønderjyllands historie – de omkring 800 henrettelser, som vi har kendskab til frem til midten af 1800-årene. Bogen fortæller om retterstederne, de forskellige former for henrettelse, forbrydelse og straf, skarprettere og meget mere. Den er en guldgrube for alle med interesse for lokal- og retshistorie. Bert Kelm fortsatte sin fornemme række af bøger om Rømø's historie med særlig henblik på ejendomshistorien. I 2002 udkom bind tre af *Rømø – et vesterhavspræget samfund*, der omhandler ejendomme i Kongsmark ejerlav. Bogen rummer en detaljeret beskrivelse af de 48 gamle ejendomme og deres ejerfamilier. Den er illustreret med tal-

rige fotos og appellerer til alle med interesse for den særprægede sønderjyske ø.

Sønderjysk Månedsskrift

Redaktionen af *Sønderjysk Månedsskrift* lå heller ikke på den lade side. Blandede bolsjer kunne være overskriften for årgang 2002. Redaktionen modtager løbende mange uopfordrede artikler, der viser den store spredning i den lokalhistoriske interesse, lige fra artikler om Brugsen i Vester Sottrup og Frøslev Frysehus til mere klassiske emner som guldhornene og drabet på Knud Lavard. Også tidsmæssigt var spredningen stor, f.eks. mellem Jørgen Holms artikel *De første sønderjyder*, hvor vi bevæger os 14-15.000 år tilbage i tiden, over Jørn Querling Jacobsens *Infektionssygdomme i 1800-tallets Sønderjylland*, frem til Kirsten Grau Nielsens *Sommerhuserindringer fra Dynt strand*.

Med aprilnummeret om Gram Slot er *Sønderjysk Månedsskrift* ved at komme rundt om de sønderjyske slotte- og herregårde, og igen var det her takket være velvillig støtte muligt at udgive dette temanummer i udvidet omfang og med mange farvebilleder. Statistisk holder månedsskriftet formen fra tidligere år som et af landets største lokalhistoriske tidsskrifter med 43 artikler fordelt på 336 sider. Under rubrikken bognyt kunne læserne stifte bekendtskab med 25 nye bøger.

Sønderjyske Årbøger

Alsidighed var også kendetegnende for *Sønderjyske Årbøger*, som i 2002 nåede op på 362 sider. Her kunne man læse om godsstruktur og ejendomsfordeling på Ærø fra middelalderen og indtil 1600-årene, om de administrative og retslige forhold på enklaveøerne Fø og Amrum ved overgangen til enevælden efter 1660, om hertug Ernst Günther og »æ Kleinbahn« i Gråsten, om de kirkelige forhold i Ullerup under besættelsen og om et så ungt fænomen som de mange idrætshaller bygget i 1970'erne, eksemplificeret ved hallen i Agerskov. Det specielle ved årbogen i 2002 var imidlertid, at indførelsen af den nye fællesvaluta euroen blev benyttet som anledning til at gøre pengehistorie til årets tema. Lederen af Den kgl. Mønt- og Medaillesamling i Nationalmuseet, overinspektør Jørgen Steen Jensen, gav i en stor artikel et overblik over møntforholdene i Slesvig og Holsten frem til 1864, og den unge historiker Morten Andersen belyste de mange problemer omkring indførelsen af den danske kronemønt i Nordslesvig ved Genforeningen. Begge artikler var ledsaget af fine illustrationer. Især

billederne fra Nationalmuseet var økonomisk noget af en udfordring. Men Sydbank påtog sig at dække omkostningerne og stillede tilmed den flotte foredragssal i hovedsædet i Aabenraa til rådighed for præsentation af årbogen den 12. november.

Udflugter

Læsestof var der således ikke mangel på – men det var ikke det hele. For dem, der foretrak at opleve historien på stedet, var der udflugter. Årets tre-dagesudflugt til den danske konges riger og lande var på grund af den overvældende tilslutning en gentagelse af turen fra 2001 til Halland og Bohuslen. Til gengæld lykkedes det denne gang at få alle med, som stod på venteliste. Turen fandt sted i dagene 24.-26. august med overnatning på stadshotellet i Varberg og besøg blandt andet i Laholm, ved mindesmærket for freden i Knærød, Kungälv fæstning, den smukke fæstningsby Marstrand, hvor den svenske guide ikke var meget for at komme ind på Tordenskiolds bedrifter i byen. På vejen tilbage besøgte Halmstad, som stadig er præget af Christian IV's anlæg. Der blev undervejs også lejlighed til at høre om det moderne Halland med de store miljøproblemer omkring bygningen af en jernbanetunnel gennem Hallandsåsen, der har givet anledning til den største miljøkatastrofe i nyere tid i Sverige. Projektet har derfor ligget stille i mange år, men genoptages nu atter. Undervejs var der foredrag af turudvalgets medlemmer Henrik Becker-Christensen, Ole Perch Nielsen og Hans H. Worsøe samt foreningens formand Lars N. Henningsen.

Dertil kom de kortere udflugter. Den 24. maj var op mod 50 medlemmer på herregårdsbesøg, igen arrangeret af Carsten Porskrog Rasmussen og Lars N. Henningsen. Denne gang gik turen til Reventlow-Schimmelmänn-familiernes herrresæder Emkendorf, Knoop og Altenhof. Fordelt på fem aftener var der aftenbesøg i sønderjyske haver, fra Højer og Randerup i vest, over Hjelmhaverne i Aabenraa og Gråsten Slotshave til fire forskellige landbohaver på Als. Amtskredsene indbød også til velbesøgte udflugter. Eksempelvis tog 120 i Sønderborg Amtskreds mod indbydelsen til at besøge de to store gårde Avnbølgaard og Ballegård. I Tønder kunne deltagerne beundre den restaurerede Skast Kirke, og i Aabenraa Amtskreds var 50 med i Øster Løgum kirke og Damgård Mølle – med velsmagende boghvedepandekager ovenikøbet.

Den 24. maj var op mod 50 medlemmer på herregårdsbesøg, igen arrangeret af Carsten Porskrog Rasmussen og Lars N. Henningsen. Denne gang gik turen til Reventlow-Schimmelmann-familiernes herresæder Emkendorf, Knoop og Altenhof. Foto: Frederik Daabeck.

Foredrag

Når det gjaldt foredrag blev vi i januar-februar 2002 næsten rendt overende af interessen for foredragsrækken, Myter og Sandheder i Sønderjyllands historie. De fem aftener med 19 foredrag i Haderslev, Aabenraa, Sønderborg, Tønder og Flensborg trak op mod 600 deltagere – og successen forplantede sig som nævnt til bogen, *19 myter i Sønderjyllands historie*. Det gav blod på tanden, og i november stillede en række af foredragsholderne op til et eksperiment. Ved to foredragsaftener i Haderslev og Tønder kunne tilhørerne opleve, hvilke muligheder der gemmer sig i den såkaldt kontrafaktiske historie. Ved at stille spørgsmålet: Hvordan ville historien være forløbet, hvis dette eller hint ikke var sket, er det denne genres mål at skærpe opmærksomheden over for, hvad der faktisk blev afgørende i historiens forløb. Spredningen i indlæggene var stor: Hvordan ville det være gået, hvis grev Adolf VIII havde haft en søn, og Christian I derfor ikke var blevet valgt til landsherre for Slesvig og Holsten i 1460? Hvad hvis

Medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland på herregårdstur til Reventlow-Schimmelmann-familiernes herresæder Emkendorf, Knoop og Altenhof den 24. maj. Carsten Porskrog Rasmussen fortæller på Knoop. Foto: Frederik Daabeck.

Frederik IV i 1721 havde indlemmet Slesvig fuldstændigt i kongeriget? Hvad hvis landegrænsen var flyttet nordpå i 1940, og Nordslesvig var kommet »Heim ins Reich«, eller hvis Sydslesvig var blevet dansk i 1946? Disse og andre indlæg gav anledning til levende debat. Desværre var deltagertallet begrænset på grund af forudgående mangelfuld markedsføring. Eksperimentet vakte imidlertid opmærksomhed – sågar hen over landegrænsen. Det tyske tidsskrift *Grenzfriedenshefte* gengav således i marts 2003 sammenfatninger af alle foredrag. En bold blev spillet videre. Det vil være spændende at se, om den bliver taget op af de tyske kolleger.

Amtskredsene

Amtskredsene holdt også skruen pænt i vandet – med generalforsamlinger, udflugter og foredrag og med de altid velbesøgte amtsvise fællesmøder med de lokalhistoriske foreninger og arkiver. Her var et deltagertal mellem 50 og 100 det almindelige. Den traditionelle afstemningsfest i Aabenraa samlede over 100 deltagere.

Tilbudene var mange. Vi søgte at få dem ud i verden – blandt andet

ved at deltage i den store danske bogmesse i Forum den 15.-17. november og ved at udgive en ny hverve- og medlemsbrochure.

Besparelser og omlægninger

Alt dette var meget – men dog traditionelt. Dertil kom så det mere uvante. To gange i årets løb fandt vi det nødvendigt at tage til orde mod besparelser og omlægninger, som vi måtte opfatte som en trussel mod værdifulde sider af det historiske arbejde i vort område. På årsmødet i april 2002 var det netop kommet frem, at Sønderjyllands Amt agtede at trække sig ud af driften af Midtsønderjyllands Museum i Gram og Aabenraa Museum. Årsmødet vedtog dengang en henstilling om, at amtet og de berørte kommuner ville indgå i en konstruktiv dialog til gavn for de nævnte museers samlinger og arbejde. Henvendelsen blev læst og drøftet i de kommunale organer, og vi tror, at den har været medvirkende til en bedre løsning end måske oprindeligt planlagt og dermed til en videreførelse af de to museer.

Dertil kom endnu en alvorlig sag. Sidst i april 2002 kom det frem, at ledelsen i Statens Arkiver foranlediget af sparekrav planlagde en administrativ sammenlægning af Dansk Data Arkiv, Landsarkivet for Sønderjylland og Landsarkivet for Fyn og en drastisk beskæring af medarbejderstaben. Det gjorde os usikre. Lige siden de første tilløb til et sønderjysk landsarkiv i 1923 har der jo bestået et meget nært forhold mellem arkivet og vor forening. Arkivets medarbejdere har betydet meget for foreningen – og for hele det historiske arbejde i landsdelen. Derfor kunne vi ikke lade sagen upåtalet. Vi tog straks kontakt til en bred kreds af kolleger indenfor det historiske arbejde i landsdelen. Fra alle sider modtog vi udtryk for ubegrænset værdsættelse af landsarkivet som et helt nødvendigt omdrejningspunkt for det historiske arbejde – ikke blot i Sønderjylland nord for grænsen, men også grænseoverskridende i forhold til kulturinstitutioner og kolleger syd for grænsen. Resultatet blev, at Historisk Samfund den 2. maj på vegne af en lang række arkiver, biblioteker, museer og forskningsinstitutioner nord og syd for grænsen, for historiske foreninger, Grænseforeningen og de nationale mindretal i grænselandet kunne overrække rigsarkivaren en henvendelse, hvor vi påpegede de uheldige konsekvenser, som en administrativ sammenlægning og besparelser kunne medføre. Efterfølgende blev udtalelsen sendt til kulturministeren og Folketingets kulturudvalg, hvor den gav anledning til spørgsmål til ministeren, til de sønderjyske folketingspolitikere og

amtsborgmesteren. Den blev fulgt op af formanden med et mundtligt indlæg på kulturminister Brian Mikkelsens møde med repræsentanter for det sønderjyske kulturliv på Tønder Museum den 12. august.

Desværre alt sammen uden det ønskede resultat. Foreningen må derfor med beklagelse notere, at landsarkivet fremover vil få vanskeligere ved at udfylde sin traditionelle plads i landsdelens historiske arbejde og det grænseoverskridende samarbejde om den slesvigske historie. Vi har imidlertid stadig et sønderjysk landsarkiv i Aabenraa. I Historisk Samfund vil vi til enhver tid virke for, at Sønderjyllands arkivalier fortsat kan opbevares og benyttes i landsdelen selv. Vi vil fastholde den mangeårige og nære forbindelse mellem arkivet og foreningen og vort iøvrigt værdifulde samarbejde med Statens Arkiver. Derfor har vi budt Steen Ousager velkommen som ny arkivchef for de statslige arkiver i Sønderjylland og på Fyn, og vi er glade for den aktive interesse, du fra første dag har vist for vort arbejde – blandt andet markeret ved, at du har taget imod invitationen til at være foredragsholder på vort årsmøde i eftermiddag. Tak for det! Vi ser frem til det kommende samarbejde.

Administrationen

Efter alt dette kan man vel sige, at det var et næsten turbulent år. Ja – sandelig – for dertil kom, at vi løb ind i vanskeligheder i vores administration. Sidste år sagde jeg farvel og tak til vore to veltjente medarbejdere Mona Brieghel og Aage Skærbæk, som havde besluttet at sige stop pr. 1. maj. Fortsættelsen blev ikke helt, som vi havde ønsket. Efter nogen tid kunne vi konstatere, at det kneb med vedligeholdelse af både medlems- og abonnementsfortegnelser og bogføring. Og hertil kom så det store arbejdspress med de mange bogudsendelser. Vi beklager de gener, som derved opstod for medlemmer og bogkøbere. Men fra 1. januar 2003 er det lysnet. Vi trak nemlig to gevinster i lotteriet. Som nye medarbejdere på sekretariatet tiltrådte pr. 1. januar 2003 Søren P. Munk, tidligere forstander for VUC i Aabenraa, og vor gamle ven Erling Madsen fra Løjt. Han er jo formand for Aabenraa Amtskreds og kender arbejdet i forvejen indefra. De to har allerede udført en flot indsats. Der er ryddet op, der er ved at være sat skik på bogføringen, sagerne bliver ekspederet. Tak til Søren og Erling er kun et lille ord i den forbindelse. Vi var skredet i svinget – men nu er vognen næsten rettet op – og vor kasserer Henning Mathiesen har i høj grad været med til at skubbe den på plads.

Medlemskreds

Sådan tror og håber jeg også, når det gælder vor medlemskreds. I de seneste år er vi jo blevet færre. Sidste år var vi 2.260 – og der var 1.737 abonnenter på *Sønderjysk Månedsskrift*. Et helt ajourført tal kan jeg ikke give i dag – på grund af de nævnte usikkerheder. Men vi har fået mange indmeldelser i forbindelse med foredragsrækkerne – og jeg tror, vi holder skansen. Det gælder også økonomien. Den store bogproduktion gav store salgsindtægter. Vi solgte for 240.000 kr i 2002. Som altid mødte vi velvilje hos en lang række fonde. Sønderjyllands Amt stod bi med et fast tilskud, så vi kunne klare de mange administrative opgaver.

Til dem alle vil jeg sige tak. Når så mange kræfter og trofaste medlemmer støtter os, er der ingen tvivl om, at vi også i de kommende år kan stå i første række i arbejdet med Sønderjyllands historie.

Ovenstående beretning blev godkendt uden bemærkninger fra forsamlingen. Regnskabet, der i kassereren Henning Mathiesens fravær blev forelagt af næstformanden Hans Schultz Hansen, blev ligeledes godkendt. Styrelsens forslag om uændret kontingent i 2003 – 245 kr. for fuldt medlemskab, 145 kr. for medlemskab alene med Sønderjyske Årbøger og 160 kr. for abonnement udelukkende på *Sønderjysk Månedsskrift* – blev vedtaget. Der var ikke indkommet forslag til generalforsamlingen. Ved valget til styrelsen blev Henrik Becker-Christensen og Lennart S. Madsen genvalgt, mens René Rasmussen og Axel Johnsen blev nyvalgt i stedet for Hans Worsøe og Ole Perch Nielsen, der ikke ønskede genvalg. Formanden takkede de to afgående styrelsesmedlemmer for deres mangeårige arbejde i styrelsen. Revisorerne Frede Rudolph og Julius Beier blev genvalgt. Under eventuelt takkede Worsøe styrelsen og medlemmerne for samarbejde og tillid igennem de forløbne år.

Efter kaffebordet fortalte forstander Dieter Küssner om Jaruplund Højskoles forhistorie og historie. Derefter holdt arkivchef Steen M. Ousager, Odense, foredrag om »Sønderjyske jernbaner ca. 1900-1975 – forvaltning og politik«, som forsamlingen hørte med stor interesse og som gav anledning til efterfølgende diskussion.

Lars N. Henningsen

Aabenraa Amtskreds

Aabenraa Amtskreds var igen i år medarrangør af afstemningsfesten den 10. februar på Folkehjem. Dette år stod Foreningen Norden for arrangementet og aftenens festtaler var landdagsmedlem Anke Spoorendonk fra Harrislee. Aabenraa Motetkor stod for det musikalske indslag med sønderjyske sange, dirigent Mogens Mølskov, Aabenraa. Til afstemningsfesten kom der ca. 150 gæster, og så længe tilslutningen er så stor, vil alle fire foreninger fortsætte med afstemningsfesten. Vi fra amtskredsen er glade for, at regningen nu be-

tales af hovedforeningen. Ellers var vi nok forlængst bakket ud af samarbejdet, grundet vores lille kasse.

Til foreningens generalforsamling den 4. april kom der 22 tilhørere, og Tage Grodum var igen i år dirigent. Hans Henrik Bang aflagde sin sidste beretning som formand for amtskredsen. Der lød en stor tak til Bang, som dog ville fortsætte i bestyrelsen. Han var ikke på valg. Til amtskredsbestyrelsen genvalgtes Ellen Jensen, Hovslund, Inger Jørgensen, Hokkerup, for de sidste to år og Erling Madsen, der ved konstitueringen blev den nye formand. Inger Jørgensen, sekretær. Svend Agertoft fortsætter som kasserer.

Efter generalforsamlingen holdt Lennart Madsen fra Haderslev Museum et spændende foredrag: Om det sønderjydske kulturlandskab. Jævnfør bogen, Kulturmiljøer og kulturhistoriske enkeltelementer, udgivet af Sønderjyllands Amt, 2002.

Den 30. maj var der aftentur til det gamle Øster Løgum Sogn med kyndig vejledning af Ellen Jensen, Hovslund. Der deltog ca. 50, og turen blev indledt i Øster Løgum Kirke. Derfra kørte selskabet til Damgård Mølle, hvor der efter rundvisning blev drukket aftenkaffe.

Fællesmødet i Gråsten samlede 50 fra foreningerne, og efter en rundvisning på lokalarkivet fortalte tidligere skoleinspektør Gerd Conradsen, Kværs, fortalte om Kværs skolekrønike. Lars N. Henningsen og Kim Furdal deltog i mødet. Næste års møde bliver i Bov.

Tirsdagen den 29. oktober var der – i samarbejde med Aabenraa Byhistoriske Forening og museets venner – et fællesforedrag om fattiggårde på landet. Der kom 75 tilhørere. Dette samarbejde vil vi fortsætte fremover, og det næste arrangement vil blive aftenudflugten i maj måned.

Erling Madsen

Haderslev Amtskreds

Haderslev Amtskreds har i det forløbne år forsøgt at få fornyet og suppleret bestyrelsen. Det viste sig i første omgang at være vanskeligt. Men i forbindelse med generalforsamlingen i foråret 2003 lykkedes det at få nye medlemmer til bestyrelsen. Det betyder, at vi forventer at kunne fortsætte samarbejdet med de lokalhistoriske foreninger, der melder sig på banen, omkring arrangementer. Fællesmødet med de lokalhistoriske foreninger i 2002 blev afholdt i Christiansfeld, og der var som sædvanlig god tilslutning.

Der har ikke været afholdt særskilte arrangementer ud over generalforsamling. Generalforsamlingen blev i 2002 holdt i det nye kulturhus i Vojens med efterfølgende foredrag om Wilhelm Eckersberg af Svend Agertoft, Varnæs.

Foreningen har i 2002 i forbindelse med fremstødet for nye medlemmer været ude ved en lang række lokalhistoriske foreninger i forbindelse med overrækkelse af gavekort. Fremstødet gav to nye medlemmer og 42 via gaveabonnement.

Karl Erik Olesen

Sønderborg Amtskreds

Efter vinterpausen afholdt vi vores generalforsamling den 4. april i Ulkebøl Forsamlingshus med 60 deltagere. Bestyrelsen fik ved valget endnu engang

lov til at blive siddende. Efter kaffen hørte vi et spændende foredrag af Carsten Porskrog Rasmussen: »Søgårds og Gråstens historie«. Taleren formåede i høj grad at fastholde forsamlingen – der blev lyttet intenst. Noget tyder på, at en dygtig foredragsholder med et spændende lokalpræget emne stadigvæk kan trække folk af huse.

Grundlovsdag den 5. juni var vi på udflugt til Avnbølgård og Ballegård. Familien Lei tog imod og fortalte levende om de to store gårde og deres historie. Der var fremvisning både ude og inde. Det blev en god oplevelse for de cirka 120 mennesker, der var mødt frem.

Fællesmødet 2002 fandt sted i Hørup den 21. november i samarbejde med Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn. Formanden, Chresten Krogh, fortalte om foreningens virke fra dens start den 8. juni 1978. Den tidligere formand gennem 14 år, Chresten Wolf, fortalte med stor indlevelse om Hørup Klint, hvor der engang har været torpedostation og senere – efter 1945 – flygtningelejr (tyske flygtninge). Nu er alle spor slettet, så det er godt, vi har vore arkiver, der gør et stort arbejde for at bevare og fastholde vor lokale historie.

Lene Junker-Hansen

Sydslesvig Amtskreds

Siden sidste generalforsamling den 13. februar 2002 på Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig har vi deltaget i tre arrangementer.

Søndag d. 1. september viste Peter Büchert rundt i Egernførde. Stedkendt førte han os gennem byens 700 år lange historie, og ved det afsluttende kaffebord var der flot udsigt over stedet, hvor linieskibet Christian VIII sprang i luften i 1849.

Tirsdag den 4. februar 2003 var vi sammen med tre andre foreninger indbydere til Maria Hellebergs foredrag: »Kærlighedsbarn«. Foredraget omhandlede Louisa Augusta, datter af Caroline Mathilde og Struense, og gift med hertug Christian Frederik af Augustenborg. I løbet af to en halv time uden pause fik 50 tilhørere meget at vide om La petite Struensees (privat)liv.

Den 19. februar afsluttedes foredragsserien om Sønderjyllands historie under 2. verdenskrig i Flensborg. Omkring 100 var kommet for at høre de to foredrag.

Først talte Axel Johnsen om Sydslesvig 1933-1945. Han lagde især vægt på, at det lykkedes de danske institutioner og foreninger at overleve under den nazistiske ensretning, mens de enkelte medlemmer blev udsat for hårdt pres. På baggrund af mange breve talte Birgitte Thomsen om danske sydslesvigere, som blev indkaldt til tysk krigstjeneste og sendt til Danmark. Efter foredraget berettede enkelte øjenvidner om deres oplevelser.

Den lille komité, der samler penge ind til restaurering af general Carl von Arenstorffs sarkofag i Slesvig Domkirke, har opnået gode resultater. Låget er blevet »pudset« af en konservator og skinner nu i fordums glans. Lørdag den 1. marts 2003 blev det ført tilbage til Domkirken. I tidens løb er der imidlertid forsvundet nogle engle og andre små figurer fra kisten. Komiteen er begyndt forfra med at samle penge ind, således at det vil blive muligt at genskabe de manglende dele.

Jesper Bolund Nielsen

Tønder Amtskreds

Desværre blev det ikke til så meget i det forløbne år, blandt andet fordi vores udflugt til Moesgård Museum ikke blev til noget, da nyopstillingen af Grauballemanden ikke var blevet færdig til tiden. Men så havde vi til gengæld en udmærket aften, hvor vi var sammen med de lokalhistoriske foreninger i Tønder kredsen til vort årlige møde, som i 2002 blev afholdt i Bredebro Kommune. Vi begyndte i Skast Kirke, hvor den tidligere præst Tulstrup Poulsen levende fortalte om kirken og den store restaurering, den har været igennem. Det var så spændende, at tiden var ved at løbe fra os, men vi nåede dog at se langdysserne og arkivet i Bredebro – et helt lille museum.

Sidste år kørte ordningen med gaveabonnementer. Der blev i vort område udstedt 13 gaver, så det er spændende hvilket resultat, det giver – om de pågældende fortsætter som medlemmer.

Også denne vinter var der en interessant foredragsrække, der strakte sig over syv aftener i januar og februar. De blev afholdt på Landsarkivet seks gange og én gang på Centralbiblioteket i Flensborg. Emnet denne gang var besættelsen, og det var virkelig godt besøgt, så mon ikke der kommer en bog ud af det – ligesom myte-bogen (*19 myter i Sønderjyllands historie*, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, 2002).

Bestyrelsen var den 6. marts til møde på Landsarkivet med styrelsen og de øvrige amtskredse.

Når vi ser frem, har vi ikke opgivet at komme til Moesgård og se Grauballemanden i sine nye omgivelser. Vi prøver igen, dog med visse ændringer. Ikke nok med turen nordpå. Vi skal også sydpå til Slesvig og Hedeby den 28. juni. På denne tur har styrelsesmedlem Jesper Bolund Nielsen fra Slesvig lovet at guide os rundt, så vi håber, at det i år vil lykkes os at få gang i udflugterne igen.

Til slut en tak til vore medlemmer, der slutter trofast op om foreningen, og ikke mindst til kollegerne i bestyrelsen.

Finn Clemmensen

Andre landsdelsdækkende foreninger og arkiver

ved Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie

Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland (LASS)

Formand: Bent Vedsted Rønne, Haderslev Byhistoriske Arkiv, Bispen 3, 6100 Haderslev, tlf. 74 22 21 18.

På LASS' sidste årsmøde den 16. marts blev flere ideer fremført af deltagerne, måske fordi der endnu engang ikke kunne vedtages et nyt sæt vedtægter. Der blev blandt andet foreslået, at LASS' årsmøde kunne afholdes forskellige steder, at kurserne holdes på hverdage, og at man skulle finde en fælles aktivitet. Derudover blev edb-registreringssystemet, ARKIBAS, samt behovet for forskellige kurser og meget andet drøftet. En stor del af disse emner har styrelsen siden arbejdet med.

2002 blev året, hvor LASS endelig kunne få ændret sine vedtægter, hvorved de blev tilpasset de eksisterende forhold. For at få folk til huse havde bestyrelsen bedt museumsleder Peter Dragsbo, Museet på Sønderborg Slot, om at holde

foredrag om »Sønderjysk byggeskik mellem dansk og tysk«. Det lykkedes. 31 arkiver var mødt og vedtog efterfølgende de nye vedtægter enstemmigt.

På arkivledermødet den 27. august 2002 blev mulighederne for en fælles indsamling drøftet. Nogle af emnerne for en fælles indsamling var blandt andet vandværker og sportsforeninger. Styrelsen har sammen med Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, det tyske mindretalsarkiv og Aabenraa Museum i efteråret udarbejdet materialer til indsamlingen, der begynder den 1. april 2003. Arbejdet i den forbindelse har Kim Furdal stået for. Spørgsmålet om afholdelse af kurser på hverdage er også løst. Der har været god søgning på disse temadage.

I foråret stod det klart, at Statens Arkiver ville ændre på sin nuværende struktur, således at administrationen foregår få steder. Erhvervsarkivet kom under landsarkivet i Viborg, mens landsarkivet i Aabenraa fremover skal ledes af arkivchefen i Odense. LASS var medunderskriver af et brev til kulturministeren om opretholdelse af landsarkivet som en selvstændig institution med landsarkivar, fordi en fastholdelse af forskningen og forskningsmiljøet omkring Sønderjyllands historie er nødvendig. Den primære forskning foregår ikke så meget på universiteterne, men på institutionerne i Sønderjylland og særligt på landsarkivet. Der er efterfølgende nedsat et brugerråd for landsarkivet i november, hvor LASS har udpeget det ene medlem. Brugerrådet skal være med til at tegne brugerne og foreslå tiltag med mere for landsarkivet. Åbningstiderne er blevet kortere, så landsarkivet nu har lukket om mandagen, hvilket umiddelbart ikke fører til færre besøgende, men derimod flere besøgende de øvrige dage. Baggrunden for at holde mandagslukket er de besparelser, som Kulturministeriet har pålagt Statens Arkiver. Desværre har man valgt denne løsning!

Styrelsen har på et møde i december drøftet mulighederne for et tættere samarbejde mellem arkiverne, museerne og bibliotekerne i Sønderjylland om en fælles kulturhistorisk internetdatabase, hvor de historiske samlinger bliver gjort tilgængelige i lighed med et projekt i Nordjyllands Amt. En fælles sønderjysk database vil være en styrkelse af vores fælles viden, og samtidig vil den især kunne stille arkivernes samlinger til rådighed. Her var også en mulighed for at få tilgængeliggjort samlinger fra arkiver, der i dag ikke har registreringssystemet ARKIBAS.

I 2003 er der fra SLA's side taget initiativ til en drøftelse af lokalarkivernes fremtidige placering. Mange spørgsmål er på banen: større krav til lokalarkiverne med hensyn til vedtægter, opbevaring og åbningstider, medlemskab af SLA, samt kursusvirksomhed, hvor SLA ønsker en mere central placering og ARKIBAS i en ny internetbaseret version. Det er ikke meningen her at starte en drøftelse af SLA's oplæg, men blot henvise til, at LASS' styrelse vil indkalde til korte møder om enkelte af disse emner i løbet af 2003.

Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. Den lokalhistoriske konsulent
Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60.

E-mail: isl@isl.dk Web: www.isl.dk

Leder: Kim Furdal.

Åbningstid: ma.-to. kl. 9-16, fre. kl. 9-12.

I efteråret 2002 kunne instituttet præsentere sit websted, www.isl.dk, for offentligheden. Der er satset på et meget minimalistisk design, der lægger sig tæt op ad bogen med relativ megen tekst og brug af et begrænset antal billeder. Målet har været, at siderne har opslagskarakter, og der i de fleste tilfælde er hurtige svartider på konkrete spørgsmål. Instituttet har i sit daglige arbejde mange målgrupper, de besøgende på instituttet, der søger billeder, film, lyd, digitale medier og »andet traditionsstof«, de lokalhistoriske arkiver, som skal have råd og vejledning samt de mange, der dagligt kontakter instituttet med store og små spørgsmål vedrørende Sønderjyllands historie og det lokalhistoriske arbejde i landsdelen. Dette afspejles naturligvis også på hjemmesiderne.

Gennem de sidste par år har der været arbejdet med principper for bevaring og kassation af billeder. Ved bestyrelsesmødet den 19. april 2002 blev lederen og forretningsudvalget bemyndiget til at udarbejde en instruks for indsamling, bevaring og kassation af billeder. I løbet af året er der arbejdet på instruksen. Dermed er Institut for Sønderjysk Lokalhistorie på vej til at blive Danmarks første kulturinstitution, der har en formuleret plan for indsamling, bevaring og kassation af billeder.

2002 blev præget af relativ få, men meget store afleveringer. En af de væsentlige afleveringer var et sæt af region-, kommune- og lokalplaner fra Matrikelstyrelsens kontor i Aabenraa i forbindelse med Aabenraa-afdelingens nedlæggelse i 2002. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie har gennem de sidste par år arbejdet med at få tilvejebragt et komplet sæt af lokalplaner efter det stod klart, at kommunerne ikke nødvendigvis lå inde med ældre dispositionsplaner og lokalplaner. I 2001 begyndte instituttet arbejdet med registrering og pakning af Mogens og Mette Scott Hansens store samling vedrørende Sikringsstilling Nord. Arbejdet vil fortsætte et godt stykke ind i 2003, idet arbejdet med en gennemgang af de mange bånd udføres af Thorsten Lindhe i fritiden. Hensigten er at få en militærfaglig vurdering af, hvorvidt båndene skal bevares.

Pladsmæssigt fylder digitale billeder meget lidt, men de skal ligesom analoge billeder registreres og håndteres, så de er søgbare og fysisk sikret for fremtiden. Instituttet modtog i 2001 de første digitale billeder fra pressefotograf Ernst Winckelmann i Aabenraa og i 2002 blev Lis Sylvest ved lokalredaktionen af *Jydske Vestkysten* i Tønder koblet på ordningen, hvorefter instituttet låner deres CD'er med billeder til kopiering. Ordningen har betydet, at instituttet fra de to pressefotografer har modtaget cirka 100 CD'er med billeder fra 2002. Disse rummer skønsmæssigt godt 12.000 billeder.

De historiske kulturinstitutioner i Sønderjylland har på mange områder et tæt samarbejde. I foråret 2002 blev der føjet en lille brik til dette samarbejde, da instituttet gik i gang med en pakning og registrering af Museet på Sønderborg Slots samling af cirka 4.300 glasplader. Arbejdet er næsten tilendebragt, hvorefter glaspladerne vil blive deponeret på Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. I løbet af 2003 vil glaspladerne endvidere blive scannet, så Museet på Sønderborg Slot og instituttet hver har en digital kopi af samlingen. På et andet område blev der i løbet af året indgået et samarbejde med amtets museer af mere principiel karakter. Den 23. oktober blev det aftalt med landsdelens statsanerkendte mu-

seer, at instituttet fremover har ansvaret for indsamling af skolebøger. Samtidig med indgåelsen af aftalen har forretningsudvalget godkendt et forslag til bevaring og kassation af skolebøger, som vil blive fremlagt til endelig godkendelse af bestyrelsen på det ordinære møde i april 2003.

Den lokalhistoriske konsulent er ved at omlægge arbejdet, så der fremover anvendes væsentlig flere ressourcer end tidligere på kursusvirksomhed. Denne tendens vil formentlig forsætte i de kommende år. På længere sigt vil denne mere systematiske kursusvirksomhed kunne styrke den arkivfaglige kompetence på de lokalhistoriske arkiver, så arkiverne selv kan takle registrerings- og kassationsproblemer. Som noget nyt har instituttet udstrakt sin rådgivning til de lokalhistoriske arkiver med en række mindre artikler på sine hjemmesider med råd og vejledning. Det drejer sig om: brænding af CD'er, håndtering af digitale billeder, håndtering af glasplader, håndtering af spole- og kassettebånd, en edb-ordliste, links til en række artikler om bevaring og håndtering af digitale billeder. Hensigten er løbende at opdatere siderne med nye arkivfaglige artikler.

I løbet af 2001 er der arbejdet videre med forberedelserne til projekt om Sønderjyllands idræthistorie fra mellemkrigsårene og frem til 2000. Mens flygtninge og indvandrere næsten konstant er på den politiske dagsorden, så er de næsten usynlige inden for det lokalhistoriske arbejde, hvor der kun har været meget få initiativer til at belyse disse nye gruppers dagligliv i lokalsamfundet. Instituttet har derfor i samarbejde med foreningen, De Danske Børneinstitutioner, i Aabenraa taget initiativ til et projekt om indvandrenes kulturer og dagligliv i Aabenraa, så man på samme tid fik større lokalhistorisk indsigt om emnet og de ansatte i foreningens institutioner var bedre klædt på til at komme de nye børne- og forældregrupper i møde. Siden er Aabenraa Museum gået ind i projektet med henblik på en udstilling i 2004/2005. Der er udarbejdet en projektbeskrivelse, der endnu mangler en afpudsning inden arbejdet med finansieringen kan påbegyndes.

Som noget nyt kunne instituttet i december præsentere Danmarks første lokalhistoriske julekalender på sin webside. Hver dag kunne de besøgende åbne en »låge« med et billede, som knyttede an til det fælles tema transport. Julekalenderne blev annonceret i pressen og har været godt besøgt, idet antallet af besøgende steg fra lidt over 7.000 i november måned til knap 37.000 i december måneds første 25 dage.

Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig

Vestergade 30, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 38 33, fax: 74 62 79 39.

Formand: Lorenz P. Wree, Kirkepladsen 5, 6270 Tønder, tlf. 74 72 23 55,

E-mail: wree@mail.dk

Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe in Dänemark

Vestergade 30, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 38 33, fax: 74 62 79 39,

E-mail: lubowitz@hagn.dk

Åbningstid: Tirsdag og torsdag kl. 9.30-16 og efter aftale.

Leder: Frank Lubowitz, E-mail: lubowitz.archiv@hagn.dk

Foreningen er startet i 1959. Medlemmer i 2001: 510.

Arkivet er startet i 1976. Antal besøgende på arkivet i 2001: 85.

Afleveringer til arkivet i 2001: 15.

Der blev afholdt generalforsamling den 2. februar med foredrag af lærer Frauke Jessen, Aabenraa, der fortalte om maleren Harald W. Lauesen. Den 9.-10. marts var der temawekend i Akademie Sankelmark om kulturlandskabet mellem Kiel og Rendsborg. Lørdag den 25. maj var der ekskursion til Westensee med herregårdene Emkendorf og Schierensee. I efteråret blev der afholdt en eftermiddagstur den 17. august til Kegnæs. Årsskriftet nr. 74 udkom med artikler om blandt andet forsvundne små købmandsbutikker i Nordslesvig.

Der er indkommet supplement til Verbindung Schleswiger Studenten og cirka fem hyldemeter materiale fra Deutscher Schul- und Sprachverein für Nordschleswig.

Historisk Samfund for Als og Sundeved

Museet på Sønderborg Slot, 6400 Sønderborg.

Formand: Lorenz P. Christensen, Stationsgade 1, V. Sottrup, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 74 70.

Foreningen er oprettet i 1908.

Slægtshistorisk Forening Sønderjylland

Formand: Ole H. Jensen, Kløvermarken 3, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 02 35.

Foreningen er oprettet i 1981. Medlemmer i 2000: 160.

E-mail: ohj@adr.dk.

Hjemmeværnsregion III's historiske Udvalg

Formand: Mette Marie Andersen, Gl. Toftlundvej 13, Rurup, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 15 37.

Lokalhistoriske foreninger og arkiver

Augustenborg Kommune

Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg Kommune

Formand: Paul Hartmann, Vibevej 10, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 10 50.

Foreningens arkiv: Slotsallé 10 D, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 18 08.

Åbningstid: Onsdag kl. 9-12 og 16-18 samt første mandag i måneden kl. 19-21.

E-mail: aug.larkiv@pc.dk

Leder: Ruth Forum Møller, Storegade 19, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 10 30.

Foreningen er oprettet i 1978. Medlemmer i 2002: 591.

Arkivet er startet i 1978. Antal besøgende på arkivet i 2002: 496.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2002: 72.

Foreningen er medlem af SLF.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Årets generalforsamling blev afholdt på Frydendal Kro, hvor Augustenborg senioramatører opførte »Fra det gamle byting« om Augustenborg bys fødsel

i 1651. Ved samme lejlighed blev arkivets tidligere fotograf Chr. Bruhn ud-nævnt til æresborger. Egnsvandringen gik i 2002 til Helved, hvor 55 deltagere fik en kyndig rundvisning ved Ingrid Hansen. Sommerudflugten gik til Ærø, hvor vi blandt andet besøgte lokalarkivet i Ærøskøbing. Vi har fortsat megen glæde af udstillingsvinduet i Storegade 31, hvor vi med mellemrum udstiller arkivalier og meget andet godt fra arkivet.

Blandt årets afleveringer kan nævnes en fotografisk gengivelse af rytter omgivet af jagthunde, love og forordninger 1760-1870, restaureringstegninger af Notmark præstegård i 1960 og en skorstensfejerjournal for Augustenborg Flække.

Bov Kommune

Historisk Forening for Vis herred

Formand: Henrik Meyer, Fjordvejen 55, Sønderhav, 6340 Kruså,
tlf. 74 67 82 72.

Foreningen er oprettet i 1970.

Bov Museum

Bovvej 2, 6330 Padborg, tlf. 74 67 51 50.

Åbningstid: Hver dag undtagen mandag kl. 14-17; skoler og større selskaber efter aftale.

Leder: N.P. Lund-Jensen, Rønsdamvej 17, Bov, 6330 Padborg, tlf. 74 67 33 32.

Bov Lokalarkiv

Bov Bibliotek, Bovvej 4, 6330 Padborg, tlf. 74 67 34 54.

Åbningstider: Efter aftale med lederen.

Leder: Overbibliotekar Hella Hostrup, Bov Bibliotek, Bovvej 4, 6330 Padborg,
tlf. 74 67 34 54, fax: 74 67 34 88.

E-mail: bov.bibliotek@bovkommune.dk Webside: www.bovnettet.dk

Arkivet er startet i 1991.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2002: 154.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Bredebro Kommune

Historisk Forening for Bredebro Kommune

Formand: Lauge Nielsen Jepsen, Møllevej 5, Visby, 6261 Bredebro,
tlf. 74 78 36 40, E-mail: wostepas@mail.dk

Foreningens arkiv: Brede Bygade 14, 6261 Bredebro, tlf. 74 71 14 28

Åbningstid: Tirsdag kl. 14-16.30 efter aftale med lederen.

Leder: Søren H. Schmidt, Randerup 66, 6261 Bredebro, tlf. 74 71 63 39.

E-mail: Randerup@post7.tele.dk

Foreningen er oprettet i 1997. Medlemmer i 2002: 195.

Arkivet er oprettet i 1982. Antal besøgende og henvendelser på arkivet i 2002: ca. 120 (inklusive telefoniske henvendelser).

Antallet af afleveringer til arkivet i 2002: 47.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Der har været afholdt afstemningsfest og generalforsamling med Torben Rechendorff og pastor Charlotte Rossel som foredragsholdere. Endvidere har der været en bustur til Vesteregnens historiske steder med Lennart Madsen og Carsten Ausing som guider.

Arkivet har modtaget cirka 450 kort fra Kort- og Matrikelstyrelsen i Sønderjylland. Det var en værdifuld tilvækst, men også en krævende opgave af få registreret.

Broager Kommune

Lokalhistorisk Forening for Broagerland

Formand: Christian Frederiksen, Klør-Fire 20, 6310 Broager, tlf. 74 44 29 23.

Arkivets adresse: Storegade 33, 6310 Broager, tlf. 74 44 93 51.

E-mail: chdf@get2net.dk Webside: www.broagernet.dk

Åbningstider: Tirsdag kl. 15-17.

Leder: Chresten Krogh, Møllegade 42, 6310 Broager, tlf. 74 44 17 64.

Foreningen er oprettet i 1979. Medlemmer i 2002: 240.

Arkivet er oprettet i 1980. Besøgende i 2000: 303.

Afleveringer til arkivet i 2000: 59.

Medlem LASS. Medlem SLA.

Året startede med et foredrag med Peter Øvrig Knudsen, der fortalte fra sin bog om stikkerlikvideringer under besættelsen. Generalforsamlingen blev efterfulgt af lysbilleder fra Broagerland i 1950'erne og 1960'erne. Årets byvandring gik til Iller og Brunsnæs, hvor lokalkendte berettede fra en svunden tid. Foreningens udflugt gik til Deutsches Museum Nordschleswig i Sønderborg og til Sygehusmuseet på Sønderborg Sygehus. Året sluttede med seniorforsker Erik Gøbel, Rigsarkivet, der holdt et lysbilledforedrag om langfart i sejl-skibstiden. Foreningen har taget initiativ til at starte en erindringsgruppe.

Der er modtaget arkivalier fra Broager Brandværn, Skodsbøl Brandværn, Broager Vandværk og rebslager Madsen.

Christiansfeld Kommune

Lokalhistorisk forening for Christiansfeld og Omegn

Formand: Niels Peter Wiborg, Bojskov Bygade 25, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 35 07.

Foreningens arkiv: Nørregade 1, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 25 98.

E-mail: arkivet-christiansfeld@mail.dk

Åbningstid: Fredag kl. 14-16 og lørdag kl. 14-16.

Leder: Annelise Gram, Kongensgade 19, 1.tv., 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 25 98.

Foreningen er oprettet i 1995. Antal medlemmer: 110.

Arkivet er oprettet den 17. august 1961. Besøgende i 2001: ca. 150.

Afleveringer til arkivet i 2002: 18.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Efter en del indkøringsvanskeligheder fungerer det nye edb-anlæg med internet tilfredsstillende. En internetgruppe overvåger og følger op. For fjerde år i træk udgav foreningen en kalender, der i 2002 havde temaet »Landbruget

før mekaniseringen«. I BG Banks lokale har vi arrangeret en udstilling om Christiansfeld Margarine historie. Foreningen er repræsenteret i partnerskabsgruppen vedrørende byfornyelsen i Christiansfeld, og vi rådgiver vedrørende forslag til nye gade- og vejnavne. I november var arkivet vært ved et besøg af de lokalhistoriske foreninger i Sønderjylland. Arkivet har ofte besøg af unge, der søger materiale og skriver deres eksamensopgave.

Den største aflevering i det forløbende år var Sangforeningen Lyrens arkiv.

Fjelstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Anne-Kirsten Glumsø, Fjelstrup Nørrevej 70, 6100 Haderslev, tlf. 74 56 62 14.

Foreningens arkiv: Skolebakken 21, Fjelstrup, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale.

Foreningen er oprettet i 1984. Arkivet startet i 1984.

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde

Formand: Gunnar M. Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf. 75 57 47 54.

Foreningens arkiv: Hejls Landevej 57, »Engbo«, 6094 Hejls, tlf. 75 57 43 85.

E-mail: hejlsarkiv@mail.dk

Webseite: www.lokalarkiver.dk/hejlsarkivet

Arkivets åbningstid: Onsdag kl. 15.30-17.30 og første onsdag i måneden kl. 19-21.30 (september til april).

Leder: Gunnar Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf. 75 57 47 54.

E-mail: Trappendal@get2net.dk

Foreningen er oprettet i 1981. Medlemmer i 2001: 138.

Arkivet er startet i 1981. Besøgende i 2001: 35.

Afleveringer til arkivet i 2001: 40.

Vejstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Johannes Larsen, Toldbakken 53, 6094 Hejls, tlf. 75 57 50 97.

Foreningens arkiv: Sjølundgade 28 (kælderen), 6093 Sjølund.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21.30 (sep.-maj) eller efter aftale.

Leder: Jørgen Hesselberg, Vejstruprødvej 17, 6093 Sjølund.

Foreningen er oprettet i 1988. Medlemmer i 2002: 130.

Arkivet er oprettet i 1988. Besøgende i 2002: 20.

Afleveringer til arkivet i 2002: 11.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Ved årets generalforsamling fortalte tidligere forstander Johannes Larsen om sine 39 års ansættelse ved Skamlingsbanke Ungdomsskole. Sommerudflugten til den slesvigske vognsamling og en byvandring i Haderslev gamle bydel blev en succes.

Der er indleveret billeder med mere fra Sjølund Legestue og luftfoto fra Marstrup luftfoto.

Gram Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn

Formand: Gunnar Lundgaard, Kirkealle 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Foreningens arkiv: Østergade 10, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Åbningstid: 1. mandag i hver måned kl. 19.30-22. og tirsdage kl. 9-11 (september til april).

Leder: Gunnar Lundgaard, Kirkealle 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Foreningen er oprettet i 1992. Medlemmer i 2000: 300.

Arkivet er startet i 1992.

Antal besøgende på arkivet i 2000: 20.

Lokalhistorisk Forening for Højrup Sogn

Formand: Andreas Petersen, Kastrupvej 27, Arnum, 6510 Gram, tlf. 74 82 63 74.

Foreningens arkiv: Kongevej 248, Tiset, 6510 Gram.

Åbningstid: Torsdag i lige uger kl. 19.30-21.30 eller efter aftale.

Leder: Agnes Trans, Kastrupvej 12, Arnum, 6510 Gram, tlf. 74 82 64 31.

Foreningen er oprettet i 1992. Medlemmer i 2002: 185.

Arkivet er startet i 1992.

Besøgende på arkivet i 2002: 55. Afleveringer til arkivet i 2002: 35.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Arkivet havde åbent på arkivernes dag, hvor der var mange besøgende. Temaet på dagen var foreningsprotokoller. Arkivet har etableret et samarbejde med Arnum Skole.

Der er indlevet billeder og protokoller fra Arnum Andelsmejeri, der blev lukket i 1984 og en pjece fra 1850 med Tørning Lens sang.

Tiset lokalhistoriske Forening

Formand: Arne Skafsgård, Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram, tlf. 74 82 12 96.

Foreningens arkiv: Kongevej 248, Tiset, 6510 Gram, tlf. 74 82 12 68.

Åbningstid: Mandag i ulige uger kl. 14-17 og fra kl. 19.

Leder: Niels Schmidt, Gammel Kirkevej 3, Tiset, 6510 Gram.

Foreningen er oprettet i 1988. Antal medlemmer i 2001: 125.

Arkivet startet i 1988. Besøgende på arkivet i 2001: 40.

Gråsten Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Graasten og Omegn

Ahlmannsparken (biblioteket), 6300 Gråsten, tlf. 74 65 13 75.

Åbningstid: Mandag kl. 14-16, torsdag kl. 16-18 eller efter aftale.

Leder: Else Egholm, Toldbodgade 6 st. tv., 6300 Gråsten., tlf. 74 65 12 43.

E-mail: lokhist@graasten.dk Webside: www.graasten.dk (se under lokalhistorie).

Arkivet er oprettet i 1975. Besøgende i 2002: ca. 150.

Afleveringer til arkivet i 2002: 43.

Medlem af LASS Medlem af SLA.

Arkivmedarbejderne er i fuld gang med at registrere arkivfonds, avisudklip, fotografier med mere på, edb-registreringssystemet, ARKIBAS. Én af medlemmerne redigerer vor hjemmeside. Fotogruppen under historisk forening er i gang med at registrere de forskellige huse og gader med personoplysninger på beboere gennem årene. Foreløbig er fotogruppen i gang med det indre Gråsten. Arkivet havde i efteråret 2002 en udstilling om skolerne i kommu-

nen. I november afholdt arkivet fællesmødet for arkiverne i det gamle Aabenraa Amt.

Der er indkommet en anseelig samling billeder af huse fra Gråsten Ejendoms kontor samt medlemsfortegnelser, protokoller, kassebøger og programmer fra Rinkenæs Husholdningsforening. Endvidere er der modtaget en samling personlige papirer fra den vidt forgrenede familie, Hans Peter Hansen, skipper, Stengerodde.

Historisk Forening for Gråsten by og Egn

Formand: Hans N. Paulsen, Domhusparken 7 st. th., 6300 Gråsten, tlf. 74 65 10 70.

Foreningen er oprettet i 1975.

Medlemmer i 2002: ca. 400.

E-mail: lokhist@graasten.dk. Webside: www.graasten.dk (se under lokalhistorie).

Haderslev Kommune

Haderslev Byhistoriske Arkiv

Bispen 3, 6100 Haderslev, tlf. 74 22 21 18, fax: 74 22 21 27.

E-mail: HBA@Haderslev.dk Webside: www.haderslev-bynet.dk

Åbningstid: Tirsdag-torsdag kl. 10-16, tillige 1.9.-31.3. torsdag kl. 16-18.

Leder: Bent Vedsted Rønne, Simmerstedvej 66, 6100 Haderslev, tlf. 74 53 33 21.

Arkivet er oprettet i 1946. Afleveringer i 2002: 278.

Besøgende på læsesalen i 2002: 2.487.

Den 1. marts 2002 kunne det folkelige kulturhus, Bispen, der er samlingssted for de tre kommunale institutioner, Aktivitetshuset, Haderslev Bibliotek og Haderslev Byhistoriske Arkiv, officielt åbne. Det var en stor dag ikke alene for arkivets medarbejdere, men også for arkivets brugere, som de sidste 2-3 år har måtte bære over med flytte- og byggerod. Haderslev Bibliotek og Byhistorisk Arkiv holdt åbent hus den 2. marts, hvor huset og dets muligheder blev fremvist for kommunens borgere. Udstillingen »Slip spøgelserne ud af familieskabet« fra Kvindemuseet i Århus blev vist i hele marts. Udstillingens emne – uægte børn – blev behandlet ved et foredrag af historikeren Agnete Birger Madsen. Om eftermiddagen havde publikum lejlighed til at stifte bekendtskab med folketingsmedlem Ole Sohn, der fortalte om sit arbejde med forsvundne danskere i Sovjetunionen.

Haderslev Byhistoriske Arkiv benyttede også den officielle åbningsdag for Bispen til at afsløre en mindeplade for historikeren Dr. Thomas Achelis. Arkivet ønskede med opkaldelsen af sin læsesal til Achelis-salen at sætte et minde for Dr. Thomas Achelis, der i sin forskning forsøgte at bygge bro mellem dansk og tysk med sine historiske skrifter. I forbindelse med indretningen modtog Byhistorisk Arkiv 15.000 kr. af Hans Jacob Jebsens Fond til mikrofilmning af især tyske aviser fra før 1920.

Byhistorisk Arkiv har i 2002 udsendt tre publikationer. I forbindelse med Haderslev Samvirkende Idrætsforeningers 75 års jubilæum blev et jubilæumsskrift udgivet. I efteråret stod stadsarkivar Bent Vedsted Rønne for redaktio-

nen af jubilæumsskrifter for henholdsvis Sønder Otting Børnehave og Frk. Michaels Børnehave. Haderslev Kalenderen 2003 udkom i december med temaet idræt. I 2002 har stadsarkivar Bent V. Rønne sammen med Middelfart Museum taget initiativ til et fælles projekt omkring Lillebæltsområdet i 1700-tallet. Projektet har af Statens Humanistiske Forskningsråd modtaget støtte til afholdelse af tre seminarer.

Arbejdet med ordningen og registreringen af de kommunale arkiver er blevet koncentreret omkring Teknik & Miljøforvaltningens arkivalier. Denne samling udgør en af de mest benyttede arkivenheder i såvel Teknik & Miljø som på Byhistorisk Arkivs læsesal. I slutningen af året er der gennemført en indsamling af skolearkiver fra de enkelte folkeskoler. Arbejdet med pakning og registrering forventes færdigt i 2003. Der er blevet udarbejdet journalplaner for både skoler og daginstitutioner i Haderslev Kommune.

Blandt de største afleveringer kan nævnes sagerne fra Advodan Syd, Buch & Boje og indsamlingen af feltpost. Billedsamlingen har modtaget godt 6.000 billeder, negativer og glasplader.

Haderslev Arkiv- og Museumsforening

Formand: Karen Bagge Hansen, Kabdrupvej 66, Bjerning, 6100 Haderslev, tlf. 74 56 61 44.

Foreningen er oprettet i 1954.

Haderslev Slægtsforsknings Forening

Formand: Orla Iver Madsen, Skovbrynet 15, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 15 14.

E-mail: oim@get2net.dk

Website: <http://home3.inet.tele.dk/svmi/haderslev.htm>

Foreningen er oprettet i 1984. Medlemmer i 2002: 142.

I løbet af året har foreningen haft elleve møder, heraf seks med foredragsholdere. Fra september til maj har vi haft åbent hus for alle med spørgsmål om slægtsforskning. Ved alle møderne har vi kunne glæde os over et pænt fremmøde. Foreningens to udflugter til henholdsvis Haderslev Byhistoriske Arkiv og museet i Kobbemølle var også pænt besøgt. Igen i år har Niels Peter Bladt forstået undervisning i gotisk skriftlæsning med mange deltagere.

Halk-Hejsager lokalhistoriske forening

Formand: Jørgen Schmidt, Halkvej 100, Halk, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 13 64.

Foreningens arkiv: Halk Skole, Hejsager, 6100 Haderslev.

Leder: Jørgen Schmidt (se ovenfor).

Foreningen er oprettet i 1984.

Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Jens M. Knudsen, Nørbygaardvej 40, Marstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 51 65.

Foreningens arkiv: Hoptrup Kommuneskole, Hoptrup Hovedgade 62, Hoptrup, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Torsdag kl. 14-16.

Leder: Holger Bonde, Lysemosen 34, Marstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 52 74.
Foreningen er oprettet den 18. januar 1984. Medlemmer 2002: 829.
Arkivet er oprettet i 1984. Besøgende på arkivet i 2002: 180.
Afleveringer til arkivet i 2002: 50.
Medlem LASS.

Jens M. Knudsen afløste Holger Bonde som formand, idet Holger Bonde fortsætter som leder af arkivet. Jørgen Hasberg er blevet redaktør af årsskriftet efter Sven Ohlsens død. Vor mangeårige bestyrelsesmedlem Ingrid Schrøder, Sønderballe, døde den 12. januar, og blev afløst af Poul Anton Andersen, Sønderballe. Den 22. oktober blev der stiftet en støtteforening for Lokalhistorisk Forening for Hoptrup Sogn. Den fælles udflugt for de lokalhistoriske foreninger gik i år til Grænsemuseet ved Christiansfeld, og den lokale aftentur til Nørbygård i Marstrup. Begge aftener var meget vellykkede.

Lokalhistorisk forening for Gl. Haderslev

Formand: Mogens Nielsen, Erlevvej 73, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 90 73.
Foreningen er oprettet i 1995. Medlemmer i 1999: ca. 100.
Foreningens arkiv: Bispegade 15-17, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 90 73.
Leder: Mogens Nielsen (se ovenfor).
Åbningstider: Efter aftale.

Moltrup Sogns lokalhistoriske forening

Formand: Karin Bonde, Bramdrup Lillefort 5, Bramdrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 23 98, E-mail: lillefort5@hotmail.com
Foreningens arkiv: Bramdrup Vestergade 7, Bramdrup, 6100 Haderslev.
Leder: Hans Skøtt, Rovstrupvej 61, Rovstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 25.
Åbningstid: Efter aftale.
Foreningen er oprettet i 1986. Medlemmer i 2002: 217.
Arkivet startet i 1986. Besøgende i 2002: 11.
Medlem af LASS.
2002 blev året, hvor foreningen efter 25 års arbejde endelige fik bogen *Moltrup sogn Gårde og huse* udgivet. Det er Lennart Madsen, der i samarbejde med Karin Bonde har stået for udgivelsen. Bogen, der er på 383 sider, indeholder udover de 154 ejendoms historier, skrevet af Karin Bonde, også tre artikler om Moltrup sogn; Lennart Madsen: *Moltrup sogn fra istid til udskiftning*, Anton Toft: *Kort over ejendomsforholdene i Moltrup sogn*, Marianne Gottfredsen: *Fest og højtidelighed i Moltrup sogn – fra vugge til grav*.

Starup Sogns Lokalhistoriske Arkivforening

Formand: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20.
E-mail: keo@haderslev.dk
Foreningens arkiv: Starup Skole, Starup Skolevej, 6100 Haderslev.
Åbningstid: Efter aftale.
Leder: Niels P. Bladt, Bjørnøvej 3, Starup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 41 95.
E-mail: npbladt@post.tele.dk
Foreningen er oprettet i 1986. Medlemmer: 65.

Arkivet i 1986. Antal besøgende på arkivet i 2002: ca. 25.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2002: 14.

Medlem af LASS.

Arkivet har blandt andet modtaget Starup sogneforenings protokoller, dagbøger, billeder med mere fra perioden 1970-2001 og Antenneforeningen Starup Nords protokoller med mere.

Vilstrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Orla Iver Madsen, Skovbrynet 14, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 15 14.

Foreningens arkiv: Bispegade 15-17, 6100 Haderslev, tlf. 74 22 21 18.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Orla Iver Madsen, Skovbrynet 14, 6100 Haderslev.

Foreningen oprettet 1982, Medlemmer 1998: 41.

Arkivet er oprettet i 1982. Besøgende på arkivet 1998: 10.

Afleveringer til arkivet i 1998: 5.

Lokalhistorisk Forening for Vonsbæk Sogn

Formand: Holger Eskildsen, Kildager 30, Bæk, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 91 10, fax: 74 57 91 10, E-mail: he@haderslev.dk

Foreningens arkiv: Vonsbækvej 88, Bæk, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Tirsdag kl. 15.30-17.

Leder: Irene Sørensen, Havgyden 38, Bæk, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 92 65/24 21 70 20, E-mail: Arne@email.dk

Foreningen er oprettet i 1998. Medlemmer 2001: 118.

Arkivet er oprettet i 1998. Besøgende på arkivet 2001: 6.

Afleveringer til arkivet i 2001: 8.

Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening

Formand: Margit Christoffersen, Ved Færgegården 2a, Aarøsund, 6100 Haderslev, tlf 74 58 45 81, E-mail: margitchristoffersen@hotmail.com

Foreningens arkiv: Som ovenstående.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Foreningen er oprettet i 2002. Medlemmer 2002: 31.

Arkivet er oprettet i 2002.

Medlem af LASS.

På initiativ af den lokale fiskeriforening og Årøsund Bynavn vedtog en gruppe at starte Årøsund Lokalhistoriske Arkivforening i april 2002. Medborgerhuset kan huse foreningen. Efter en lidt famlende start har arkivet nu startet registreringsarbejdet. Årøsund har været trafikknudepunkt helt tilbage til middelalderen, og byen har stor tilknytning til havet og skibsfart, som foreningen forventer at beskæftige sig med. I december havde vi en lille udstilling i medborgerhuset, hvor en del interesserede mødte frem. Foreningen håber i fremtiden at kunne holde åbent et par timer hver 14. dag og kunne gøre flere interesserede i arbejdet. Endvidere har foreningen udgivet et årsskrift til medlemmerne.

Arkivet har modtaget fartplanen for Kleinbahn, tidsskrifter og udklip, gamle køkkenapparater og tre bøger fra Laurits Bruun.

Højer Kommune*Højeregnens Lokalhistoriske Forening*

Formand: Svend Kristiansen, Østerbyvej 32, 6280 Højer, tlf. 74 78 32 15,

fax: 74 78 32 17, E-mail: Sv.kristiansen@mail.tele.dk

Foreningen startet i 1997. Antal medlemmer 2002: 103.

Højeregnens Lokalhistoriske Arkiv

Møllegade 12, 6280 Højer, tlf. 74 78 24 04

Åbningstid: Mandag kl. 14.30-17 og efter aftale.

Leder: Lis Hindrichsen, Nørregade 38, 6280 Højer, tlf. 74 78 24 04.

Arkivet oprettet i 1981.

Besøgende på arkivet i 2002: 54. Afleveringer til arkivet i 2002: 52.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Foreningen har afholdt seks arrangementer i 2002 med 436 deltagere, hvilket er meget tilfredsstillende. Der er lavet en fin sangbog udelukkende med Højer-sange. Sammen med Tøndermarksgruppen har foreningen lavet en aften om tørvegravning under sidste verdenskrig. Der er et fint samarbejde mellem Lokalhistorisk Arkiv og Lokalhistorisk Forening.

Der er modtaget et arkiv fra Hans P. Nielsen i Rudbøl, materiale om jordfordeling, afvanding, dræn, med mere i Tøndermarsken og kort fra Matrikelstyrelsen.

Lundtoft Kommune*Historisk Sogneforening for Bovrup og Varnæs*

Formand: Anne Marie Jensen, Stenagervej 1 B, Bovrup, 6200 Aabenraa,

tlf. 74 68 03 17.

Foreningens arkiv: Bovrup Aktivcenter, Bytoften 13, Bovrup, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: mandag kl. 19-21 (1. oktober-1. april) eller efter aftale.

Leder: Knud Krog, Blansvej 28, Bovrup, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 00 37.

E-mail: knud.krog@get2net.dk

Foreningen er oprettet i 1979. Medlemmer i 2002: 267.

Arkivet er oprettet i 1977. Antal besøgende på arkivet i 2002: ca. 50.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2002: 12.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Foreningen holdt møde i Varnæs, hvor John Christensen, Aabenraa, underholdt med oplæsning på sønderjysk. Desuden har foreningen sammen med Varnæs Højskoleforening indbudt til to møder, hvor henholdsvis pastor Jørgen Hanssen, Roager, fortalte om sin oldefar H.P. Hanssen og museumsinspektør Peter Dragsbo, Sønderborg, holdt foredrag om sønderjyske gårde og haver.

Arkivet har modtaget en beretning fra pastor Wilhelm Chr. Reiss om »Oldemor« (en kongedatter?), Margit Jespersens anetavle med birkefogedslægten Reuft, slægtstavler for familier i Varnæs og papirer om Kaj Viggo Østergårds liv og levned.

Historisk Forening for Felsted Sogn

Formand: Andreas Asmussen, Kirkevej 2, Felsted, 6200 Aabenraa,

tlf. 74 68 53 30, E-mail: asmussen@postkasse.com

Foreningens arkiv: »Patsches Hus«, Præstegårdsvej 4, Felsted, 6200 Aabenraa. Åbningstid: Onsdag kl. 15-17 (ikke i skoleferierne) og efter aftale med lederen. Leder: Eigil Dyrmosé, Østergade 8, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 57 81. E-mail: ejgild@mail.tele.dk

Foreningen er oprettet i 1983. Medlemmer i 2002: 360.

Arkivet er oprettet i 1983. Antal besøgende på arkivet i 2002: ca. 350.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2002: 20.

Medlem af LASS.

Ved generalforsamlingen fortalte Åge Hansen, Kruså, om den gamle konge-ågrænse, ledsaget af lysbilleder. Der er afholdt kirkegårdsvandring på Felsted kirkegård med graver Johs. Hamann som rundviser og fortæller. Sommerudflugten gik til det skønne Angel med Sophus Boas som rundviser og fortæller. Arkivet har deltaget ved forårsmessen med en stand. Ved årsmødet blev årsbogen 2002 præsenteret. Her fortalte Wolfgang Dibbern, Højer, om sin barndom og ungdom i grænselandet.

Lokalhistorisk Forening for Kliplev Sogn

Formand: Jørgen Hansen, Lillegade 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 76 28.

Foreningens arkiv: Straagaards Smedie, Skolegade 4, Kliplev, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: Tirsdag og fredag kl. 15-17 (1. juni-1. oktober) eller efter aftale.

Leder: Jørgen Hansen, Lillegade 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 76 28.

Foreningen er oprettet i 1980. Medlemmer 2002: 420.

Arkivet er startet i 1980. Besøgende på arkivet og museet i 2001: ca. 1.000.

Antal afleveringer i 2001: 17.

Foreningen er medlem af SLF.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Foreningen har arrangeret en aftentur gik til Ullerup kirke, Ballegaard og Sandbjerg med rundvisning af lokale. En ligeledes vellykket heldagstur med bus og med Flemming Nielsen (Radio Syd) som guide havde egnen omkring Eckernförde, Schwansen og Angeln som mål. Derudover har flere lokale temaer været på foreningens program.

Der er modtaget materiale fra familien Schultz i Kliplev.

Løgumkloster Kommune

Historisk Forening for Løgumkloster Kommune

Formand: Vagn Lauritzen, Ved Dammen 56, 6240 Løgumkloster,

tlf. 74 74 43 03, fax: 74 74 38 02, E-mail: karin-vagn-lauritzen@mail.tele.dk

Lokalhistorisk arkiv: Mellemgade 4 st., 6240 Løgumkloster.

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21. Lørdage kl. 10-12 samt efter aftale.

Leder: Frede Gotthardsen, Ringgade 15, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 42 04.

Foreningen er oprettet i 1972. Medlemmer i 2002: 290.

Arkivet er oprettet i: 1972.

Besøgende på arkivet i 2002: 73. Afleveringer til arkivet i 2002: 72.

Medlem af LASS.

Foreningen har i 2002 afholdt foredragsaftener om flystyrtet ved Bjerndrup under 2. verdenskrig, om ejendomshistorie og kildematerialet hertil, samt om

post og postbefordring i Vestslesvig i ældre tid. Foreningen har endvidere haft besøg af Jørgen Bendorff fra Tønder, der ved et velbesøgt arrangement i Øster Højst viste en lille del af sin store samling af effekter fra 1. verdenskrig.

Til Handels- og Håndværkerforeningens 75 års jubilæum udarbejdede arkivets medarbejdere en del historiske plancher om de enkelte forretninger. Mange steder hang disse plancher i butikkerne lang tid efter jubilæet.

Der er indleveret protokoller med mere vedrørende Ellum skole, Husholdningsudvalg og Husmandsforening, materiale vedrørende Markedsudvalget gennem cirka 40 år (Kloster Mærken), et regnskab fra Løgumkloster Fjernvarme og en kassebog fra borgmesterkontoret i perioden 1935-37.

Nordborg Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Nordborg Kommune

Løjtetoft 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 29. Arkivet@get2net.dk

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 10-14, samt fra 1. september til 30. april, mandag kl. 17-20.

Leder: Erik Manthei Nielsen, Løjtetoft 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 29.

Arkivet er oprettet i 1973/74.

Egen Sogns lokalhistoriske Forening

Formand: Peter Petersen, Møllevej 6, Guderup, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 82 36.

Foreningens arkiv: Præstevænget 3E, Guderup, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 93 01.

Åbningstider: Torsdag kl. 16-18.

Leder: Peter Petersen, Møllevej 6, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 82 36.

Foreningen er oprettet i 1994. Medlemmer i 2002: 600.

Arkivet er oprettet i 1994.

Besøgende på arkivet i 2002: 320. Afleveringer til arkivet i 2002: 215.

Medlem af LASS.

Foreningen afholdt det årlige vinterarrangement den 22. januar 2002 med emnet »Et tilbageblik i Egen Sogn med billede og skrift«, hvor cirka 100 deltog. Der har også været et sognearrangement, som i år gik til Østerholm, hvor Kaj Valentin fortalte historien op gennem tiderne tilbage fra vikingetiden og om de fund, der er gjort. Ved voldstedet i Nørreskoven fortalte han om »Helvedgaard«.

I oktober havde vi et åbent-hus-arrangement.

Arkivet har modtaget en mængde bøger, avisudklip og billeder, der spænder over Sydslesvig og Sønderjylland. Der er endvidere modtaget en livshistorie fra en person, som er født i sognet.

Holm Sogneforenings lokalhistoriske Arkiv

Formand: Lissi Obling, Nørrehaven 6, Holm, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 17.

Foreningens arkiv: Møllegade 60, Holm, 6430 Nordborg.

Åbningstider: 1. onsdag i hver måned kl. 16-18.

Ledere: Christian Hansen, Damgade 13, Holm, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 17 25 og Jens Sandvej, Hellesøvej 24, Holm, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 10 06.

Foreningen er oprettet i 1978.

I april havde foreningen en velbesøgt café med fremlægning af gamle fotos og forevisning af en videofilm fra Holm. Sommerudflugten gik til Gram Lergrav og Midtsønderjyllands Museum. I september lagde foreningen lokaler til en DNA-analyse, der skal kaste lys over, hvor befolkningen i Holm i en fjern fortid kom fra. Der blev afleveret spytprøver af mænd fra Holm, der samtidig skulle udfylde et spørgeskema til analysen foretaget af Cambridge University. Resultatet foreligger i 2003. I oktober blev der påbegyndt et arbejde med opsætning af en mindesten over allierede flyvere, der blev skudt ned over Holm i 1943. Arbejdet forventes afsluttet i 2003.

Oksbøl Sogneforening Lokalhistorisk Arkiv

Formand: Hans Christian Kaack, Lusigvej 18, Broballe, 6430 Nordborg, tlf. 70 20 27 17, mobil: 26 88 39 21.

E-mail: hck@noteshouse.dk Webside: www.notehouse.dk

Foreningens arkiv: Oksbøl Friskole, Spangmosevej 33, Broballe, 6430 Nordborg. (Post skal sendes til arkivets leder Henning Wriberg).

Åbningstider: Onsdag kl. 19-21.30 og efter aftale.

Leder: Henning Wriberg, Rytterhaven 3, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 13 49.

Foreningen er oprettet i 1977. Antal medlemmer i 2002: 469.

Arkivet er oprettet i 1977. Besøgende på arkivet i 2001: 75.

Afleveringer til arkivet i 2001: 32.

Medlem af LASS.

Sammen med kommunens øvrige arkiver er der udarbejdet en orienteringsfolder om alle fire arkiver. I løbet af 2001 og 2002 har arkivet fotograferet samtlige huse og gårde i Oksbøl Kirkesogn (ca. 550), og opklæbet billederne på registreringsark med angivelse af nuværende og tidligere ejere. De er også edb-registreret og vil blive holdt ajour ved ejerskifter, eksempelvis ved årlige opdateringer.

Der er modtaget arkivalier fra den tidligere Oksbøl Kro.

Lokalhistorisk forening for Svenstrup Sogn

Formand: Ingrid Dall, Runevænget 49H, 6430 Nordborg, tlf. 73 45 22 08.

E-mail: ingda@idraet.dk

Foreningen er oprettet i 2000. Antal medlemmer i 2002: 342.

Medlem SLF.

I 2002 er der afholdt to foredragsaftener, en byvandring i Stevning, en udstilling og en informationsaften med lokalhistorisk konsulent Kim Furdal. Foreningen har fået sit første lokale, som ved hjælp fra medlemmerne er blevet sat i stand for 12.000 kr. Et egentligt arkiv har foreningen ikke, men der er afleveret flere arkivalier, og folk kommer til åbningstiderne. Endvidere har foreningen lovning på flere arkivalier. Foreningen har tre arbejdsgrupper, som beskæftiger sig med billedregistrering, registrering af landbrug i tidligere tider og et projekt, som vi kalder »Vi og vore huse«. Denne gruppe udarbejder et skema over hver ejendom i sognet. Senere fotograferes ejendommen og beboerne. Alle oplysninger bliver registreret digitalt.

Nørre Rangstrup Kommune*Lokalhistorisk Forening for Agerskov Sogn*

Formand: Egon Petersen, Boldershøj 24, 6534 Agerskov, tlf. 74 83 32 97.

Foreningens arkiv: Agerskov skole, Nørregade 17, 6534 Agerskov.

Åbningstid: Tirsdag kl. 15-17. Lukket i skolens ferie- og fridage.

Leder: Niels Baunsgaard, Bovlund Bjergvej 17, 6535 Branderup, tlf. 74 83 51 20.

Foreningen er oprettet i 1991. Medlemmer i 2000: 632.

Arkivet er oprettet i 1991. Antal besøgende på arkivet i 2000 ca. 20.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2000: 18.

Lokalhistorisk forening for Arrild Sogn

Formand: Inger Sophie Andersen, Hofmannsvej 3, Roost, 6535 Branderup, tlf. 74 83 43 84.

Foreningens arkiv: Multihuset, Skærbækvej 16, Arrild, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Inger Sophie Andersen (som ovenstående).

Foreningen er oprettet i 1987. Medlemmer i 2001: 80.

Arkivet er startet i 1987.

Bevtoft-Tirslund Lokalhistoriske Forening

Formand: Søren Kjær, Bevtoftvej 27, Tirslund, 6541 Bevtoft, tlf. 74 83 19 76.

Foreningens arkiv: Bevtoft Skole, Krygersvej 43, 6541 Bevtoft, tlf. 74 51 42 60.

Åbningstid: Mandag kl. 14.30-16.30 (undtagen i skoleferier).

Leder: Grethe Iversen, Hyrupvej 43, 6541 Bevtoft, tlf. 74 51 42 60.

Foreningen er oprettet i 1987. Medlemmer i 2002: 435.

Arkivet er oprettet i 1987. Besøgende i 2002: 130.

Afleveringer til arkivet i 2002: 22.

Foreningen har været med til at arrangere udstillinger to steder i området og der er god interesse for foreningens arbejde. Foreningen har afholdt ture i området under mottoet »Bliv lokalkendt i vores område«.

Der er indleveret protokoller og oplysninger fra Bevtoft Skole, aviser fra Første og Anden verdenskrig og oplysninger om Bevtoft Mejeri.

Branderup-Rurup lokalhistoriske forening

Formand: Niels Jørgen Petersen, Branderup Mark 3, 6535 Branderup J., tlf. 74 83 52 76.

Foreningens arkiv: Branderup Bygade 19, Branderup J.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Tage Willadsen, Branderup Mark 7, 6535 Branderup J., tlf. 74 83 51 37.

E-mail: familien@willadsen.nu

Foreningen er oprettet den 25. marts 1987. Medlemmer i 2002: 207.

Arkivet er oprettet i 1987. Antal besøgende på arkivet i 2002: 12.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Lokalhistorisk Forening for Toftlund og Omegn

Formand: Tove Rasmussen, Østergade 41, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 17 33.

Nørre Rangstrup Lokalarkiv: Søndergade 56, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Mandag kl. 16-18 og efter aftale. Der er lukket i juli måned.

Leder: Tove Rasmussen (som ovenfor).

Foreningen er oprettet i 1987. Medlemmer i 2001: 45.

Arkivet er oprettet i 1984. Antal besøgende på arkivet i 2001: 53.

Afleveringer til arkivet i 2000: 26.

Rødning Kommune

Rødning lokalhistoriske arkiv

Søndergyden 15, 6630 Rødning, tlf. 74 84 54 34.

Åbningstid: Tirsdage kl. 9-12 og torsdage kl. 14.30-17.

Leder: Hans Carlo Jensen, Torvet 5^{II}, 6630 Rødning, tlf. 74 84 23 59.

Post bedes sendt til: Rødning Bibliotek, Kongevej 6, 6630 Rødning.

Arkivet er oprettet i 1994. Besøgende i 2002: 43. Afleveringer i 2002: 58.

Antallet af afleveringer i 2002: 44.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Sidste halvdel af året 2002 gik med at forberede flytningen af arkivet til Rødning centret. Arkivet har været i den heldige situation selv at kunne bekoste anskaffelsen af rullereoler til brandsikker boks ved hjælp af gave på 30.000 kr., som arkivet modtog fra boet efter Johannes Hansen. I skrivende stund er arkivet etableret i helt nye lokaler med mange frivillige medarbejdere.

Der er modtaget efterladte papirer fra Kamedulas, fortrinsvis angående bygningen af den første Rødninghal og svømmehal samt en billedkavalkade fra »Rødning Avis« om forretningslivet i Rødning i 1990'erne.

Rødning lokalhistoriske Forening

Formand: Ester Torp, Gravlundvej 12, Åbølling, 6683 Føvling, tlf. 75 39 83 82.

Foreningen er startet i 1994. Medlemmer 2002: 194.

Brændstrup Hjemstavnsforening

Formand og leder: Hans Madsen Schmidt, Haurumvej 2, 6630 Rødning, tlf. 74 84 12 83.

Foreningens arkiv: Brændstrup kristne Friskole, Ramsherred 13, Brændstrup, 6630 Rødning.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Foreningen er oprettet i 1962.

Hjerting Sogns lokalhistoriske udvalg

Formand: Deth Block Jacobsen, Trøksvej 1, Hjerting, 6630 Rødning, tlf. 74 84 13 63.

Foreningens arkiv: Hjerting forsamlingshus, Forsamlingshusvej 9, Hjerting, 6630 Rødning.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Deth Block Jacobsen, Trøksvej 1, Hjerting, 6630 Rødning, tlf. 74 84 13 63.

Foreningen er oprettet i 1983.

Medlem af LASS.

Der har været en del forespørgsler om slægter, gårde, huse og institutioner.

Hygum lokalhistoriske forening

Formand: Peter Fredslund, Herredsfogedvej 13, Sdr. Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 53 05.

Foreningens arkiv: Ribevej 61, Sdr. Hygum, 6630 Rødding, tlf. 74 84 52 28.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i måneden kl. 15-17 (1. okt. til 1. maj).

Leder: Edith Jensen, Lindealle 2, Sdr. Hygum, 6630 Rødding.

Foreningen er oprettet i: 1965. Antal medlemmer i 2002: 76.

Medlem af SLF.

Foreningen har arrangeret en rundtur i byen, hvor 76 gamle huse blev fotograferet og senere anvendt til et lysbilledforedrag. Der har været udflugt langs den gamle grænse fra Gelsbro til Kalvslund med 50 deltagere. En kirkegårds-vandring havde 70 deltagere.

Landbrugsmuseet Hygum Hjemstavnsgård

Formand: Johannes Knudsen, Søndergyden 30, 6630 Rødding, tlf. 74 84 55 66.

Åbningstid: Medio maj-juni. lørdag og søndag kl. 13-17, fra 24. juni-1. september. Hverdag kl. 11-17, søndag kl. 13-17.

Lokalhistorisk Forening for Jels Sogn

Formand: Margit Falkenberg Ottosen, Jelsvej 39, Grønnebæk, 6630 Rødding, tlf. 74 55 22 45.

Foreningens arkiv: Den Gamle Rutebilstation, Jels Torvet 2, Jels, 6630 Rødding.

E-mail: lokal@historisk-jels.subnet.dk Website: www.historisk-jels.subnet.dk

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Niels Clausen, Jels Toftevej 6, 6630 Rødding. tlf. 74 55 30 50.

E-mail: fam-clausen@privat.dk

Foreningen er oprettet i 1984. Medlemmer i 2001: 250.

Arkivet er oprettet i 1984. Besøgende i 2001: 200.

Lintrup lokalhistoriske arkiv

Mogens Lorentzen, Grænsevej 1, Foldingbro, 6660 Lintrup, tlf. 74 85 53 45.

Foreningens arkiv: Lintrup skole, Kirkepladsen 1, 6660 Lintrup.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i måneden kl. 16-18, eller efter aftale.

Leder: Mogens Lorentzen, (se ovenfor).

Arkivet er oprettet i 1981.

Skodborg Sogns Hjemstavsforening

Formand: Kirsten Fynbo, Rugtoften 43, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 81 48.

Foreningens arkiv: Vestergade 3, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 85 01 04.

Åbningstid: Onsdag kl. 9.15-11.45 og torsdag 17.30-19.30.

Leder: Kristian Holmgaard, Mølletofte 16, Skodborg, 6630 Rødding,

tlf. 74 84 84 85, E-mail: Skodborg-hjemstavnsarkiv@mail.tele.dk

Foreningen startet i 1941. Medlemmer i 2000: ca. 150.

Arkivet er oprettet i 1941.

Skrave Hjemstavnforening

Formand: Karl Kristoffer Juhl, »Hedegaard«, Skravevej 28, Langetved, 6630 Rødding, tlf. 74 84 71 75, E-mail: kkjuhl@privat.dk

Foreningens arkiv: Skravevej 28, Langetved, 6630 Rødding, tlf. 74 84 71 75.

Åbningstid: 1. mandag kl. 19.30-20.30 (1. okt.-1. april) og onsdag kl. 13.30-16 (1. okt.-1. april) eller efter aftale.

Foreningen er oprettet i 1947.

Ved generalforsamlingen fortalte Solveig Holm om »Den store gård« i Langetved og Jørgen Kloppenborg-Skrumsager om »Bejstrup«. Sommerudflugten gik til Løgumkloster kirke.

Arkivet har fra Physantfamilien modtaget forskellige papirer fra deres ankomst til Langetved i 1728.

Lokalhistorisk Forening for Øster Lindet Sogn

Formand: Arne Buhrkal, Villavej 7, Øster Lindet, 6630 Rødding, tlf. 74 84 61 54.

Foreningens arkiv: Stadionvej 5, 6630 Rødding, tlf. 74 84 64 20.

Åbningstid: Som regel torsdag kl. 14-17 og efter aftale med lederen.

Leder: Jacob Holst, Terpvej 57, 6630 Rødding, tlf. 74 84 64 20.

Foreningen oprettet i 1975. Medlemmer i 2002: 230.

Arkivet er oprettet i 1975. Besøgende i 2001: ca. 90. Afleveringer i 2002: 10.

Medlem af LASS.

Arkivet har samarbejdet med Aabenraa Museum om en større undersøgelse for at klarlægge, hvordan det påvirkede landbrugets udøvere og livet i landsbyen, at antallet af landbrug i løbet af 50 år er faldet fra cirka 114 til i dag 16 virkelige landbrug.

Rødekro Kommune*Lokalhistorisk Forening for Rødekro Kommune*

Formand: Ellen Jensen, Stationsvej 36, Hovslund, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 44 04.

Foreningens arkiv: Østergade 40C, 6230 Rødekro, tlf. 73 66 29 19.

Åbningstider: Mandag kl. 15-17.

E-mail: lokalhistoriskforening@dk

Leder: Poul Agerbæk, Bøgeparken 37, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 17 47.

Foreningen er oprettet i 1979. Medlemmer i 2002: 634.

Arkivet er oprettet i 1990. Besøgende på arkivet i 2002: ca. 240.

Afleveringer til arkivet i 2002: 61.

Medlem af LASS.

Foreningen holdt generalforsamling i februar, hvor arkæolog Erik Jørgensen, Haderslev Museum, fortalte om sine udgravninger i Rødekro Kommune. I juni havde foreningen en vellykket udflugt til Søby Brunkulslejr, og i Jelling besøgte vi kirken og museet, Kongens hus. Foreningen har afholdt tre lokalhistoriske aftener med lysbilleder forskellige steder i kommunen. Der har været holdt åbent hus i juni sammen med ringridningen i Rødekro og i august sammen med byfesten, begge gange med mange besøgende. Årbogen på 160 sider sælges i ca. 620 eksemplarer.

Arkivet har modtaget en protokol over kammerråd Møllers Legat, der er

skænket til Rise Sogn i 1889, en erindringsbog om deltagelsen i krigen 1914-18, skrevet af maler Becker, Hovslund og kirkeskibet, Ansgar, der har hængt i Genner Kirke siden 1935.

Skærbæk Kommune

Historisk Forening for Skærbæk og Omegn

Formand: H. E. Sørensen, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 17 04.

Foreningens arkiv: Skærbækegnens Museum, Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 20 52.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Bodil Bjerre, Tøndervej 13, 6780 Skærbæk. tlf. 74 75 14 10.

Foreningen er oprettet i 1967. Medlemmer i 2001: ca. 245.

Arkivet er oprettet i 1967.

Rømø lokalhistoriske forening

Formand: Rosa Schmidt, Ternevej 11, Havneby, 6792 Rømø, tlf.: 74 75 52 10.

Foreningens arkiv: Vestervej 9, 6792 Rømø, tlf. 74 75 52 10.

Leder: Arne Jørgensen, Strømmen 10, Kongsmark, 6792 Rømø, tlf. 74 75 63 47.

Åbningstider: efter aftale.

Foreningen er oprettet i: 1995. Arkivet er oprettet i: 1995.

Sundeved Kommune

Historisk Forening for Sundeved

Formand: Jørgen Schmidt, Kirkeagervej 3, V. Sottrup, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 71 94, fax: 74 46 71 94.

Foreningens arkiv: Truenbrovej 21A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

E-mail: sundevedarkiv@bluemail.dk

Åbningstid: Onsdag kl. 15-18 eller efter aftale (juli måned er arkivet lukket).

Leder: Inga Christensen, Vester Snogbæk 10, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 75 35.

Foreningen er oprettet ved en sammenlægning i 1992. Medlemmer i 2002: 750.

Arkivet er oprettet i 1992. Besøgende på arkivet i 2002: 147.

Afleveringer i 2002: 22.

Medlem af SLF. Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Efter foreningens generalforsamling holdt pensioneret overlæge Anton Marckmann, Høruphav, foredrag om sønderjydske krigsdeltagere i Første verdenskrig. Sommerudflugten gik til Ullerup Kirke, hvor Kr. Teglgård Jensen fortalte og derefter til Braadborg voldsted på Ullerupmark, hvor Lorens Alnor fortalte.

Selskabet for Nydamforskning

Formand: Vincent Jensen, Peberbjerg, Skovbyvej 14, 6470 Sydals, tlf. 74 41 57 47.

Foreningens arkiv: Historisk Forening for Sundeved, Truenbrovej 21A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Udstilling: Nydamhuset, Nydamvej 41, Øster Sottrup, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: Efter aftale. Nøglen udleveres på Nydamskolens bibliotek, tlf. 74 46 72 42.

Sydals Kommune

Lokalhistorisk Forening for Kegnæs Sogn

Formand: Peter Wehl, Torsthoved 3, Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 74 40 51 92.

Foreningens arkiv: Østerbyvej 11, Kegnæs, 6470 Sydals.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 18-19.30 (1. april til 1. okt.) og hver mandag kl. 18-19.30 (1. okt. til 31. marts) eller efter aftale.

Leder: Anna Hansen, Storetoft 25, Kegnæs, 6470 Sydals.

Foreningen er oprettet i 1981. Medlemmer i 2002: 380.

Arkivet er oprettet i 1978. Besøgende på arkivet i 2002: ca. 20.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2002: 9.

Medlem af LASS.

Kegnæs er et mindre sogn på knap 600 indbyggere, men foreningen har et pænt medlemstal på cirka 380. I sommeren 2002 gik turen til Sandbjerg Slot. Et medlem fra lokalhistorisk forening bliver hver sommer bedt om at guide busselskaber rundt på Kegnæs og fortælle om de forskellige seværdigheder og historiske minder. Foreningen samarbejder også med et velbesøgt egnsmuseum på Kegnæs, som rummer mange spændende ting.

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn

Formand: Chresten A. Krogh, Majbølvej 17, 6470 Sydals, tlf. 74 41 53 12.

Foreningens arkiv: Hørup Centralskole, Vestervej 42, Kirkehørup, 6470 Sydals (post sendes til lederen eller formanden).

Åbningstid: Mandag kl. 14-17 (vinterhalvåret) og efter aftale med lederen.

Leder: Anna Kirstine Nielsen, Mjanghai 11, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 65.

E-mail: an.ki.ni@nielsen.dk

Foreningen er oprettet i 1978. Medlemmer i 2002: ca. 400.

Medlem af LASS.

Arkivet er godt i gang med at scanne billeder til en database.

Lysabild sognehistoriske forening

Formand: Viggo Vandkær Thomsen, »Degnegården«, Lysabildgade 1, Lysabild, 6470 Sydals, tlf. 74 40 42 84 (kl. 9-10 og 17-18), fax: 74 40 30 30.

Foreningens arkiv: Østfløjen på Lysabild skole, Lysabildgade 2, Lysabild. 6470 Lysabild (Post skal sendes til formanden).

Åbningstid: Første torsdag i måneden kl. 18-20 eller efter aftale med lederen.

Leder: Bent Bonefeld, Mommarkvej 368, Mommark, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 82.

Foreningen er oprettet i 1978. Medlemmer i 2002: 705.

Arkivet er oprettet i 1978. Besøgende på arkivet i 2002: 54.

Afleveringer til arkivet i 2002: 42.

Medlem af LASS.

Generalforsamlingen blev afholdt den 15. januar 2002, hvor cirka 60 medlemmer deltog. Efter generalforsamlingen underholdt »Augustenborg Amatører« med lystspil på alsisk! Den 2. februar var der »Åbent hus« i arkivet. Lørdag den 1. juni deltog 50 medlemmer i den årlige udflugt. Turens mål var Brødremenigheden i Christiansfeld. Efterfølgende var der middag på Den gamle Grænsekro. Medarbejderudflugten gik den 18. juni til Dannevirke. Den

25. september afholdtes der efterårsmøde med programredaktør Nis Boesdal, DR, som foredragsholder. Den 23. november var der festlighed ved Ny Pølstenen, som optakt til det kommende års jubilæumsfest, hvor bl.a. bogen *Ny Pølstenen* udgives.

Arkivet har modtaget et horn til brandudrykning, en korkpropsætter, en barberknivæske samt kniv og hammer til åreladning af heste.

Tandslet Sogns lokalhistorisk forening

Formand: Egon Bauer, Mommarmarkvej 259, Tandslet, 6470 Sydals, tlf. 74 40 78 04.

Foreningens arkiv: Tandslet Skole, Ertebjergvej 2, Tandslet, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 85.

Åbringstid: Torsdag kl. 19-21 og den anden torsdag i måneden kl. 14-17 eller efter aftale.

Leder: Sven Iversen, Østkystvej 117, Ertebjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 40 77 85.

Foreningen er oprettet i 1977. Medlemmer i 2002: 525.

Arkivet startet i 1977. Antal besøgende på arkivet i 2002: 40-50.

Afleveringer i 2001: 17.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Den 30. april 2002 blev der afholdt reception i anledning af foreningens 25-års jubilæum, hvor jubilæumsbogen: *Historiske træk fra Tandslet Sogn* blev officielt præsenteret. Udgivelsen fandt sted ultimo 2001. Foreningen har arrangeret to udflugter. I et nedlagt landbrug i Neder Tandslet er der oprettet en staldbutik, hvor arkivet har bøger og medlemskort til salg. Her er der også arrangeret en lille udstilling, som vil blive løbende fornyet i lighed med arkivets hjemmeside.

Sønderborg Kommune

Lokalhistorisk Forening for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Formand: Bent Lundt, Søndergade 22, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 93 35.

E-mail: nebelu@mail.dk

Arkivets adresse: Kirkegade 8, 6400 Sønderborg, tlf. 74 43 27 10.

Åbringstider: Mandag kl. 9-12 og onsdag kl. 15-17.

E-mail: sdbg.arkiv@mail.tele.dk

Arkivleder: Kai Viggo Jørgensen, H. P. Hanssens Vej 2, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 61 19.

Foreningen er startet i 1979. Antal medlemmer i 2002: ca. 365.

Arkivet er startet i 1978. Afleveringer til arkivet i 2002: 56.

Besøgende på arkivet i 2001: 390.

Medlem LASS. Medlem SLA.

Ulkebøl

Arkivafdeling: Torvet 2, Ulkebøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 93 66.

Åbringstid: Tirsdag kl. 10-12 og onsdag kl. 19.30-21.

E-mail: ulkeboel.arkiv@mail.tele.dk Webside: www.sdbglokalarkiv.dk

Arkivleder: Sophie Rasmussen, Sneppevej 5, Skovby, 6470 Sydals, tlf. 74 40 48 63.

Arkivet er startet i 1979.

Besøgende på arkivet i 2002: 170. Deltagere ved møder 36.

Afleveringer til arkivet i 2002: 63.

Medlem af LASS. Medlem af SLA.

Der er indkommet materiale fra Jørgen Kock Huholt, Pauls Sten Hansen, Ulkebølsted Malerforretning, Christen Brock Stenholt og Gerhard Dreier, Ulkebøldam 19.

Tinglev Kommune

Lokalhistorisk Forening for Tinglev Kommune

Formand: Benny Lau, Kværnholtvej 16, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74 76 11 00.

Foreningens arkiv: Bylderup Bov Bygade 17, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74 76 21 41.

Postadresse: Tinglev Bibliotek, Tinglev Midt 2, 6360 Tinglev, tlf. 73 34 36 45, fax: 74 64 22 64, E-mail: bib-led@tinglev-kommune.dk

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Bibliotekar Ina Juhl, Porsevænget 4, 6360 Tinglev, tlf. 74 64 32 61.

Foreningen er oprettet i 1975.

Tønder Kommune

Lokalhistorisk Forening for Tønder kommune

Formand: Kaj Elkjær Larsen, Grev Schacksvej 3, 6270 Tønder, tlf. 74 72 20 20.

Foreningens arkiv: Richtsensgade 10, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 26,

fax: 74 72 33 21 (Tønder Bibliotek), E-mail: lokalhistorisk.tdr@get2net.dk

Åbningstid: Tirsdag kl. 13-18 samt onsdag og torsdag kl. 13-17.

Leder: Britta Bargfeldt, Østergade 19, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 11.

Foreningen oprettet i 1982. Medlemmer i 2002: ca. 350.

Arkivet er oprettet i 1982. Besøgende på arkivet i 2002: 986.

Afleveringer til arkivet i 2002: 56.

Medlem SLF. Medlem LASS. Medlem SLA.

Foreningen holdt to foredragsaftener med henholdsvis Henrik Skov Kristensen om Frøslevlejren/Fårhuslejren og Martin Klatt om socialdemokratiet i Sønderjylland i tiden omkring 1920. Den vellykkede udflugt Kristi Himmelfartsdag var begunstiget af strålende sol. Turen gik til Danevirkegården med vandring på et stykke af volden og Rendsborg med besøg i den smukke garnisonskirke samt det spændende jødiske museum. Foreningen modtog i november med stor glæde årets Kvickly-pris på 12.500 kr. som en anerkendelse af det lokalhistoriske arbejde og den store indsats, de frivillige hjælpere yder. Medlemstallet er støt stigende – ikke mindst takket være udgivelsen af endnu et hefte med Tøndererindringer.

Besøgstallet på arkivet steg med 36%, samtidig med at der er indløbet mange forespørgsler via brev og e-mail. De flittige slægtsforskere fik bedre arbejdsmuligheder, da arkivet fik kirkebogskopier fra samtlige sogne i Syd-tønder Amt. Studerende på alle niveauer gjorde brug af arkivalier og billeder. Det samme gjaldt den lokale presse samt diverse tidsskriftredaktioner. Ved lukningen af Tønder Kaserne fik arkivet overdraget en stor billedsamling fra de sidste 25 år, tilvejebragt blandt andet med velvillig støtte fra Gabs Foto.

Amatørfotografer registrerede gravsteder på Møgeltønder kirkegård, og afleveringen af pressefotos fra JydskeVestkysten fortsatte. Under Handelsstandsforeningens markedsdage i juli stillede Tønder Bank et tomt butikslokale til arkivets rådighed. Dette dannede rammen om et helt formidabelt salg af antikvariske bøger.

Arkivet har modtaget Paul Gläfers samling af gamle Tønder-billeder, kopier (mikrokort) af kirkebøgerne fra Sydtønder Amt, Tønder pensionistforenings arkiv samt scrapbøger og fotografier fra Tønder kaserne.

Vojens Kommune

Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune

Formand: Agnes Svendsen, Jernhytvej 21, 6500 Vojens, tlf. 74 54 19 41.

E-mail: Agnes_svendsen@mail.tele.dk

Foreningens arkiv: Møllerens Hus, Tørning Mølle, Tørningvej 7, Hammelev, 6500 Vojens, tlf. 74 50 70 31.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21, torsdag kl. 14-16 og efter aftale.

Leder: Laurids Lund, Hovedgaden Vest 104, Over Jerstal, 6500 Vojens, tlf. 74 54 73 45.

Foreningen er oprettet i 1985.

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn

Formand: Mathias Nørgaard, Haderslevvej 2, 6500 Vojens.

Foreningens arkiv: Jegerup Skole, Bygaden 16, Jegerup, 6500 Vojens.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Kaj Sandholdt, Kærager 8, Jegerup, 6500 Vojens, tlf. 74 54 29 80.

E-mail: sandholdt@privat.dk

Foreningen er oprettet i 1988. Medlemmer i 2002: 248.

Arkivet er oprettet i: 1988. Besøgende på arkivet i 2002: 35.

Åbningstider: 1. mandag i måneden kl. 19-21.

Afleveringer til arkivet i 2002: 17.

Medlem af LASS.

Foreningen har arrangeret en tur gennem 1930'ernes Jegerup i ord og billeder. Ved generalforsamlingen var der et foredrag Lennart Madsen om middelalderen. Der har være en udstilling af billeder med quiz, en udflugt til Øsby og Halk kirker, reception i forbindelse med udgivelse af årskriftet samt fællesmøde med de øvrige lokalhistoriske foreninger i kommunen.

Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn

Formand: Ernst K. Svennesen, Vadstedvej 10, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 43 05, E-mail: ernstks@worldonline.dk

Foreningens arkiv: Ø. Lindetvej 5, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 43 05. Evt. 26 25 46 07.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Ernst K. Svennesen (se ovenfor).

Foreningen er startet i 1984. Medlemmer i 2001: 205.

Arkivet er oprettet i 1984.

Besøgende på arkivet i 2001: ca. 25. Afleveringer til arkivet i 2001: 7.

Aabenraa Kommune*Løjt lokalhistoriske forening*

Formand: Erling Madsen, Dyvedhoved Møllevej 1, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04, E-mail: elm@madsen.mail.dk

Foreningens arkiv: Rundemølle, Rundemøllevej 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04.

Åbningstid: Hver anden onsdag kl. 14-17 (1. april-1. december) eller efter aftale med formanden.

Leder: Erling Madsen.

Foreningen er oprettet i 1978. Antal medlemmer 2002: 200.

Medlem af SLF. Medlem af LASS.

Løjt lokalhistoriske forenings arkiv er under opbygning. Arkivet findes på det lokalhistoriske museum på Rundemølle. Udstillingen har sidste år haft et besøgstal på ca. 4.000. Der har været 40 rundvisninger for lokalhistoriske foreninger, højskoler, private med flere.

Den 30. november fik foreningen overdraget skødet på Barsmark Museum. H.M. Jepsen skænkede samlingen til Løjt lokalhistoriske forening. Udstillingen er lavet af Rhoelf Thorulf Barsmark, Haderslev Museum.

Der er indkommet protokoller fra Barsø mejeri og et billedarkiv på 3.000 billeder fra Løjt Land.

Ensted Sogns lokalhistoriske forening

Formand: Niels Rossen, Sdr. Hostrup Bygade 64, Sdr. Hostrup, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 33 57.

Foreningens arkiv: Ensted Sogns Forsamlingshus, Dybkærsvvej 2, Stubbæk, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: Torsdag kl. 14-16.

Leder: Frederik Daabeck, Aagade 12, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 81 25.

Foreningen oprettet i 1981. Medlemmer i 2002: 287.

Arkivet er oprettet i 1981. Besøgende på arkivet i 2002: 127.

Antallet af afleveringer til arkivet i 2002: 22.

Medlem af LASS.

Der har været afholdt besøg på Landsarkivet for Sønderjylland i Aabenraa med 34 deltagere. Ved generalforsamlingen var der lysbilledeforedrag ved museumsinspektør Hanne Christensen med 30 deltagere. En udflugt til Rundemølle og Løjt kirke havde 40 deltagere. Endvidere holdt foreningen en byvandring i Hostrupskov ved Svend Lorenzen med 65 deltagere. Ved et åbent-hus-arrangement blev årsskrift 2002 præsenteret.

Arkivet har modtaget matrikelkort fra Kort- og Matrikelstyrelsen i Aabenraa, diverse dokumenter fra Ensted Hallen, diverse person- og ejendomsdokumenter fra Ensted Kro og barndomserindringer af Hans Lorenzen fra Ensted Sogn.

Aabenraa byhistoriske forening

Formand: Carlo Daus-Petersen, Kaholt 12, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 23 27.

Foreningen er startet i 1959.

Medlemmer i 2001: 415.

Bogen *Æ Smøj* blev en virkelig succes. Den blev ikke blot vel modtaget af medlemmerne, men solgte også godt, så der kun er få eksemplarer tilbage.

Ved sidste års generalforsamling blev der gjort rede for en ny struktur i repræsentantskabet. Den har vist sig at fungere og vil stabilisere arbejdet yderligere i fremtiden.

Bevaringsfonden har haft god aktivitet sammen med kommunens udvalg for bygningsforbedring. Der har været mulighed for at istandsætte og bevare det store gamle pakhús ved Skibbroen. Fonden engagerede sig for at fremme processen og kan kun beklage, at havnebestyrelsen forhindrede det. Udvalget for By- og Egnshistorie arrangerede et velbesøgt medlemsmøde i efteråret om fattighuse i Sønderjylland, og ved sidste års generalforsamling gav museumsleder Peter Dragsbo et levende foredrag: »Fra Stagnation til Forandring«.

Ejendomsudvalget tilser ejendommene og kan konstatere, at alle tre ejendomme – Bullhuset, Slotsmøllen og Det blinde Æsel, skal kalkes, og der skal opsættes stakit ved Slotsmøllen ud mod åen. Bullhuset og Det blinde Æsel er lejet ud til gode lejere, og Slotsmøllen henter indtægter fra udlejninger og fra café-gruppens indtægter. Med 25 engagerede medlemmer er cafeen godt besøgt i åbningstiderne i perioden fra 1. maj til 15. september, hver søndag fra 13.30 til 17. Der har været fire lidt større arrangementer, »Den hvide stoks dag«, fuchsiaudstillingen, middelalderarrangementet og julestuen, som også har bidraget til indtægterne. Mølleværksgruppen er en gruppe, som egentlig har fuldført sin mølleværksopgave. De har arrangeret flere mølleture gennem årene, sidst til Højer Mølle, som ikke samlede mange deltagere, men som for de, der deltog, blev en succes.

Auroras Kanonlaug er formelt ikke en del af Aabenraa Byhistoriske forening, men foreningen er glad for, at de føler sig knyttet til foreningen og udfører en del af det, som i høj grad er i foreningens og byens interesse nemlig »fortælleopgaven«, at gøre historier levende. Foreningen har derfor været glad for at kunne kvittere for indsatsen ved at give laugelokal i Slotsmøllen, hvor de nu har prydet nogle af væggene med interessante billeder. Arrangements- og PR-udvalget har en hjemmeside på bedding, som etableres under hensyntagen til og koordineres med Aabenraa Museum, Biblioteket, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie og Turistforeningen.

Den politiske diskussion om Aabenraa Museum formodes at være afsluttet, så der kan komme ro om det arbejde, der løbende har været gjort og fortsat skal gøres for at dyrke og fremhæve specialet: Søfartshistorien. Foreningen har fået en henvendelse fra den frivillige gruppe – museums-initiativgruppen – som har bedt foreningen om synspunkter på organisation, styring, hovedaktiviteter og forventninger. Foreningen er ikke færdig med overvejelserne, men tror, det er en god ide, at der bliver et samspil mellem de folkelige elementer i Venneforeningen, Byhistorisk Forening og museets faglige ledelse. Foreningen vil påpege, at det faglige skal være ledende og fundamentet for de initiativer, man tager. Ellers bliver det noget rod. Foreningen synes museets bestyrelse svigter her. Museets fremtid skal først og fremmest tegnes af en engageret bestyrelse i tæt samarbejde med den faglige ledelse og gerne i dialog med frivillige Aabenraaborgere, som kan bidrage til at levendegøre det, som museumsfolkene arbejder med.

Årsskrifter og periodica 2002

Udgivet af de lokalhistoriske foreninger, museer og arkiver 2002/2003

Agerskov

Lokalhistorisk forening for Agerskov Sogn – Årsskrift 2002

Udgivet af Lokalhistorisk forening for Agerskov Sogn

2002. 23 sider. Indhold: Egon Petersen: *Forord* – Jens Schmidt: *Oplevelser og iagttagelser, som gammel landstormsmand i fire år og fire måneder – så længe varede min indkaldelse under første verdenskrig 1914-18.*

Ekspedition: Egon Petersen, Boldershøj 24, 6534 Agerskov, tlf. 74 83 32 97.

Augustenborg

Lokalhistorisk arkiv – Årsskrift 2003

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg Kommune.

2003. 48 sider. Indhold: Paul Hartmann: *Forord* – Bent Bladmose: *Den gamle boghandler i Augustenborg havde et problem!* – Paul Hartmann: *Lokalhistorisk Arkiv 25 år* – Eli Kristensen: *Fra en gammel straffeprotokol* – Hans Andersen: *Damen fra Berlin* – Günther Weitling: *Peter Sandkamm-Møller og hans blinde billeder* – Hans Lind: *Barndoms minder fra Augustenborg* – Thora Nissen: *H. C. Andersen og den gamle hertuginde Louise Augusta* – Sofie Petersen (Frost): *Mine barndoms minder.*

Ekspedition: Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg Kommune, Slotsalle 10, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 18 08.

Bedsted

Brudstykker af Bedsted Sogns historie

Udgivet af Henning Haugaard.

Nr. 28. 2002. 53 sider. Indhold: *Konfirmationsbillede 1948 – Sagn om Tønder og Rørkær – Brodersens gård i Terp Vestermark – Udvandrere fra Bedsted Sogn – Varsel om hus og jernbane i Klovtoft – Deltagelse i Verdenskrigen 1914-18 – Christian Jensen i Asminderød – Rim om kyndelmisse fra Klovtoft – Pusbjergs ansøgning om præstekaldet i Bedsted – Lyspinde i brug i Klovtoft – Underskriftindsamling for lærer Jes Povelsen 1840 – Alexander Petersens triste skæbne i Bedsted – Fire brødre Petersen, der udvandrede fra Terp – Wilhelm Peter Hansen – Mindeord over Søren Andresen, Øster Terp – Om en folketælling i Terp i tysk tid.*

Ekspedition: Henning Haugaard, Brændkjærgade 46, 6000 Kolding, tlf. 75 50 43 39, E-mail: haugaardkolding@mail.tele.dk

Bevtoft og Tirslund

Lokalhistorisk Forening for Bevtoft og Tirslund sogne. Årsskrift med lidt aktuelt fra arkivet 2003

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Bevtøft og Tirslund sogne.

2003. 36 sider. Indhold: Søren Kjær: *Vores lokalforening* – Grethe Iversen: *Lidt af hvad vi har fået ind i arkivet* – Jørgen Bjørnskov: *Min skoletid* – Grethe Iversen: *Min skoletid* – Jensine Schmidt: *Åbøl* – Ingeborg Kjeldstrøm: *Den gamle lade* – Ingeborg Kjeldstrøm: *Genrejsning af præstegårdsskoven* – Erik Sloth: *Talen ved Mindestenen* – Søren Kjær: *Tirslund for 50 år siden* – Valdemar Frisk: *Morten Eskesen som lærer i Hyrup* – Valdemar Frisk: *Morten Eskesen som lærer Bevtøft Mølle*.

Ekspedition: Andreas Gram, Rosenvænget 60, 6541 Bevtøft, tlf.: 74514224.

Bov

Historisk årbog for Bov og Holbøl sogne

Udgivet af Historisk Forening for Vis Herred.

Årgang 25. 2002. 84 sider. Indhold: H. H. Bang: *Forord* – H. H. Bang: *Vilmkær* – Marie C. Jessen: *Vor kæn Syndejyds* – H. H. Bang: *En ansøgning om at få lavet en vej* – Hans Henrik Jensen: *Dreng i Bov 1930-1945* – Arnold Johannsen: *Banegården* – Sten Ruwald: *Munkemøllens historie* – Dorthe Lorenzen: *Bov Bladet årgang 1942* – H. H. Bang: *Årets præmierede hus* – Marie Jessen: *Sønderjyske dialektord* – Henrik Meyer: *Fra Historisk Forening for Vis Herred* – Hella Hostrup: *Fra Bov Lokalarkiv* – *Rettelser* – Henrik Schou: *Fra Bov Museum* – *Bestyrelsen for Historisk Forening for Vis Herred* – *Bestyrelsen for Den Selvejende Institution Bov Museum*.

Ekspedition: Padborg Boghandel, Bov Bibliotek, Bov Museum og Holbøl Brugs.

Broager

Broagerland XII

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Broagerland.

2002. 96 sider. Indhold: *Forord* – *Fra bestyrelsen* – Arne Duus: *En stranding ved Skeldekobbøl* – Ingeborg Caspersen: *Broager Husmoderforening* – H. P. Sørensen: *Neuengamme* – H. Christensen og H. D. Pedersen: *Træk af Broager FDF's historie* – Esben Høilund-Carlson: *Det var ikke røvere og soldater* – Peter A. Petersen: *Et julebrev* – Jørn Thun Christiansen: *Grænsevagt på Broagerland i vinteren 1946-47* – Andreas Thomsen: *Dilletantopførelser i Broager under fremmeherre-dømmet* – Helene Lausen: *En fremmed fugl* – Jørgen Thomsen: *En stout kvinde* – Peter A. Petersen: *Kroer på Broagerland* – Karin Jonasson: *Set og sket*.

Ekspedition: Kresten Krogh, Møllegade 42, 6310 Broager, tlf. 74 44 17 64.

Egen

Årsskrift 2002

Udgivet af Egen Sogns Lokalhistoriske Forening.

2002. 52 sider. Indhold: Peter Petersen: *Forord* – Hans Bonde: *Egen Sogn 1920-1970* – Claus Deichgræber: *Fruerhøj 13* – Wilhelm Deichgræber: *Ven e Vuun hälle* – *Erindringer af Jørgen Jørgensen*.

Ekspedition: Hans Bonde, Sebbelundvej 16, Egen, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 83 63.

Ensted*Årsskrift 2001*

Udgivet af Ensted Sogns Lokalhistoriske Forening.

2002. 48 sider. Indhold: A.J. Andersen: *Røllum skole 1920-1945* – Eyvin Teisner Kjær: *Ferietur til Norge 1952 – Det skete i 1952* – Christian Schmidt: *Ensted Sogns Brugsforening* – Ottomar Loff: *En Krybskyttehistorie* – Frederik Daabeck: *Gravsten og galge* – Hans Damm: *Årsberetning – Foreningens bestyrelse og åbningstider*.

Ekspedition: Hans Damm, Buen 114, Stubbæk, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 46 96.

Felsted*Historisk Årbog for Felsted Sogn*

Udgivet af Historisk Forening for Felsted Sogn.

Nr. 20 – 2002. 88 sider. Indhold: Inger M. Bavngaard-Larsen: *Fra min barndom i Tråsbøl* – Aksel Hokkerup: *Husflidskolen* – H.E. Sørensen: *Et krigsmonument fra 1134?* – Hans Thomsen: *Anne Thaysen Petersen* – Ib Andersen/Ole Andersen: *Felsbæk Mølle* – Peter Nissen: *Skovbøl* – Svejrup Frivillige Brandværn – Dorothea Kjærgaard: *Hissels dagbog 1864-1868* – Hans Thomsen: *Avisudklip – Hejmdal 1899* – Andreas Asmussen: *Foreningen* – *Arkivet* – *Patsches Hus*.

Ekspedition: Mette Lassen, Bygbjergvej 17, Felstedmark, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 51 19.

Gram*Årsskrift for Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn 2002*

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn.

2002. 32 sider. Indhold: *Forord* – *Kjøbecontract 1847* – *Dyrskue 1876* – *Kul til teglværket 1949* – *Skrivelse til nabokommune 1924* – *Resolution 1912* – *Slutseddel 1922* – *Greven bosætter sig i Gram 1923* – *Møde med Madsen Mygdal 1928* – *Vedr. køb af automobiler (4 skrivelser) 1920-1937* – *Regning fra bejslingssnedker 1930* – *Værdiansættelse af Maskiner og Inventar 1931* – *Skolegang i Kastrup under 1. Verdenskrig* – *Asta Eriksen fortæller 1987* – *Ansøgning om benzintildeling 1939* – *Fund under gulv og baggeriet* – *Pinsen i Gram omkr. 1930* – *Mindevers af K. Teilman 1946* – *Ændrede postudbringningstider 1949* – *Notits i Dannevirke 1949* – *Ungdomsskolenævn 1949* – *Trafikuheld 1949* – *Tre skrivelser fra Barritskov 1953* – *Ungdomsklub i Gram 1962* – *Doktor Helge Zerlang in memoriam 1990* – *Glemte genstand 1909* – *Notits fra Vestkysten* – *Billedfortegnelse*.

Ekspedition: Gunnar Lundgaard, Kirkealle 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Gråsten*Årsskrift 2001*

Udgivet af Historisk Forening for Graasten by og egn.

2002. 72 sider. Indhold: Tage Lauritsen: *Barndomserindringer fra Gråsten Slot* – Iver Clausen: *Fra 0 til 75* – E. Egholm og G. Østergaard: *Barberer i Gråsten* – Marie Pedersen: *Julebrev* – E. Thygesen Kristensen: *Årets gang* – Kirsten Thomsen: *Beretning fra arkivet* – Frede Chr. Ihle: *Årsberetning*.

Ekspedition: Hans Paulsen, Stjernevej 31, 6300 Gråsten, tlf. 74 65 10 70.

Haderslev

Langs Fjord og Dam 2002

Udgivet af forlaget Gammelting, Haderslev.

2002. 122 sider. Indhold: Jøren Hennke: *En gård og to slægter – en beretning om nationale sindelag* – Anne Marie Møller: *Haderslev-maleren Ole Kruse* – Anne-Else Brandt: *Marius, en soldat fra 1. Verdenskrig* – Henrik Fangel: *Sdr. Otting – en udviklingskommunes historie* – Niels E. Mörck: *Tilbageblik paa Firti arbejdsrige Aar* – Erik Christensen: *Min fars købmandsforretning på Sønderbro* – Viggo Ludvigsen: *Købmandsliv på Møllepladsen* – Gerda Skov: *Caltex Servicestation på Ny Erlevej* – Frauke Madsen: *Skibsreder Jens Jost Petersen* – Gerda Seidenfaden: *Et liv på Central Mejeriet i Haderslev*.

Ekspedition: Haderslev Museum, Dalgade 7, Postboks 122, 6100 Haderslev.

Årsskrift 2001

Udgivet af Haderslev Byhistoriske Arkiv.

2002. 68 sider. Indhold: Bent Vedsted Rønne: *Haderslev Byhistoriske Arkiv i 2002* – A. Kernwein: *Erindringer fra Haderslev Amts Jernbaner* – Martin Bo Nørregård: *Den danske kirkegård i Frankrig* – Kaj Grøn Petersen: *FN-soldat på Cypern i 1964* – Uffe Barsballe Thyssen: *Den sønderjyske skolehistorie og kilderne dertil* – Helle R. Boesen og Bent Vedsted Rønne: *Afleveringer til Byhistorisk Arkiv – Medarbejdernes aktiviteter*.

Ekspedition: Haderslev Byhistoriske Arkiv, Bispebroen 3, 6100 Haderslev, tlf. 74 22 21 18, E-mail: hba@haderslev.dk

Halk-Hejsager

Gammelt Nyt 1999

1999. 1. Årgang. 23 sider. Indhold: *Forord* – *Slægtsfesten i Sode* – *Jens von Haderleben* – *Lærere ved Hejsager skole* – *Overladelæsescontract* – *Fra kirkebøgerne*.

Gammelt Nyt 2000

2000. 2. Årgang. 19 sider. Indhold: *Forord* – Kjerstine Scherrebeck: *Et sogn fra Halk* – *Navngivning* – Jens Peter From og Niels Ingemann Jensen: *De gamle mejerier* – *Kender du* – *Vinterens program*.

Gammelt Nyt 2001

2001. 3. Årgang. 44 sider. Indhold: *Forord* – Jens Peter From: *Gårdhistorie* – Jens Peter From: *Herrenhaus auf Ultang* – Lauritz Thomsen: *Beretning fra 1. Verdenskrig* – H.P. Jakobsen: *Hejsager* – *Kender du* – *Hejsager* – *Fra D.S.K., Halk sogn* – *Vinterens program*.

Gammelt Nyt 2002

2002. 4. Årgang. 51 sider. Indhold: *Forord* – *Sagn og myter* – Jens Peter From: *Vore Stednavne* – *Egnsbeskrivelser* – Jens Peter From: *Breve fra en soldat* – *Mindestenen i Grarup* – Jens Peter From: *Gårdhistorie* – H.P. Jakobsen: *Armowitz-klokkerne i Halk og Grarup Kirker* – *Vinterprogram*.

Ekspedition: Jørgen Schmidt, Halkvej 100, Halk, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 13 64.

Hejs-Hejlsminde

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde 2002

Udgivet af Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde.

2002. 35 sider. Indhold: *Arbejdet i arkivet* – Inge Mortensen: *Skippere og fiskere i Hejlsminde 1850-1950*.

Ekspedition: Gunnar Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf. 75 57 47 54, E-mail: Trappendal@get2net.dk

Hoptrup

Hoptrup Sogns Lokalhistoriske Forening

Udgivet af Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening.

19. årgang. 2002. 48 sider. Indhold: *Årsberetning 2002* – Jørgen Hasberg: *Marstrup Andelsmejeri* – Rita Enemark: *Djernæsvej i Hoptrup – For 100 år siden – For 75 år siden – For 50 år siden – For 25 år siden* – Martin Paulsen: *Landsbysmeden – Gamle Lund og hustrus guldbryllup* – Annelise Clausen: *Om klokkestøberen Peter Hansen* – Jørgen Hasberg: *Kongebesøg i 1927* – Holger Bonde: *Mindeord (Ingrid Schrøder)* – Holger Bonde: *Mindeord (Martin Paulsen)* – *Moderne bygade i Hoptrup – Sammenstød mellem lastbil og motortog* – Ny gren på sammenslutningens træ – *Mastrup – Juletræsfesterne* – Jes Jessen: *Nogle erindringer fra skoletiden* – *Hoptrup folkebibliotek*.

Ekspedition: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, tlf. 74 57 52 74.

Hørup

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn.

Nr. 21. 2003. 40 sider. Indhold: Chresten Clausen: *Fra landbrug til kulturcenter* – Anna Kirstine Nielsen: *Mejeriet Ryesminde* – Edith Kjer: *Kontrolforeninger i Hørup sogn* – Anton Marckmann: *Et Margarethenspendeskab i Høruphav* – Andreas Johannsen: *Medicinalråden på havemose* – Jens Lampe: *Carl Beuck 1887-1985 – en modig hjemmetysker* – Pæ Male: *Alsisk snak en pinsdåw* – Chr. Wolf: *Noget om brolaugets historie* – Peter Christensen: *Skibskisten – Klip fra året der gik, 2002*.

Ekspedition: Peter Hell, Havemose 2, Lambjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 15.

Jegerup

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn 2001

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn.

2002. 44 sider. Indhold: *Forord. Fremtiden – Året 2002* – Aage Gram: *Dengang da ulvene var her* – Ole Nielsen: *Landpostbud i Jegerup* – Peter Petersen: *Nu tak for alt ifra vi små* – Kaj Sandholdt: *Den store sten* – Maxi Aalling: *På tur i Østeuropa* – Kaj Sandholdt: *Storkene i Kestrup – Ungdomsforeningens pigegygnastikhold – et af de sidste år i Det gamle Forsamlingshus – Skolebillede 1977-78*.

Ekspedition: Matthias Nørgaard, Haderslevvej 2, Simmersted, 6500 Vojens, tlf. 74 50 61 84.

Klipleve

Fra Klipleve Sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening.

2002. 72 sider. Indhold: *Foreningen* – Signe Kristensen Balle: *Barn på Bjerndrup-*

mark i trediveerne – Anne Margrethe Balle: *Et tilbageblik* – Botilde Nielsen: *Af et feltbrev til Flensborg Avis* – *For 50 år siden* – Jørgen Hansen: *Bjerndrup kådnere, fortsat* – Lærer Jessens optegnelser for Bjerndrup.

Ekspedition: Jacob Mørk, Præstevænget 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 78 93.

Løgumkloster

Historisk Forening for Løgumkloster Kommune. Årsskrift 2002

Udgivet af Historisk Forening for Løgumkloster Kommune.

2002. 30 sider. Indhold: Peter Madsen: *Tre smukke malerier i Løgumkloster Forsamlingshus* – Fred Gotthardsen: *En tragisk nødlanding i Bjerndrup* – Gaver til arkivet, 2001.

Ekspedition: Allan Honoré, Koldkådvej 17, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 33 53.

Rødekro

Fra Rødekro Kommune 2002

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Rødekro Kommune.

2002. 160 sider. Indhold: *Foreningens bestyrelse og udvalg* – *Forord* – *Personer som i året 2001 har skænket gaver til vort arkiv* – Ellen Jensen: *Året 2001-2002* – Torp Friis Møller: *Lokalhistorisk Forening for Rødekro Kommune* – Torp Friis Møller: *Landsbyen Genner* – Niels Black Hansen: *En præst der kunne mere end sit fader-vor* – Torp Friis Møller: *Brandværn for 100 år siden og deres udvikling* – Wilhelm J. Troms: *Frivillige brandværn i Rødekro kommune* – Gustav Seehagen: *Hjortkær frivillige brandværn* – Torp Friis Møller: *Hellevad frivillige brandværn* – D. Petersen: *Didde* – Torp Friis Møller: *Landsbyen Kassø i gamle dage* – Ellen Margrethe Skøtt: *Erindringer* – Torp Friis Møller: *Gårde og slægter i Årslev* – H.P. Jensen: *Maren Kringel og den store, onde verden* – Torp Friis Møller: *For 100 år siden. Små udpluk af Hejmdal årgang 1902* – Torp Friis Møller: *For 50 år siden. Små udpluk af Hejmdal årgang 1952* – Oskar Sørensen: *I sne og slud skal posten ud* – Torp Friis Møller: *Små udpluk fra tiden omkring Genforeningen* – Torp Friis Møller: *Et liv i arbejdsomhed og guds frygt* – Ellen Jensen: *Vort ældste skoleatlas* – Mathias Lorentzen: *Skolehistorie fra Hovslund by* – Torp Friis Møller efter Sigfred Andersen: *Da Pay Paysen blev doffelt adeligh* – Nis Branderup: *Æ vessel-pulve*.

Ekspedition: Rødekro Boghandel, Hærvejen 28, postboks 82, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 10 77.

Starup

Årsskrift 2000

Udgivet af Starup Sogns Lokalhistoriske Arkivforening.

2002. 30 sider. Indhold: Karl Erik Olesen: *Forord* – *Pluk fra aviserne 2001* – *Gebyrer ved kirkelige handlinger* – *Udtog af Starup og Grarup sognes kirkeinventar af 1773 og 1836* – Lennart S. Madsen: *Starup sogn i oldtiden*.

Ekspedition: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20.

Sundeved

Skrift for Historisk Forening for Sundeved 2002

Udgivet af Historisk Forening for Sundeved.

2002. 108 sider. Indhold: *Forord* – Mindeord – Gunnar Solvang: *Møllehuset på Sandbjerg* – Lorenz Alnor: *Hans Alnors krigsdagbog* – redaktionen: *Stenderup skole* – Johan Petersen: *Tørvegravning* – Musse Fenn-Hansen: *Boel nr. 1* – Georg Bober: *Snogbæk dreng 1913* – Jørgen Schmidt: *2 gårde i Snogbæk* – Jørgen Schmidt: *Slægten Dall* – Jørgen Schmidt: *Vesterskov* – Nils Erik Andersen: *Præst i modvind* – Frederik og Annegrethe Christensen: *Madam Bock* – Jørgen Schmidt: *Dialekthistorien* – *Året der gik* – *Rettelser*.

Ekspedition: H.C. Clausen, Holmbogård, Langbro 2A, 6400 Sønderborg, tlf.: 74 46 12 86.

Vojens

Årbog 2001 for Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune.

2001. 66 sider. Indhold: *Forord* – H.P. Jensen: *Barn i Hammelev* – Kirsten Lauridsen: *Alle roser min kaffe* – Gertrud og Laurids Lund: *Generationsskifte på gård i Høgelund i 1797 og 1833* – Agnes Svendsen: *General Frederik Rubeck Henrik Bülow* – *Sejrherrn ved Fredericia* – Brødrene Gram A/S, *for 50 år siden* – Gunnar Nielsen: *Minder fra Refsø i 1931* – Tørning Møllers *Aftægtshus ligger på stedet for Gram Herreds Tingstue* – Jørgen Jensen: *Oksenøad kirke* – Nis Mikkelsen: *Vojens Kommune 2001* – *Arkivbilleder* – Preben F. Nørup: *Foreningens virke 2001* – Laurids Lund: *Årets gang på Arkivet*.

Årbog 2002 for Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune.

2002. 66 sider. Indhold: *Forord* – Michael Uldall: *Til Hov på Tørning* – Bent Jensen: *En modstandsgruppe i Vojens under besættelsen* – Teddy Gehrke: *P. J. Schmidt 100 år* – Peter Kiel Nielsen: *Sommersted Kirke* – Laurids Lauridsen: *Det gamle Træ ved Præstegaarden i Sommersted* – Johannes Jespersen: *Tiden omkring 2. Verdenskrig i Ladegaard og Høgelund* – Laurids Kjærgaard: *Interview med frihed(s)kæmper* – Jørgen Jensen *fylder 75 Aar* – Erik Christensen: *L.O. Schmidt 1914-2002* – Preben F. Nørup: *Foreningens virke 2002* – Laurids Lund: *Årets gang på arkivet*.

Ekspedition: Laurids Lund, Hovedgaden 104, 6500 Vojens, tlf. 74 54 73 45.

Aarøsund

Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening

Udgivet af Aarøsund Lokalhistoriske Arkivforening.

2002-2003, 24 sider. Indhold: *Årsberetning* – *75 år siden (Dannevirke)* – *For 100 år siden (Modersmål)* – *Stormfloden i 1872* – *For 150 år siden* – *For 160 år siden* – *Aarøsund færgeshus* – *Aarøunds navn gennem tiderne*.

Ekspedition: Margit Christoffersen, Ved Færgegården 2a, Aarøsund, 6100 Haderslev, tlf. 74 58 45 81.

Historisk Samfund for Sønderjylland

Styrelse:

Formand: arkivar, dr.phil. Lars N. Henningsen, Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg, tlf. 0049 461 86 97 190, e-mail: lh@dcbib.dk

Næstformand: seniorforsker, ph. d. Hans Schultz Hansen, Ærholm 29, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 58 (Landsarkivet), e-mail: hsh@laa.sa.dk

Sekretær: ubesat

Kasserer: regnskabschef Henning Mathiesen, Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 92 16, e-mail: henning.mathiesen@teliamail.dk

Styrelsesmedlemmer iøvrigt:

Museumsinspektør, ph. d. Inge Adriansen, Gustav Johannsens Vej 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 95 25, e-mail: Inge.Adriansen@mail.dk

Generalkonsul, dr.phil. Henrik Becker-Christensen, Kgl. Dansk Generalkonsulat, Nordergraben 19, D-24937 Flensburg, e-mail: henbec@um.dk

Museumsinspektør, Elsemarie Dam-Jensen, Markledgade 20, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 51 34 (Tønder Museum), e-mail: privat: edj@compaqnet.dk arbejde: edj@tondermuseum.dk

Lokalhistorisk konsulent Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, e-mail: kf@isl.dk

Forskningsstipendiat Axel Johnsen, Gertrudenstrasse 11, D-24939 Flensburg, Tyskland, tlf. 0049 461 160 14 66, e-mail: adj@dcbib.dk

Museumsinspektør, ph. d. Henrik Skov Kirstensen, Ørstedsgade 24, 6400 Sønderborg, tlf. 74 67 65 57 (Frøslevlejren), e-mail: froeslevlejrensmuseum@mail.tele.dk

Museumsinspektør Lennart S. Madsen, Haderslev Museum, 6100 Haderslev, tlf. 73 52 07 07, e-mail: lsm@haderslev-museum.dk

Arkivar René Rasmussen, Zur Kupfermühle 37, D-24955 Harrislee, Tyskland, tlf. 0049 461 84 06 997, e-mail: r-rasmussen@foni.net
Universitetslektor, ph.d. Carsten Porskrog Rasmussen, Rodekær 1, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 66 05, e-mail: privat: marionogcarsten@mail.tele.dk arbejde: hiscpr@hum.au.dk

Amtsudvalgsformænd

Haderslev: Karl Erik Olesen, Djernæsvej 220, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20, e-mail: keo@haderslev.dk

Aabenraa: Erling Madsen, Dybvighoved Møllevej 1, Løjt, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04

Sønderborg: Lene Junker-Hansen, Mejerivej 9, 6310 Broager, tlf. 74 44 02 70

Tønder: Finn Clemmensen, Toften 22, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 21 47 / 74 75 51 69

Sydslesvig: Jesper Bolund Nielsen, Hafengang 8, D-24837 Slesvig, e-mail: jbn@dcbib.dk

Sekretariat og ekspedition:

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 46 83

e-mail: hist.samf.sdj@netbruger.dk

www.hist-samf-sdj.dk

Åbningstid: mandag-torsdag kl. 9-14

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Axel Johnsen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg, tlf. 0049 461 8697 191, e-mail: adj@dcbib.dk

Sønderjysk Månedsskrift: Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, e-mail: kf@isl.dk

Skriftrække: Hans Schultz Hansen, Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 58

Amtskredsudvalg:

Haderslev amtskreds

Karl Erik Olesen (formand)
Djernæsvej 220,
6100 Haderslev
74 52 54 20

Ester Torp
Gravlundvej 12, Åbølling
6683 Føvling
75 39 83 82

Ellen Jensen
Gejlager 9, Skodborg,
6630 Rødding
74 84 86 88

Kirsten Fynbo
Rugtoften 43, Skodborg
6630 Rødding
74 84 81 48

Svend Fink
Stubbom Landevej 60, Stubbom
6070 Christiansfeld
74 56 11 93

Aabenraa amtskreds
Erling Madsen (formand)
Dybvighoved Møllevej 1, Løjt
6200 Aabenraa
74 61 78 04

Hans Henrik Bang
Padborgvej 27, Bov
6330 Padborg
74 67 16 18

Ellen Jensen
Stationsvej 36, Hovslund
6230 Rødekro
74 66 44 04

Andreas Asmussen
Kirkevej 2
6200 Aabenraa
74 68 53 30

Inger Jørgensen (sekretær)
Nederbyvej 23, Hokkerup
6340 Kruså
74 60 83 61

Sønderborg Amtskreds
Lene Junker-Hansen (formand)
Mejerivej 9
6310 Broager
74 44 02 70

Briks Iversen (sekretær)
Porsebjerg 7
6400 Sønderborg
74 42 75 33

Jørgen Wangel (kasserer)
Mosevang 29, Ulkebøl
6400 Sønderborg
74 42 75 33

Anne-Dorthe Overgaard
Snogbækvej 21, Ø. Snogbæk
6400 Sønderborg
74 46 98 53

Henning Mathiesen
Poppelhegnet 6
6400 Sønderborg
74 42 92 16

Carsten Reyhé (sekretær)
Winningmay 5
D-24882 Füsing-Schaalby
0049 4622 671

Tønder Amtskreds
Finn Clemmensen (formand)
Toften 22,
6780 Skærbæk
74 75 21 47 / 74 75 51 69

Anders Schaltz Andersen
Osterwung 5
D-25856 Hattstedt
0049 4846 590

Jørgen Ravn (kasserer)
Krusåvej 23, Alslev
6240 Løgumkloster
74 74 33 70

Jørgen Kühl
Persillegade 6
6200 Aabenraa

Niels Vollertsen (kasserer)
Bellmannstr. 19
D-24837 Schleswig

Olav Madsen (sekretær)
Rylen 19
6270 Tønder
74 72 33 19

René Rasmussen
Zur Kupfermühle 37
D-24955 Harrislee
0049 461 84 06 997

Carl E. Michelsen (næstformand)
Galgestrømvej 2
6270 Tønder
74 72 50 63

Hanne Næsborg-Andersen
Marienhölungsweg 27
D-24939 Flensburg
0049 461 50 50 750

Marie Stærk (protokolfører)
Abterpvej 50
6261 Bredebro
74 71 11 00

Nis Hardt
Westerkoppel 18
D-24867 Dannewerk
0049 4621 30 19 32

Sydslesvig amtskreds
Jesper Bolund Nielsen (formand)
Hafengang 8
D-24837 Schleswig
0049 4621 25 509

Regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland 2002

INDTÆGTER

Modtaget foreningstilskud	90.000	90
Kontingent/årbøger	235.790	223
Sønderjysk Månedsskrift	254.566	252
Skrifter	642.153	186
Medlemsaktiviteter	94.240	-100
	<u>1.316.749</u>	<u>851</u>

UDGIFTER

Årbøger	-196.339	-186
Sønderjysk Månedsskrift	-263.753	-256
Skrifter	-498.575	-131
Medlemsaktiviteter	-122.147	-124
	<u>-1.080.814</u>	<u>-697</u>

DÆKNINGSBIDRAG	235.935	154
Sekretariatsudgifter- og styrelsesomkostninger	-211.215	-196
RESULTAT FØR RENTER	24.720	-24
Renteindtægter	61.243	55
Kursdifferencer m.v.	-347	-2
ÅRETS RESULTAT	<u>85.616</u>	<u>11</u>

Årets resultat foreslås disponeret således:

Årets resultat	85.6161
Overført, ikke disponible midler primo	1.022.485
Overførsel til »Det sønderjyske landbrugs historie«	-100.000
Overførsel til »Sønderjyllands historie«	-500.000
Overførsel til det kommende års udgivelser	-150.000
Overførsel til frie reserver	<u>358.101</u>

Balance pr. 31. december 2002

AKTIVER		
Beholdning skrifter	19.923	34
Debitorer	145.354	15
Tilgodehavende moms	127.565	72
Periodeafgrænsningsposter	120.808	82
Obligationer	1.089.373	900
Likvide beholdninger	552.929	306
AKTIVER I ALT	<u>2.055.952</u>	<u>1.409</u>
PASSIVER		
Ikke disponerede midler	358.101	
<i>Hensættelser primo:</i>		
Det sønderjyske landbrugs historie	150.000	
<i>Hensat i året:</i>		
Det sønderjyske landbrugs historie	100.000	
Sønderjyllands historie	500.000	
Kommende års udgifter	150.000	900.000
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER 2002	<u>1.258.101</u>	<u>1.172</u>
Kreditorer	593.658	75
Skyldig kildeskat	0	4
Skyldige omkostninger	204.193	158
KORTFRISTET GÆLD IALT	<u>797.851</u>	<u>237</u>
PASSIVER IALT	<u>2.055.952</u>	<u>1.409</u>

»Vi har revideret foranstående regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland.
Vor revision har ikke givet anledning til bemærkninger.«

sign. Julius Beier og Frede Rudolph

the 1990s, the number of people in the UK who are aged 65 and over has increased from 10.5 million to 12.5 million, and the number of people aged 75 and over has increased from 4.5 million to 6.5 million (Office of National Statistics 2000). The number of people aged 65 and over is projected to increase to 15.5 million by 2020, and the number of people aged 75 and over to 8.5 million (Office of National Statistics 2000). The increase in the number of people aged 65 and over is due to a combination of factors, including a decline in the birth rate, a decline in the death rate, and a decline in the rate of immigration.

The increase in the number of people aged 65 and over has led to a corresponding increase in the number of people who are dependent on others for their care. In 1990, there were 1.5 million people aged 65 and over who were dependent on others for their care, and this number is projected to increase to 2.5 million by 2020 (Office of National Statistics 2000). The increase in the number of people who are dependent on others for their care is due to a combination of factors, including a decline in the birth rate, a decline in the death rate, and a decline in the rate of immigration.

The increase in the number of people who are dependent on others for their care has led to a corresponding increase in the number of people who are living in care homes. In 1990, there were 1.5 million people aged 65 and over who were living in care homes, and this number is projected to increase to 2.5 million by 2020 (Office of National Statistics 2000). The increase in the number of people who are living in care homes is due to a combination of factors, including a decline in the birth rate, a decline in the death rate, and a decline in the rate of immigration.

The increase in the number of people who are living in care homes has led to a corresponding increase in the number of people who are living in care homes who are dependent on others for their care. In 1990, there were 1.5 million people aged 65 and over who were living in care homes who were dependent on others for their care, and this number is projected to increase to 2.5 million by 2020 (Office of National Statistics 2000). The increase in the number of people who are living in care homes who are dependent on others for their care is due to a combination of factors, including a decline in the birth rate, a decline in the death rate, and a decline in the rate of immigration.

The increase in the number of people who are living in care homes who are dependent on others for their care has led to a corresponding increase in the number of people who are living in care homes who are dependent on others for their care. In 1990, there were 1.5 million people aged 65 and over who were living in care homes who were dependent on others for their care, and this number is projected to increase to 2.5 million by 2020 (Office of National Statistics 2000). The increase in the number of people who are living in care homes who are dependent on others for their care is due to a combination of factors, including a decline in the birth rate, a decline in the death rate, and a decline in the rate of immigration.

The increase in the number of people who are living in care homes who are dependent on others for their care has led to a corresponding increase in the number of people who are living in care homes who are dependent on others for their care. In 1990, there were 1.5 million people aged 65 and over who were living in care homes who were dependent on others for their care, and this number is projected to increase to 2.5 million by 2020 (Office of National Statistics 2000). The increase in the number of people who are living in care homes who are dependent on others for their care is due to a combination of factors, including a decline in the birth rate, a decline in the death rate, and a decline in the rate of immigration.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND